

АЛЕКСАНДЪР СОЛЖЕНИЦИН ЕДИН ДЕН НА ИВАН ДЕНИСОВИЧ

Превод от руски: Венцел Райчев, 1990

chitanka.info

В пет часа сутринта, както винаги, удариха за ставане — с чук по релсата край щабната барака. Прекъсленият звън едва проникна през покрития с два пръста лед прозорец и скоро затихна: беше студено и на надзирателя не му се мръзнеше.

Звънът утихна, а навън си беше същата тъмница, като през нощта, когато Шухов ходи до парашата, и в прозореца пак жълто проблясваха трите прожектора: двата от кулите и единият вътре в лагера.

Нещо не идеха да отключат бараката, не се чуваше и дневалните да нанизват на пръта парашата за изнасяне.

Шухов никога не се успиваше, ставаше точно по релсата — до развода имаше, кажи го, час и половина време, свое си, без режим, и който познава лагерния живот, винаги може да изкяри нещо: било да подплати някому ръкавиците с парче стар хастар, било да подаде на някой тежкар от бригадата сухите валенки право на нара, та да не пристъпя бос край купа да ги пробира или ще тръгне по складчетата — все ще се пласира някъде — на тоя ще подмете, на оня ще принесе нещо; или до столовата ще иде да събира закуп паниците и да ги носи в кухнята — не може да не откачи нещо за хапване. Само че там мераклии колкото щеш, я се вредиш, я не, и най-важното, няма да устискаш, ще заоблизваш паниците. А на Шухов здраво му се бяха набили в главата думите на първия му бригадир Кузьомин — стар лагерен вълк беше, през деветстотин четирийсет и трета караше вече дванайсетата си година и веднъж край огъня сред голото сечище събра току-що дошлото от фронта попълнение и рече:

„— Тук, момчета, законите не важат — тайга! Но и тук хора живеят. Да ви кажа ли кой хвърля топа в лагера: който облизва паници, който се надява на доктора, който ходи да порти на ченгетата.“

Е, за ченгетата не беше съвсем прав. Такива оцеляват. Макар че оцеляване ли е туй за сметка на чуждата кръвчица.

Шухов винаги ставаше с релсата, а днес не стана. Още от снощи като да го тресеше, като да го понаболяваше. Цяла нощ зъзна и, насън ли, наяве ли, нещо го кършеше, хем му зле, хем уж го поотпусне и пак зле. Хич не му се щеше да съмва.

Но утрото си дойде по реда.

Пък и как ли няма да зъзнеш тук — на прозореца два пръста лед, а по стените и по тавана, от край до край, по цялата барака — барака

като хамбар! — бяла паяжина. Скреж.

Шухов не ставаше. Лежеше си на горния двоен нар, завит презглава с одеялото, а краката си беше напъхал в специално подвития ръкав на ватенката. Не виждаше, но по шума разбираше всичко, каквото ставаше в бараката, и особено в частта на тяхната бригада. Ей го, пристъпайки тежко по пътеката между наровете, дневалните понесоха една от столитровите парашаи. Уж минава за инвалидна, за лека работа, ама върви изнасяй, без да ги разплискаш! Ей го в 75-а бригада тръснаха на пода куп валенки от сушилнята. Ето — и в нашата (днес беше и наш ред да сушим валенките). Бригадирът и помощник-бригадирът вече се обуват — мълчат, но нарът скърца. Сега помощникът ще отиде за хляба, а бригадирът — в щабната барака, в планово-производствената част, ППЧ-то.

Ама не току-тъй, за наряда, както всеки ден си ходи там. Шухов знае — днес им се решава животецът: щото искат да чупят тяхната 104-а бригада от строежа на работилниците и да ги лашнат на новия обект, „Социално-битовия комплекс“. А тоя „комплекс“ е едно голо поле сред снежните ридове, дето тепърва има да се копаят дупки, да се набиват колове, че и бодлива тел да опънат — сами да се ограждат, да не би някой да избяга. Чак тогаз ще почнат да строят.

Това е най-малкото за месец работа, ще изпукат от студ — къорава керемидата няма. Нито огън ще палнеш — с какво? Бачкане до посиняване — туй му е майката.

Бригадирът е угрижен, ще ходи да уреди нещо, вместо своята някоя друга бригада, по-затрита, да хързулне. Ама с празни ръце нищо не става. Половин кило сланина на старшия нарядчик ще пробута. Та може и кило.

За проба пари не искат, да вземе пък да опита да *кръшне* към лазарета, току-виж откачи един ден от работа? Истина си е — хич го няма.

А и кой ли от надзирателите е дежурен днес?

Дежурен е — сети се — Иван вършината, черноокият, кльоцав и дългунест сержант. На пръв поглед — страхът ти взема, а като го опознаха — от всички дежурни най-свестният: нито в карцера праща, нито при началника на режима води. Тъй че може да се поизлежи чак докато девета бригада тръгне за столовата.

Двойният нар заскърца, разлюля се. Ставаха едновременно двама: горе — съседът на Шухов, баптистът Альошка, а долу — Буйновски, някогашен капитан втори ранг.

След като изнесоха двете параша, старчоците дневални се скараха кой да ходи за вряла вода. Караха се свадливо, като жени. Електроженистът от 20-а бригада кресна:

— Ей, *мърши* — и запокити по тях валенката. — За нула време ще ви помиря.

Валенката се фрасна в дирека. Млъкнаха.

В съседната бригада помощник-бригадирът тихо ръмжеше:

— Васил Федорич! Тия от кухнята са го прекалили, гадовете: бяха четири по деветстотин, смъкнали са ги на три. От кого да режем?

Тихо го каза, ама къде ти, цялата тая бригада го чу и спотаи дъх: кому ли ще отрежат довечера пая?

А Шухов не мърда, лежи си върху дюшето от спитените дървени трици. Едното поне да беше надделяло: треската да го затресе, както трябва, или да му поолекне. Пък то — наникъде.

Докато баптистът си шепнеше молитвите, отвън се върна Буйновски и съобщи, без да се обръща към никого, но някак злорадо:

— Ха сега да ви видя, червенофлотци! Трийсет градуса не ни мърдат!

И Шухов се реши — давай към лазарета.

Но тъкмо в тоя момент нечия властна ръка свлече от него памуклийката и одеялото. Шухов отметна ватенката от лицето си, надигна се. Под него наравно с горния нар стоеше мършавият Татарин.

Значи, не дежури на реда си и тихо се е промъкнал.

— Щ — осемстотин петдесет и четири! — прочете Татарина по бялата кръпка на гърба на черната ватенка. — Три денонощия карцер с_извеждане_!

И още щом се разнесе особеният му гъгнив глас, из цялата полутъмна барака, където тук-там мъждукаше по някоя лампа и на петдесетте четворни дървеничеви нара спяха двеста души, всичко живо изведнъж се размърда, а още нестанахите припряно се застыгаха.

— За какво, гражданино началник? — колкото се може по-жално запита Шухов, макар да не се беше уплашил кой знае колко.

Защото с извеждане на работа — то си е половин карцер, и топлатата чорбица ще си получиш, и за мислене време не остава.

Истинският карцер — той вече е без *извеждане*.

— Излежаваш се, а? Марш към комендантството — обясни лениво Татарина, защото и на него, и на Шухов, и на всички им беше ясна причината за карцера.

Къосавото сбръчкано лице на Татарина нищо не изразяваше. Той се обърна, дирейки втора жертва, но вече всички, кой в полумрака, кой под лампата, и на първия етаж по наровете, и на втория, мушеха крака в черните ватени панталони с номера на лявото коляно или вече облечени се пристягаха и бързаха към вратата — да излязат преди Татарина на двора.

Да бяха одрусали Шухов с карцер за нещо друго, дето да беше заслужил — нямаше толкова да го е яд. И за яд си беше — винаги между първите ставаше. Но да се оправи с Татарина беше невъзможно, знаеше си го. И продължавайки да се оправдава просто защото така си му е редът, Шухов, както си беше, с ватените панталони, несвалени за през нощта (малко над лявото коляно също беше зашита овехтяла мръсна кръпка и върху нея написан с черна, вече избеляла боя номер Щ-854), навлече памуклийката (на нея тия номера бяха два — на гърдите един и един на гърба), избра си валенки от купчината на пода, сложи си шапката (със същата кръпка и номер отпред) и излезе подир Татарина.

Цялата 104-а бригада видя, като отвеждаха Шухов, но никой дума не продума: нито смисъл имаше, нито има какво да кажеш. Бригадирът би могъл малко нещо да се застъпи, ама пък него вече го нямаше. Шухов и той никому дума не продума, да не ядоса Татарина. Закуската ще му запазят, ще се сетят.

Така и излязоха заедно.

Пара се вдигаше от студа, дъхът ти секва. Двата големи прожектора от крайните ъглови кули биеха накръст през зоната. Светеха и лампите по зоната, и вътрешните лампи. Толкова много ги бяха нафраскали, че съвсем замъгляваха звездите.

Бързо сновяха насам-натам зековете^[1], всеки по своята работа, скърцайки с валенките по снега — кой към нужника, кой за складчето, някой до бараката за колети, друг булгур понесъл в индивидуалната кухня. И всички сгушили глави в раменете, пристегнали ватенките, и на всеки му студено, не толкова от студа, колкото от мисълта, че цял един безкраен ден има да бере от тоя студ. А Татарина със стария си

шинел с омаслени сини петлици си вървеше спокойно и като че за него студ нямаше.

Минаха покрай високите дървени тараби на БУР-а^[2] — вътрешнолагерния затвор, покрай бодливата тел, предпазваща лагерната фурна от затворниците; покрай щабната барака, дето, хваната с дебела тел, висеше на дирека заскрежената релса; край другия дирек, дето е на завет, че да не показва много ниска, цял покрит със скреж, висеше термометърът. Шухов с надежда изви очи към млечнобялата му тръбичка: ако покажеше четирийсет и един, можеше и да не ги изкарат на работа. Само че къде ти днес четирийсет!

Влязоха в щабната барака и право в надзирателската. Там стана ясно, както Шухов вече си беше направил сметката по пътя: никакъв карцер няма да има, ами просто подът не е мит. Сега Татарина съобщи, че му прощава, и нареди да измие дъските.

Миенето на пода в надзирателската беше работа на специален зек, когото не извеждаха от зоната — прякото задължение на дневалния по щабна барака. Но той, отдавна свикнал с щабната барака, имаше достъп в кабинетите на майора, на началник-режима, на ченгето, слугуваше им, понякога чуваше такова, дето и надзирателите не го знаеха, и от известно време си беше направил сметка, че да им мие пода на простите надзиратели, един вид не е за него. Направиха си устата надзирателите веднъж-дваж, разбраха, че няма да стане, и почнаха за тая работа от бачкаторите да *хващат*.

В надзирателската лудо бумтеше печка. Разсъблечени по мръсни рубашки, двама надзиратели играеха шашки, а третият, както си беше, запасан, с кожуха и валенките, спеше на тясната пейка. В ъгъла стоеше кофа с парцал.

Шухов се зарадва и каза на Татарина заради прошката:

— Благодаря, гражданино началник! Никога вече няма да се излеждавам.

Законът тук беше прост: свършваш и си отиваш. Сега, като му дадоха работа на Шухов, сякаш че му попрелина. Взе кофата и без ръкавици (в залисията ги беше забравил под възглавницата) тръгна към кладенеца.

Бригадирите, дето бяха ходили в ППЧ-то — планово-производствената част, — се бяха скупчили край дирека, а един от по-

младите, бивш герой на Съветския съюз, се беше изкатерил горе и чистеше термометъра.

Отдолу го съветваха:

— Дишай настрана, че ще се покачи!

— Покачи-фуйкачи!... Все тая.

Тюрин, Шуховият бригадир, сред тях го нямаше. Шухов, оставил кофата и сврял ръце в ръкавите, наблюдаваше любопитно.

А оня на дирека дрезгаво се обади:

— Двайсет и седем и половина, неговата мама.

Погледна още веднъж за всеки случай и скочи.

— Абе, тоя не е верен бе, винаги лъже — подвижна някой. — Баш на тебе в зоната точен ще ти сложат.

Бригадирите се пръснаха. Шухов хукна към кладенеца. Ушите под спуснатите, но развързани капаци на ушанката, понаболяваха от студа.

Гърлото на кладенеца беше хванало дебел лед, та кофата едва влизаше в дупката, а и въжето се беше вкочанило.

Върна се в надзирателската с димяща кофа, без да усеща ръце — натопи ги в кладенчовата вода. Позатопли се.

Татаринът го нямаше, бяха се събрали четирима надзиратели, зарязали бяха и шашките, и спането, и спореха по колко грухано просо ще им дадат през януари (в селището снабдяването беше лошо и на надзирателите, макар купони отдавна да нямаше, им продаваха туй-онуй отделно от селищните, с намаление).

— Я затваряй хубаво вратата бе, мършо! Духа! — забеляза го един от тях.

Хич не вървеше от сутринта да си мокри валенките. А и до бараката да отърчи, други обуца няма. Какво ли не видя Шухов за осемте години: случвало се беше и съвсем без валенки да изкарат зимата, че и обуца да не им дадат, ами с цървули и ЧТЗ^[3] (терлик, го речи, гумен, автомобилна диря оставя). Сега уж с обувките се пооправи — през октомври той получи (ама как — завъртя се покрай помощник-бригадира в склада) здрави обуца с фортове, широки — тъкмо за две топли партенки. Има-няма седмица ходи като сватбарин, все току потрепваше с новичките токове. А през декември ей ти ги и валенките, живот! Няма да се мре. Добре, ама някакъв дявол от счетоводството подшушнал на началника: валенките, рекъл, да

получат, ама обувката да сдадат. Не било редно зекът два чифта наведнъж да има. И трябваше Шухов да избира: или с обувки цяла зима, от край до край, или с валенки, та ако ще и циганско лято да е, обувката се връщат. Пазеше ги, със смазка ги мажеше, да омекнат, нови-новенички обуца, ех — през тия осем години за нищо не му беше примъчнявало толкова, колкото за тях. Струпаха ли ги на камара, пролетта вече няма да са твои. Сега Шухов така я намисли: пъргаво изхлузи валенките, остави ги в ъгъла, хвърли върху тях партенките (лъжицата издрънча на пода; колкото и набързо да се стегна за карцера, ама лъжицата не беше забравил) и бос, щедро разплисквайки с парцала вода, се юрна под валенките на надзирателите.

— Ей! Гад! Я по-полека! — сепна се един, сгънал крака на стола.

— Ориза ли! Оризът по друга норма върви, с ориза не сравнявай.

— Абе ти какво си се разплискал бе, говедо! Така ли се мие?

— Гражданино началник, иначе не мож се изми, засечено е...

— Ти не си ли виждал жена си баре като мие пода бе, свиньо?

Шухов се изправи с парцала, от който се стичаше вода. Усмихна се простодушно, показвайки липсата на зъби, оредели от скорбута в Уст-Ижма през четирийсет и трета година, когато все си беше отишъл. Тъй я беше закъсал, че кървавият дрисък и червата му изкарваше, изтощеният стомах нищо не искаше да приеме. Та сега само едно фъфлене от онова време му остана.

— От жената мене, гражданино началник, в четирийсет и първа година ме магнаха. Не я помня вече жената — имаше ли я, нямаше ли я...

— Ей тъй мият те... Нищо, мършите му, да свършат не могат и не искат. Хляба си не струват, дето им го дават. С лайна да ги храниш тях.

— Абе кому на дядовия го мият всеки ден, бе? От влага не можем се отърва. Я слушай, ей, осемстотин петдесет и четвърти! Забърши го, колкото да се понамокри, и да те няма.

— Оризът! Ти не сравнявай просото с ориза!

Шухов чевръсто зашета.

Работата — тя е като тоягата, два края има: за хора ли го правиш — качество дай, за глупак ли го правиш — хвърли му прах в очите.

Че иначе откога да са изпукали, така си е.

Шухов забърса дъските тъй, че сухи петна да няма, парцалът неизцеден хвърли зад печката, obu си валенките на прага, лисна водата на пътеката, дето минаваше началството — и напреки, край банята, край тъмната ледена сграда на клуба, зацепи към столовата.

Трябваше и в лазарета да свари, пак се беше схванал целият. И още, пред столовата на надзирателите да не се надене: заповед имаше от началника на лагера, и то строга: закъснелите да се хващат и да се вкарват в карцера.

Пред столовата днес — просто да се чуди човек — не е затлачено и опашка няма. Влизай.

Вътре се вдигнала пара като в баня — дипли студ от вратата и пара от чорбата. Бригадите бяха насядали по масите или се блъскаха по пътеките, чакаха да се освободят места. С крясъци, през теснотията, по двама, по грима бачкатори от всяка бригада носеха на дървени табли паници чорба и каша и диреха място по масите. И все едно, не чува заплесът, дръвникът му неден, ей го, блъсна таблата, плис, плис! Тури му един със свободната ръка — по врата, по врата: Само така! Не стой на пътя, не занитай къде има за облизване.

Там, на една маса, още лъжицата си не натопило, младо момче се кръсти. Украинец, значи, западен, и то новак.

Руснаците — те и с коя ръка се кръсти са забравили.

Да се седи в столовата е студено, повечето ядат с шапки, но без да бързат, гонейки парченцата скапани дребни рибки между листата почерняло зеле и плюейки костите върху масата. Като се натрупа цял куп — преди следващата бригада някой ще ги бръсне и там си дохрусват под краката.

А да плюеш направо на пода — смята се един вид неприлично.

По средата на бараката вървяха два реда диреци ли, подпорки ли и до един от тези диреци седеше събригадникът на Шухов, Фетюков, пазеше му закуската. Това беше от най-последните бригадници, по-долен и от Шухов. Наглед бригадата цялата все с черни ватенки, едни и същи, ама отвътре никакво равенство — на стъпала върви. Буйновски не ще го туриш с паницата да ти седи, то и Шухов не се хваща за всяка работа, и под него има.

Фетюков забеляза Шухов и въздъхна — отстъпи му мястото.

— Вече всичко изстина. Тъкмо се канех да го подхвана вместо теб, мислех, че си в карцера.

Тръгна си, защото знаеше, че Шухов нищичко няма да му остави и двете паници ще лъсне.

Шухов измъкна от валенката си лъжицата. Тая лъжица му беше свидна, пребродила беше с него целия Север, сам си я беше отлял с пясък от алуминиева жица, беше я и белязал „Уст-Ижма, 1944“.

После свали шапката от бърснатата си глава — колкото и студено да е, не можеше да се остави да яде с шапка — и като разбълника обистрената чорба, бързо провери какво му се е случило в паницата. Средна хубост. Не е да са наливали от пълен казан, ама не е и от мътилката. Пък и Фетюков си го бива за това — докато варди паницата, да излови от нея картофите.

Едно й е доброто на чорбата — дето е гореща, но на Шухов сега му се случи съвсем изстинала. Той обаче засърба като всякога бавно, с апетит. Сега на, ако ще да ти пари отдолу — не бързай. Като махнеш съня, лагеристът живее за себе си само 10 минути сутрин на закуска, на обяд пет и пет на вечеря.

Чорбата ката ден е все една и съща, зависи какъв зеленчук ще турят за зимата. Лани бяха зазимили едни-единствени солени моркови — тъй си и тръгна: чиста морковена чорбица от септември, та до юни. А сега — зеле, почерняло. Най-ситото време за лагериста е юни: всичкият зеленчук свършва и го сменят с булгур. Най-лошото време — юли: гола коприва дробят в казана.

От дребната рибка едни кости бяха останали, месото се беше разварило и окапало, само по главата и по опашката се държеше. По крехката мрежица на рибения скелет Шухов не беше оставил нито люспица, нито шушка месце, но си дъвчеше, осмукваше си го и чак тогава плюеше на масата. Каквато и да бе рибата, ядеше си всичко; и хрилете, и опашката, и очите ядеше, ако си бяха на мястото, но когато се разваряваха и плуваха в паницата отделно — големи рибешки очи, — не ги ядеше. И затова му се присмиваха.

Днес Шухов икономиса: нали не се отби в бараката, дажбата не получи, та сега ядеше без хляб. Хлябът — него и сетне отделно може да го нагъне, хем повече ще се засити.

Второто беше каша от магара^[4]. Беше се вклисавила на кюлче и Шухов я отчопляше на парченца. Магарата не студена, и вряла да е, нито вкус има, нито насища: трева, и туйто, само дето е жълта, уж като просо. Измъдриха да я дават вместо булгур, разправят китайски опит

било. Сварена идва до 300 грама, и щеш не щеш плюскаш: каквото и да е, за каша минава.

Като облиза лъжицата и я напъха на същото място във валенката, Шухов нахлупи шапка и тръгна за лазарета.

Небето, от което лагерните лампи бяха прокудили звездите, си беше все така тъмно. И двата прожектора с все същите широки струи прорязваха лагерната зона. Като отпочваха тоя лагер, Специалния, охраната беше фрашкана с осветителни ракети, още от фронта, малко нещо да изгаснеше светлината — жулят ли жулят ракетите над зоната, бели, зелени, червени, същинска война. После нещо се сепнаха. Може и скъпичко да им е излизало, кой знае?

Беше си все същата нощ, като и при ставането, но набитото око по разни дребни белези без труд определяше, че скоро ще бият за развод. Помощникът на Куция (дневалния по столова — Куция държеше помощник и сам го изхранваше) тръгна да вика на закуска инвалидната шеста барака, т.е. тия, дето не, излизаха от зоната. Към културно-възпитателната част закрета старият художник с брадичката — за боя и четка, номерата да пише. Ей го и Татарина, пресече плаца, бързаше с широка крачка към щабната барака. И изобщо навън народът понамаля — значи, всичко се е скатало някъде и събира топло последните сладки минути.

Шухов чевръсто се притули от Татарина зад ъгъла на бараката: втори път да му паднеш — лошо те чака. Пък и правилно си е да си нащрек. Да си отваряш очите така, че никакъв надзирател да не те зърва самичък. Все в калабалъка да си. Де да го знаеш, може човек за работа да дири, може и да търси на кого да си го изкара. Нали заповедта по бараки я четоха — на всеки надзирател от пет крачки да му се сваля шапка и на две крачки подире му да се слага. Някои от тях ходят като завеяни, все им е едно, ама други само чакат. Я колко народ в карцера натикаха заради пустата шапка! Няма балами, потрай зад ъгъла.

Отмина Татарина — и Шухов вече а-ха да свърне към лазарета, но му хрумна, че дългият латвиец от седма барака му беше назначил тая заран, преди развод, да иде да купи две водни чаши тютюн, как се улиса и му щукна от главата. Дългият латвиец беше получил колета снощи и до утре я остане нещо, я не. Ще има да чака цял месец до

новия колет. А тютюнецът му е хубав, и на сила е докаран, и на миризма. Кафеникав един.

Ядоса се Шухов, запристъпя на място — дали пък да не свърне към седма барака. Но лазаретът беше на две крачки и той взе, че запраши нататък. Снегът шумно скърцаше под краката му.

В лазарета, както винаги, едно чисто в коридора, та да те е страх да стъпиш на пода. И стените боядисани с бяла блажна боя. И всичката мебел бяла.

Но вратите на кабинетите бяха до една затворени. То те, докторите де, може още от креватите да не са се измъкнали. В дежурната седи фелдшерът — онуй младото момче Коля Вдовушкин, на чиста маса, с чиста бяла престилка — драска си нещо.

И никой друг нямаше.

Шухов свали шапката като пред началство и по лагернишкия навик зашари с очи, дето не трябва, та не му убягна, че Николай ниже равни-равни редчета и всяко редче по-навътре от края и точ в точ под другото започваше с главна буква. Шухов, то се знае, веднага включи, че не ще да е служебно, ами странично ще е, но това не му влизаше в работата.

— Ами то... Николай Семьонич... аз май такова... болен съм... — стеснително, като да посягаше на чуждо, изрече той.

Вдовушкин вдигна спокойните си големи очи. И шапчицата му бяла, и престилката бяла, и номера не се виждат.

— Че защо толкова късно, а? Снощи що не дойде? Нали знаеш, че сутрин прегледи няма? Списъкът на освободените вече е в ППЧ-то.

Всичко това Шухов го знаеше. Знаеше, че и вечерта да се освободиш не е по-лесно.

— Ама то, Коля... Вечер, кога трябва, но пък не боли...

— Кое е това — то? То — какво те боли?

— Абе то, ако погледнеш, нищо и не боли. Ама не съм в ред.

Шухов не беше от тия, дето ги тегли лазаретът, и Вдовушкин го знаеше. Но право му беше дадено да освобождава сутрин само двама души, а двамата вече бяха налице и под зеленикавото стъкло на масата същите тия двама бяха записани и чертата беше теглена.

— Що не се сети по-рано. Какво току-така точно преди развода? На!

Вдовушкин извади един термометър от буркана, в който бяха мушнати през дупките на марлята, обърса го от разтвора и го даде на Шухов да си го сложи под мишницата.

Шухов приседна на пейката до стената, на самия крайчец, колкото да не се прекатури заедно с нея. Такова неудобно място избра той, дори не нарочно, ами показваше, че лазаретът не е за него и е дошъл по неволя.

А Вдовушкин пак подкачи писането.

Лазаретът беше най-затънтеният, най-отдалеченият край на зоната, та дотам не достигаха никакви звуци. Поне будилник да тракаше — на затворниците часовници не се полагат, времето зарад тях го знае началството. И мишки даже не прошумоляваха — беше ги изловил до една болничният котарак, затуй го държаха.

Терсене му беше на Шухов да седи цели пет минути в такава чиста стая, в тишина такава, и светлина от силната лампа и нищо да не прави. Огледа стените от край до край — нищо не откри. Огледа памуклийката си — номерът на гърдите се е поизтрил, ще трябва да го поднови, докато не са го спипали. Със свободната си ръка взе, че опипа брадата по лицето си — бая е избуяла, от оная баня насам расте, десет дни и повече все си расте. Но не пречи. Кажи го, след два-три дена ще има баня, ще я обръснат. Какво ще си губи времето да чака ред в бръснарницата? Няма за кого да се докарва Шухов.

После впи очи в бяла-беленичката шапчица на Вдовушкин, спомни си полевия лазарет на река Ловат, как беше отишъл там с повредена челюст и — главо-главешка! — доброволно се върна в строя. А можеше едно пет дни да си полежи.

Ей на, сега и наяве бълнува: да се разболее за някоя и друга седмичка, ама не като за умирање и без операция, толкова, колкото да го приберат в болницата — може да си полежи, мисли си, едно три седмици, без хич да мръдне, ще издържи някак на постния бульон, дето е цялото меню.

Но, сети се Шухов, сега и в болницата няма лежачка. С една от партидите нов доктор довтаса — Степан Григорич, гърлест такъв, че чак дърлест, и него не го свърта, и на болните мира не дава: измисли всички болни, дето не са на легло, да ги изкарва на работа в болницата: с оградки да ограждат, пътечки да правят, земя да пръскат по лехите, а

през зимата — снегозадържане. За болестта, вика, работата била най-първото лекарство.

Работа ли е, не ми я хвали. Ама кой ти разбира. Я да му поизпукаха кокалите на каменната зидария, друга песен щеше да запее.

... Вдовушкин драска ли, драска. Грешка няма, работи си „на черно“, но за Шухов работата му е непонятна. Преписваше си той новото дълго стихотворение, което вчера бе довършил, а днес беше обещал да го покаже на Степен Григорич — оня същия доктор, поборника за трудовата терапия.

Както става само по лагерите, не друг, а Степан Григорич посъветва Вдовушкин да се пише фелдшер, нареди го на работа като фелдшер и започна Вдовушкин да се учи да прави венозни инжекции връз невежите бачкатори, дето и през ум не им минаваше, че фелдшерът може и да не е никакъв фелдшер. Беше си Коля студент в литературния факултет, арестували го във втори курс. Все пак Григорич искаше от него да напише в затвора онова, което не му бяха разрешили на свобода.

... През двойните, непропускащи светлината от дебелия лед стъкла едва чуто долетя сигналът за развода. Шухов въздъхна и стана. Тресеше го, както и по-рано, но да изklinчи явно нямаше начин. Вдовушкин протегна ръка за термометъра, погледна го.

— Виждаш, ни тъй, ни инак, трийсет и седем и две. Да беше трийсет и осем, друга работа. Аз не мога да те освободя. На свой риск, ако щеш, оставай. След прегледа признае ли те докторът за болен, ще те освободи, сметне ли те здрав — самоволен отказ и в бригадата за усилен режим. Я по-добре върви на работа.

Шухов нищо не отговори, не кимна дори, нахлупи си шапката и излезе.

Сит на гладен вярва ли?

Студът си казваше думата. Той жестоко стисна и Шухов с бодливата си мъглица и го задави. Студът имаше дваисет и седем, а Шухов трийсет и седем. Сега кой кого?

Понесе се Шухов в тръс към бараката. По плаца, от край до край, жива душа няма и целият лагер като че беше запустял. Настъпила беше оная минутка, къса, ленива, когато вече всичко е свършено, но се правят, че не е, че уж няма да има развод. Конвойт седи в топлите казарми, сънени глави на пушките обляга — и на тях не им се ще да

стърчат в тоя студ по кулите. Пропускателите на главната порта досипват в печката въглища. Надзирателите в надзирателската допушват последната цигара преди обиска. А затворниците, вече навлечени с всичките си дрипи, препасани с всички връвчици, омотали се от брадата до очите с парцали — лежат с валенките по наровете върху одеялата и затворили очи, блаженстват. Чак докато бригадирът се провикне: — „Ста-вай!“

Дремеше с цялата девета барака и 104-а бригада. Само помощник-бригадирът Павло шава устни, пресмята нещо си с моливчето и на горния нар баптистът Альошка, съседът на Шухов, чистичък, умничък, чете тефтерчето си, дето си има преписано половината евангелие.

Шухов нахълта, макар и стремглаво, ама съвсем тихо и — право към нара на помощник-бригадира.

Павло вдигна глава.

— Нима ви се размина, Иван Денисич? Живи и здрави? (Украинците, западните, не мож ги научи, и туйто, те и в лагера на име и презиме си приказват, та и на Ви.)

И веднага посегна към масата за хляба и му го подаде, а връз хляба захар една лъжичка обърната, като хълмче бяло.

Много бързаше Шухов и все пак отвърна, както се подобава (помощник-бригадирът и той е началство, от него даже повече зависи, отколкото от началник лагера). Хем как бързаше, захарта от хляба направо налапа, с език я обра, единият му крак на подпорката — качва се постелята си да оправи, — ама дажбицата си и оттам, и оттатък огледа, че свари и на ръка да я претегли: има ли ги вътре тия петстотин и петдесет грама, полагащите се. То дажбите чет нямат, дето ги е получавал той по затворите и лагерите, но макар и едничка да не бе проверил досега на кантар, макар да вдига шум и да си търси правото, като човек свит да не е допускал, но както на всеки затворник, и на Шухов отдавна му беше ясно — мериш ли честно, в хлеборезницата не ще се задържиш дълго. Че удрят във всяка дажба, удрят — ама колко, малко ли, много ли? И всеки ден гледаш, душицата си залъгваш — току-виж днеска не са минали толкова? Току-виж, тъкмо на моята грамовете горе-долу са докарали?

„Двадесетина грама ще липсват“ — реши Шухов и разчупи хляба на две. Едната половина пъкна в пазвата си, под памуклийката, а

там той си има нарочно пришито джобче, бяло (във фабриката памуклийките за зековете се шият без джобове). Другата половина, спестената на закуска, мислеше да я изяде на часа, ама надве-натри яденето не е ядене, не засища, нахалост отива. Понечи да мушне комата в шкафчето, но пак се отказа: сети се, че дневалните вече два пъти за кражби са бити. Барака голяма, като хан.

И затова, без да изпуска хляба от ръце, Иван Денисович изхлузи крака от валенките, печен беше, та и партенките, и лъжицата останаха в тях, изкатери се бос горе, разшири дупчицата на дюшека си и там, в дървените трици, скри своята половинка. Смъкна шапката от главата, изкара от нея вдяната иглица (и тя скрита надълбоко, че на обиска, на *тараша* де, и шапките опипват; случи се веднъж, надзирателят се набоде на иглата, та само дето не му разби главата от яд). Боц, боц, боц — ето че и дупчицата от скритата половинка прихвана. През туй време и захарта в устата му се изгуби. Всичко в Шухов беше напрегнато до пръсване — ей сега нарядчикът ще кресне от вратата. Пръстите чевръсто шаваха, а главата наместваше нещата едно подир друго, кроеше за по-нататък.

Баптистът четеше евангелието, уж че наум, ама някак шепнешком (може заради Шухов да е, нарочно, те, тия баптисти, обичат да агитират):

— „Само да не пострада някой от вас като убиец или като крадец, или злодей, или като посягащ на чуждо. А ако е за вярата, не се срамувай, а прославяй бога за такава участ.“

Ама Альошка си го бива: как майсторски го завира това тефтерче в цепката на стената — още на ни един тараш не са го открили. Все с тия бързи движения Шухов праметна ватенката на пречката, наизвади изпод дюшека ръкавици, чифт протрити партенки, връвчица и парцалче с две връзки. Поразнесе малко триците (тежки са те, степани), подмушна одеялото отвътре, хвърли възглавката на мястото ѝ — бос се свлече долу и взе да се обува, отначало хубавите партенки, новите, подир тях лошите, отгоре.

И в тоя миг бригадирът се окашля, стана и обяви:

— Кррай на спането, сто и четвърта! Излизай!

И тутакси цялата бригада, кой дремал, кой не дремал, стана, запрозява се и тръгна към изхода. Бригадирът деветнайсет години

лежи, той на развод минутка по-рано няма да ги изкара. Щом е казал — „Излизай!“, значи край, ще се излиза.

И докато бригадниците, пристъпвайки тежко, мълчешком излизаха един подир друг отначало в коридора, после в преддверието и на площадката — под стряхата, а бригадирът на 20-а и той като Тюрин се провикна: „Излизай!“, Шухов свари да обуе валенките с двете партенки, ватенката си да навлече връз памуклийката и здраво да се препаше с връвта (дето имаха кожени ремъци, иззеха им ги — какви ти ремъци в спецлагер).

Така Шухов за всичко сколаса и в преддверието настигна последните си събригадници — номерираните им гърбове се изнизваха през вратата на площадката. Въздебели, намъкнали върху себе си всичко, каквото имаха за обличане, бригадниците на верев, на върволица, без да се изпреварват, тежко крачеха към плаца и само снегът прискърцваше.

Все още беше тъмно, макар откъм изгрев небето да зеленееше и да се развиделяваше. И тънък, зъл излизаше от изгрева ветрецьт.

Ей от тая минута по-горчива няма — отиването сутрин на развод. По тъмно, по мрак, с гладен корем за цял ден. Езикът ти се схваща. Думица не ти се издумва.

По плаца търчи насам-натам младшият нарядчик.

— Още ли да чакам бе, Тюрин? Пак се влачиш?

Младшият нарядчик може Шухов да уплаши, ама не и Тюрин. Той за него и дъхът си няма да изхаби на тоя студ. Върви си мълчешком. И бригадата подире му, по снега туп-туп, скръц-скръц.

Ама килото сланина, види се, е занесъл, защото пак в своята си колона отиде, 104-а, по съседните бригади си личи. На социално-битовия комплекс някои по-бедни и по-загубени ще натирят. Ох, какво студувание ще падне там днеска: дваисет и седем, че и ветрець, и ни завет, ни топлинка някаква!

На бригадира много сланина му трябва: и в ППЧ-то да носи, и търбуха си да подсигури. Той, макар да не получава колети, без сланина не остава. Който от бригадата получи — веднага му носи.

Инак няма да прокопсаш.

Старшият нарядчик отмята по дъсчицата:

— Ти, Тюрин, днеска един болен имаш, дваисет и трима извеждаш, така ли?

— Двайсет и трима — кима бригадирът.

Кого няма? Пантелеев го няма. Че той ли е болен бе?

И веднага шушу-мушу: Пантелеев, кучето, пак в зоната остава. Никакъв болен не е той, ами *ченгето* го е оставило. Пак ще клепа някого.

През деня ще си го извикат без спънки, ако щеш три часа го дръж, никой не чул, не видял.

А го минават по болест...

Целият плац чернее от ватенки — и по него бавно се изнизват бригадите напред, към тараша. Сети се Шухов, че щеше да подновява номерчето на памуклийката си, провря се от другата страна на плаца. Там пред художника се бяха наредили двама-трима зекове. И Шухов застана. На наша милост номерът му е само за беля, по него и надзирателят отдалеко ще те запомни, и конвойт ще те запише, но не си ли го подновиш навреме, пак ще си идеш в карцера: да си се погрижил за номера си. Кой не ти е крив?

Художниците в лагера са трима, рисуват на началствата безплатни картини, но се и редуват да ходят на развод номерата да пишат. Днес старчето с бялата брадичка като маже с четката номера на шапката — досущ поп, когато миросва по челото.

Помаца, помаца, па току духа в ръкавицата си. Ръкавицата му плетена, тънка, ръката вкочанясва, не изписва цифрите.

Художникът му поднови „Щ-854“ върху памуклийката и Шухов, вече без да препасва ватенката, защото тарашът, кажи го, почваше, с връвчицата в ръка настигна бригадата. И веднага подуши: събригадникът му Цезар пушеше, хем пушеше не лула, ами цигара — значи може да го изръси. Но Шухов не тръгна направо на просия, ами застана ребром до самия Цезар и се загледа покрай него.

Гледаше покрай него и уж равнодушно, но виждаше как след всяко дръпване (Цезар дръпваше рядко, умислено) венчето червена пепел пъплеше по цигарата, смалявайки я, и се примъкваше към цигарето.

Тутакси и Фетюков, чакалът му, се присламчи, изтъпанчи се право срещу Цезар и го зяпна в устата, очите му святкат.

На Шухов шушка тютюн не му беше останала и не предвиждаше за днес, преди мръкнало, да се сдобие — той цял трепереше от

очакване и тоя фас сега му беше като че ли по-желан от самата свобода, — но не би се резилил като Фетюков да зяпа в хорските уста.

В Цезар всички нации са се омесили: нито да е грък, нито евреин, нито циганин — върви го разбери. Млад е още. Филми снимал за киното, но не доснимал и първия, като го затворили. Мустаците му, едни гъсти, лепнали, черни. Затова не го обръснаха тук, щото в *делото* си е тъй, на снимката.

— Цезар Маркович! — не изтрая, заподсмърча Фетюков. — Дайте веднъж да си дръпна!

И лицето му цялото се тресе от лакомия и желание.

... Цезар повдигна клепачи, надвиснали над черните му очи, и погледна Фетюков. Тъкмо затова започна той да пафка по-често лула, та да не го пресичат, докато пуши, да не му просят фасовете. Не тютюнът му се свидеше, ами непрекъснатата мисъл. Пушеше, за да възбуди у себе си силата на мисълта, да я накара да се поразмърда. Запалеше ли цигара, веднага в няколко погледа четеше: „Остави фаса!“

... Цезар се обърна към Шухов и каза:

— Вземи, Иван Денисич!

И измъкна с палец горящата угарка от късото кехлибарено цигаре.

Шухов трепна (така и очакваше, Цезар сам да му предложи), с едната ръка припряно, благодарно пое угарката, а с другата вардеше отдолу да не я изтърве. Той не се докачаше, че Цезар се гнуси да му даде да допуши цигарето (на кой устата му чиста, на кой — гнусава) и хваналите самия огън задебели пръсти не се прърлеха. Главното, поряза тоя чакал — Фетюков, и сега смъркаше дим чак докато огънят взе да пари устните му. Мммм! Димът се плъзна по изгладнялото тяло, удари го и в краката, и в главата.

И тъкмо тая благина се разля по тялото му, слуша Иван Денисович глъчка:

— Долните ризи вземат!

Такъв е той, животът на зека. Шухов е свикнал: отваряй си очите, че току те пипнали за гушата.

Защо пък ризите? Ризите нали самият началник ги раздаде?!... Не, не ще да е тъй...

До тараша оставаха вече две бригади отпред и цялата 104-а видя: дойде откъм щабната барака началникът на режима лейтенант

Волковой и подвижна нещо на надзирателите. И надзирателите, които без Волковой тършуваха през куп за грош, изведнъж се разлютиха, нахвърлиха се като зверове, а старшията им кресна:

— Раз-копчай ризите!

От Волковой не зековете, не надзирателите, самият началник на лагера, казват, се боял. Беязал ги господ, мръсниците, едно имение му дал? — вълчи му е погледът на Волковой, вълчи. Един черен, дълъг, навъсен — пък и бърз. Току изскочи иззад бараката: „Какво сте се събрали тука, а?“ Не мож му убягна. Най-напред той и камшик носеше, един лакът, кожен, плетен. В бригадата с усиления режим биел с него, викат. Или на вечерна проверка ще се струпат зековете пред бараката, а той издебне отдире и щат с камшика по врата: „Защо не си в строя бе, мършо?“ Като вълна се плисва тълпата от него. Опареният само се хване за врата, поизтрие кръвчицата и мълчи — че току го тикнал в БУР-а.

Напоследък взе нещо без камшик да ходи.

Като е студено; на простия тараш ако не вечер, то поне сутрин, редът беше мек: затворникът разкопчава ватенката и завръща пешовете навънка. Тъй вървяха по петима и петима надзиратели стояха насреща. Те препипваха зека отстрани по запасната памуклийка, тупаха по единствения полагащ се джоб на дясното коляно и ако и да напипваха нещо съмнително, мързеше ги да ровят, ами питаха: „Това какво е?“

Какво ще дириш сутрин у зека? Ножове? Че тях не от лагера ги носят, ами в лагера. Сутрин трябва да се провери не носи ли той храна със себе си две-три кила, че с нея да офейка. Беше време, така се бяха наплашили от тоя хляб, от двестаграмовия къшей за обяд, че заповед издадоха: всяка бригада да си направи дървен куфар и в тоя куфар да се слага всичкият им хляб, всяко късче от бригадниците да се обира. Какво бяха наумили с това, не се разбра, ама сигур пак да мъчат хората, още един дерт: върви, че го нахапвай комата му с комат, запомняй, че го слагай в куфар, а те, парчетата, щеш не щеш, си приличат, все от един и същ хляб са, сетне из целия път го мисли — дали няма да ти сменят парчето, докато дойде време да се караш с другите, та понякога й до бой се е стигало. Дотук — карай, ама веднъж трима драснаха от строителната зона с камион и отнесоха един такъв куфар хляб. Усетиха се тогаз началствата и всички куфари нацепиха на пропуска. Хайде, пак всеки сам да си го носи.

И друго трябва да се провери сутрин, дали цивилен костюм не е облечен под затворнишкия? Ама нали цивилните неща от кое време до конец ги обраха и до изтичане на присъдата няма да ги дават, казаха. А краят на присъдата в тоя лагер никой още не е виждал.

Пък да се провери и не носи ли писмо, та да го пробута чрез волнонаемните. Само че да седнеш у всеки писмо да търсиш — до обяд ще има да се мотаеш.

Както и да е, викна Волковой да търсят нещо си — и надзирателите бързо изпонасваляха ръкавици, памуклийките, крещят, да се разгърнат (дето всеки си е скатал топличко от бараката), ризите да се разкопчат — и тръгнаха да препипват, не си ли надянал отдолу нещо, дето да го няма в устава. Полагат му се на зека две ризи — долна и горна, останалото да се сваля! — тъй предадоха зековете по редиците заповедта на Волковой.

Които бригади минаха по-рано, късмет имали, някои са вече и отвъд портата. А останалите — разгръщай! Който има по нещо отдолу — смъквай го веднага, тук на студа!

Така и започнаха, ама не стана тяхната: портата вече се беше опразнила и конвоят от пропуска се развива: „Давай! Давай!“ И за 104-а Волковой се умилюсти: да се записва кой какво има в повече, довечера сами да го отнесат в склада и обяснителни бележки да напишат: как и защо са го скрили.

Шухов е лесен, всичкото му е държавно, на, дръж — една гола душа е останала, но на Цезар бархетна фланела му записаха, а на Буйновски жилетка ли, пояс ли го речи някакъв. Буйновски — кат отвори едно гърло (свикнал е там на миноносците, а откак е в лагера — и три месеца няма):

— Нямате *право* да разсъбличате хората на студа! Член *девети* на Наказателния закон не знаете!

Имат. Знаят. Ти, братко, още не знаеш.

— Не сте съветски хора вие! — кастри ги капитанът. — Никакви комунисти не сте!

Членът от закона пак го изтърпя Волковой, но тук вече като черна мълния се изви:

— Десет дена строг!

И по-тихо, на старшията:

— Довечера го оформи.

Не обичат те сутрин да пращат в карцера: човекоден се губи. Да блъска до тъмно, па вечерта си го тикни в БУР-а.

Ей ти и него — бригадата с усилен режим, карцера, от лявата страна на плаца: каменен, с две крила. Второто крило тая есен го пристроиха — в едното мазе взеха да не се събират. Осемнайсет килии са в затвора и всяка килия за единична е изтипосана. Целият лагер е дървен, само затворът каменен.

Студът влезе под ризата, иди го гони сега. Дето се бяха омотали зековете — всичко на вятъра отиде. И без това един кръст го е свил Шухов. В болницата, в креватчето да му е сега да се изтегне — и да го откърти. Нищо повече не иска. Само едно по-тежичко одеялце.

Стоят зековете пред портата, закопчават се, запасват се, а отвън конвоят:

— Давай! Давай!

И нарядчикът блъска в гърба:

— Давай! Давай!

Една порта. Предзонник. Втора порта. И перила от двете страни на пропуска.

— Стой! — дере се пропускаателят. — Като овни са тръгнали. Строй се по петима!

Вече се развиделяваше. Догаряше отвъд пропуска огънят на конвоя. Те преди развод винаги кладат огън — хем да се грее, хем да им е по-видело, като броят.

Един пропускател високо и рязко отброява:

— Първа! Втора! Трета!

И петорките се отделяха и вървяха на редици, тъй че, ако щеш отзад, ако щеш отпред гледай: пет глави, пет гърба, десет крака.

А втори пропускател-контрольор край отвъдните перила застанал, мълчи, само проверява вярно ли броят.

И един лейтенант стои, гледа.

Това от лагера.

Човекът е най-голямото богатство. Една глава зад тела да липсва — твоята глава ще прибавиш.

И пак бригадата се събра накуп.

Сега сержантът на конвоя брои:

— Първа! Втора! Трета!

И петорките пак се отделят и вървят на отделни редици.

И помощник-началникът на караула от другата страна проверява.
И един лейтенант.

Това от конвоя.

Само да не се сбърка. За една глава повече ще се подпишеш — със своята ще я замениш.

А пък с конвойни фрашкано! Хванали са в полукръг колоната за ТЕЦ-а, автоматите вдигнати, право в мутрите сочат. И кучкари, със сиви кучета. Едно псе е знало, сякаш се хили на зековете. Конвойните са все с полушубки, само шестима са с кожуси. Кожусите си ги сменят: тоя го облича, комуто е ред да ходи на кулата.

И като смеси още веднъж бригадите, конвойят преброи цялата колона за ТЕЦ-а по петорки.

— Призори удря най-големият студ! — съобщи капитанът. — Защото това е последната точка на нощното охлаждане.

Капитанът изобщо си обича да обяснява. Месечината каква е — млада ли е, стара ли е ще ти я пресметне за коя да е година, за който щеш ден.

Пред очите се топи капитанът, страните му хлътнали — но е куражлия.

Тук, извън зоната, на пронизващия ветрец, студът здравата щипеше дори обръгналото на всичко лице на Шухов. Като направи сметка, че из целия път до ТЕЦ-а все тъй ще ги вее, право в мутрите, Шухов реши да си сложи парцала. Тоя парцал, за случаи на насрещен вятър, и той като и на мнозина други си имаше две дълги връзки. Признато беше, че един такъв парцал помага. Шухов закри лице чак до очите, прекара връзките надолу покрай ушите и ги върза отзад. След туй пусна връз тила капака на шапката и вдигна яката на ватенката. А и предния капак свали връз челото. Така че отпред само едни очи останаха. Стегна здраво с връвта ватенката в кръста. Всичко му е вече наред, само ръкавиците са протрити и ръцете му измръзнаха. И взе да ги търка и пляска една о друга, защото знаеше, че всеки момент ще трябва да ги тури отзад и тъй да ги държи из целия път.

Началникът на караула прочете ежедневната, дотегнала на всички арестантска „молитва“:

— Внимание, затворниците! По време на прехода да се спазва най-строг ред в колоната! Да няма изоставане, да няма избързване, от петорка в петорка да не се преминава, да няма приказки, да няма

заглеждане встрани, ръцете да се държат само отзад! Крачка надясно, крачка наляво — се смятат бягство, конвойт открива огън без предупреждение! Направляващият, ходом марш!

И трябва да бяха тръгнали по пътя двамата предни конвойни. Люшна се колоната отпред, заклати рамене и конвойт вляво и вдясно от колоната на по двайсетина крачки, а един от друг на десет крачки, тръгнаха, взели автоматите за стрелба.

Сняг не беше валяло почти цяла седмица, пътят е очертан. Избиколиха лагера — вятърът заби странично в лицето. С ръце отзад, навели глави, колоната пое като на погребение. И виждаш само краката на двама-трима от предните и парче отъпкана земя, колкото и ти да пристъпиш. И сегиз-тогиз някой конвоен ще кресне: „Ю-четирийсет и осем! Ръцете отзад!“ „Бе, петстотин и две, по-живо!“ После и те взеха по-рядко да се обаждат: вятърът реже, не може да се гледа от него. Пък конвойни не могат се превърза с парцал, не се полага. И тяхната служба не е лека...

В колоната, като е по-топло, всички приказват — и да им викаш, и да не им викаш. А днес всички се сгънали одве, всеки се гуши зад гърба на предния, всеки с мислите си.

Мисълта затворническа — и тя не е свободна, все натам се връща, все около едно се върти: дали няма да набарат хляба в дюшека? Ще го освободят ли в лазарета довечера? Ще запрат ли капитана, или няма да го запрат? И как ли Цезар се е докопал до топлото си бельо? Сигур е бутнал някому в склада за личните вещи, инак откъде?

От туй, че закуси без хляб и всичкото го беше ял изстинало, днес на Шухов му беше гладно. И за да не му премалява на стомаха, за да го накара да мълчи, той престана да мисли за лагера, почна да мисли как след някое време ще пише писмо до къщи.

Колоната мина покрай дърводелския, зекове го строиха, покрай жилищата (пак зекове сглобяваха бараките, а живеят други), покрай клуба, новия (пак всичко зековете — от темела до рисунките по стените, но киното е за други) и излезе колоната в степта, право срещу вятъра, срещу кърмъзения изгрев. Гол, бял сняг се стеле наляво и надясно, до края, и по цялата степ едно-едничко дръвче няма.

Започнала бе нова година, петдесет и първа, и имаше Шухов през нея право на две писма. Последното го беше пратил през юли, а отговорът му дойде през октомври. В Уст-Ижма редът беше друг,

пиши, ако щеш, всеки месец. Ама какво ли ще кажеш в писмото? Все едно, не пишеше Шухов по-често, отколкото сега.

От къщи беше излязъл на двацет и трети юни четирийсет и първа година. Върна се в неделя народът от литургия в Поломня и викат: война. В Поломня научила пощата, а в Темгеньово никой нямаше радио преди войната. Сега вече пишат, във всяка къща радио бръмчи, от уредбата.

Писма да пишеш — все едно в чер въртей камъчета да хвърляш — отишло, та се не видяло. Мигар ще напишеш в каква бригада работиш, какъв бригадир ти е Андрей Прокофиевич Тюрин. Сега с Килгас, латвиеца, по има за какво да говориш, отколкото с домашните.

Пък и те два пъти на годината ще ти напишат — мож ли ги разбра как живеят. Председателят на колхоза бил нов — той комай всяка година е нов. Колхозът уедрили — че то него и по-рано го уедряваха, сетне го дробиха наново. Е, и на тия, дето нормата трудовни не изпълнявали, свили им личното до декар и половина, а на някои и досами вратника го отрязали.

Едно Шухов не проумява, онова, дето пише жената, че от войната насам жива душа в колхоза не се е притурила: и момци, и моми, всеки, кой както сварил, се изнизвали поголовно или в града по заводите, или на торфоразработките. От войната половината мъже изобщо не се върнали, а които се върнали, никакъв колхоз не признават: живеят си вкъщи, работят частно. Туй са те мъжете в колхоза: бригадирът Захар Василич и Тихон дърводелецът, осемдесет и четвърта подкарал, наскоро се оженил и деца вече имал. Опъват каиша пак жениците, същите от трийсета година.

Ей това на не го разбира Шухов, и туйто: живеят си у дома, а работят чуждо. Виждал беше той живот едноличен, виждал беше и колхозен, но такова, селяните в своето си село да не работят — това не го приема. Нещо като на гурбетлък ли ги избива? Ами коситбата?

Гурбетлъка, писа жената, отдавна го зарязали. Нито дьолгери да ходят, дето се славеше краят им, нито лозови кошове да плетат, никой сега не се интересува от тия работи. Ами излязъл един нов занаят, весел — килимчета да рисуват. Домъкнал някой от войната шаблончета и оттогава тръгнало, тръгнало и все повече такива *майстори-рисувачи* се навъждат: никъде не се водят, никъде не са на работа, един месец помагат на колхоза — тъкмо по коситбата и

жътвата, но поради това пък за единайсет месеца бележка му дава колхозът, че еди-кой си колхозник е освободен по свои си работи и — пито-платено. Сноват си из цялата страна, даже със самолети летят, щото им било скъпо времето, а пари ринат с хиляди и хиляди и навсякъде килимчета рисуват: петдесет рубли за килимче върху какъв да е стар чаршаф, който дадеш, който ти се откъсне — а работата по килимчето, казват, час била, не повече. И много ѝ е голяма на жената надеждата, че ще се върне Иван и също такъв рисувач ще стане. И тогава и те ще се измъкнат от немотията, дето са затънали сега до гуша, децата в техникум ще дадат и вместо старата прогнила къща нова ще вдигнат. Всички рисувачи нови къщи си вдигат, а край Синията къщите станали не по пет хиляди, както преди, а по двайсет и пет.

Помолил беше той тогава жената да му опише — как така и той ще стане рисувач, като от рождение никога не е рисувал? И какво им е толкова на тия килими, какво има по тях? Отговорила му беше тя, че трябва да са съвсем улав, та да не ги нашариш: тури му шаблончето и мацай с четката по дупчиците. И същите тия килимчета са три чешита: едно килимче „Тройка“ — троен впряг с красив такъв вози офицер хусарски, второто килимче — „Елен“, а третото — уж персийско. И никакви други рисунки няма, но и за тия по цялата страна благодаря ти казват и от ръцете ти ги измъкват. Защото истинският килим не петдесет рубли, ами хиляди струва.

Да би могъл Шухов поне с едно око да зърне пустите му килимчета...

По лагери и по затвори отвикна Иван Денисович да си прави сметка — кое за утре, кое за догодина, с какво ще храни семейството. За всичко началството вместо него мисли — то тъй е сякаш и по-леко, пък ѝ да лежи има той още зима-лято и пак зима-лято. Ама тия килимчета го разочовъркаха...

Печалбата, види се, е лека, стодна. Пък и от своите селски да изоставаш пада малко обидно... Но, което си е право, не му са по сърце Иван Денисович тия килимчета. За такава работа безочие се иска, нахалство, че и да бутнеш на тоя-оня в джобчето. А Шухов четирийсет години тъпче земята, вече зъбите му ги няма наполовина и главата му оплешивя, но никога никому не е давал рушвет и не е вземал, дори лагерът не го научи.

Лесната пара не тежи, а и не се чувства, като да речеш — ей на, изкарах. Право викат старите: със суха риза — в кривото гърло влиза. Ръцете на Шухов още си ги бива, смогват, мигар няма да си намери навънка работа, я печкар ще стане, я дърводелец, я нещо с тенекеджилък ще се хване.

Само че нали пусто е лишен от права, никъде няма да го вземат, че и вкъщи няма да го пуснат — тогава вече и на килимчетата ще кандиса.

Колоната по това време пристигна и се спря пред пропуска на широко пръснатата зона на *обекта*. Още преди това двама конвойни с кожуси се отделиха от ъгъла на зоната и се потътриха по полето към своите далечни кули. Докато конвойят не заеме всички кули, няма да пуснат вътре. Началникът на караула с автомат на рамо тръгна към пропуска. А от пропуска през комина се вие дим на кълбета: волнонаемният пропускател цяла нощ седи там, да не би да отвлекат я от дъските, я от цимента.

Отсреща, през телената порта и през цялата строителна зона, и през отвъдната тел, дето се пада от оная страна, слънцето се вдига голямо, червено, като мъгла. Редом с Шухов гледа слънцето Альошка и се радва, усмивка излязла на устните. Страните му хлътнали, на един хляб е само, нищичко не си докарва — на какво ли се радва? Неделно време все с другите баптисти си шушука. За тях това лагер, затвор — все едно че нищо не било.

Намордникът за из пътя, парцалчето, цяло се е намокрило от дъха му и от студа тук-там е залепнало за кожата, на ледена коричка е станало. Шухов го смъкна от лицето към шията и се загърби на вятъра. Никъде особено не го беше жулнал студът, само ръцете дето му бяха премръзнали с тънките ръкавици и пръстите на левия крак не усещаше: нали лявата валенка е прегоряла, два пъти е подшивана.

Въз кръста и по гърба, чак до плещите — бодежи, цялото тяло го кърши — как ли ще работи?

Озърна се — право срещу него — бригадирът, в задната петорка вървял. Плещите му като скала, а и образът широк един. Крив е нещо бригадирът. Много-много не си поплюва той, ама гладни не ги оставя, коматът все гледа по-голям да е. Втора присъда излежава, ГУЛАГ-ско^[5] чедо, лагерните работи от игла до конец ги знае.

Бригадирът в лагера е всичко: добрият бригадир втори живот дарява, калпавият — в дървен кожух те вкарва. Шухов го знаеше Андрей Прокофиевич още от Уст-Ижма, само че там не беше в неговата бригада. А когато от Уст-Ижма, от общия лагер, прехвърлиха петдесет и осмия параграф^[6] тук, в каторжния, Тюрин го прибра при себе си. С началника на лагера с ППЧ-то, със строителите, с инженерите Шухов вземане-даване си няма: навсякъде бригадирът ще го заварди, железни са му гърдите на него. Затова пък мръдне ли вежда или с пръст да посочи — помайване няма. Когато щеш лъжи в лагера, само с Андрей Прокофиевич внимавай. И ще живееш.

И хем му се иска на Шухов да пита бригадира пак там ли ще работят, дето вчера, на друго място ли ще минат, хем не смее да му се пречка — мисли той. Стовари току-що Социално-битовия комплекс от плещите си и вече сигурно седмичния отчет премисля, от него храната за идните пет дни зависи.

Лицето на бригадира цялото е надупчено от едрата шарка. Изпречил се на вятъра — хич не мигва, кожата на лицето му — като дъбова кора.

В колоната тупат ръце, разтъпкват се. Лют е ветрецът! И уж вече гарваните са накацали и на шестте кули — ама пак не пускат в зоната. Бдителност показват!

Брей! Излязоха началникът на караула и контрольорът от пропуска, застанаха от двете страни на входа, отвориха портата.

— Заста-вай по петорки! Пъррва! Вторра!

Закрачиха затворниците като на парад, само дето крак не бият! Веднъж да се доберем до зоната, пък сетне акъл не щем.

Досами пропуска е барацката на кантората, пред кантората стои строителят, бригадирите привиква, а и те сами към него свръщат. Дзер, десетникът от зековете, и той там, мръсникът му с мръсник, своите си, зековете, като кучета ги гони.

Часът е осем, осем и пет (току-що енерговлакът изсвири), началството трепери да не би зековете да пропилят цялото време, да не вземат да се пръснат по топлиците — а денят на зековете край няма, време за всичко има. Кой как влезе в зоната, първата му работа — да се понаведе: тук тресчица, там тресчица и ето че печката светнала. И се шмугват насам-натам.

Тюрин нареди на Павло, помощника си, да върви с него в кантората. И Цезар отби натам. Цезар е богат — два пъти месечно колети, бутнал е на когото трябва и сега си *кюти* в кантората, уж на нормировчика помага.

А останалата сто и четвърта — веднага се изпокрива и дим да я няма.

Слънцето, червено, забулено, огря опустялата зона: къде чаркове от сглобяеми къщи, заваяни от снега, къде зид почнат и още в основата зарязан, тук счупен скреперен лост се въргаля, там скреперна лопата, по-нататък стари железарии, канавки неизровени, изкопи, ями, авторемонтната работилница, до плочата изкарана, а на рътлината — ТЕЦ-ът в началото на втория етаж.

И всичко се изпокри. Само шестимата часови стърчат на кулите и край кантората по някой шета насам-натам. На, това е тя, нашата минутка! Старшият строител, откога, казват, се канел нарядите на всички бригади от вечерта да раздава — ама все не могат дотам да я докарат. Защото от вечерта до сутринта всичките им сметки се обръщат наопаки.

А минутката — тя си е наша! Дордето началството се оправи — заври се нейде по на завет, седни, стой, има кога да превиваш кръст. Добре, ако случиш на печка — партенките си да пренавиеш, да ги подсушиш малко. Тогава целия ден краката ще са топли. Ама и без печка — пак си е хубаво.

Сто и четвърта бригада влезе в голямата зала на авторемонтната, дето от есента е застъклено и 38-а бригада бетонни плочи лее. Едни плочи са по формата си, други стоят изправени, по-нататък арматура наредена. До тавана е високо и подът е пръстен, за топло, не ще да е топло, ама все пак тази зала я отопляват, не жалят въглищата: не хората да се греят, ами бетонът по-хубаво да се хваща. Даже термометър виси и в неделя, ако лагерът случайно не излезе на работа, един волнонаемен пак пали.

Трийсет и осма, то се знае, на чуждите не дава да припарят до печката, всичките са се разположили, партенките си сушат. Нейсе, нас и тук в ъгъла ни е добре.

Със задницата на ватените си гащи (къде ли вече не сядали) Шухов се намести на края на дървената форма и опря гръб в стената. И като се облегна — опнаха се ватенката и памуклийката и той усета

отляво на гърдите си, до сърцето, да го подпира нещо кораво. Туй кораво нещо беше крайчецът на парчето хляб от вътрешното джобче, оная половинка от сутрешната дажба, дето я беше взел със себе си за обед. Винаги по толкова си носеше той и не му посягаше до обема. Да, ама другата половинка изяждаше на закуска, а днес не яде. И разбра Шухов, че нищо не е икономисал: загложди го веднага да си го изяде тоя хляб, на топличко. До обед са пет часа, сума време има.

А бодешите — от гърба сега в краката отидоха, краката му такива едни отмалели... Ех, да можеше край печката да е!

Шухов остави ръкавиците на коленете си, разкопча се, свали леденясалия намордник от шията, пречупи го на няколко ката и го прибра в джоба. Сетне измъкна бялото парцалче с хлебеца и притъкмил го над пазвата, та и трошица въвн от него да не политне, задъвка малките хапки. Хлябът беше носил под двете си дрешки, грал го беше със собствената си топлинка и затова не беше ни най-малко замръзнал.

По лагерите Шухов неведнъж си спомняше как навремето ядяха на село: картофи — цели тигани, каша — цели котлета, а още по-преди и месо — хей такива ми ти мръвки. И мляко пиеха — до подуване. Ама не трябвало така, разбра го Шухов по лагерите. Ядеш ли — умът ти да е само в яденето, като сега — отхапваш хапката си и с език си я примляскваш, и в страните си я смучеш — и ти е от сладък по-сладък тоя хляб, черният, клисавият. Какво яде Шухов осем години, девета? Нищо. А бачка ли? Охо-хо!

Така си се залисваше той със своите двеста грама, а наоколо, все от тая страна, е насядала цялата 104-а бригада.

Двамата естонци, като двама братя родни, седяха на ниска бетонна плоча и поред си пушеха от едно цигаре половин цигара. Естонците, и двамата бяха възруси, и двамата дългнести, и двамата мършави, и двамата с дълги носове, с големи очи. Те тъй се водеха един друг, сякаш на единия без другия въздухът, синият, не му стигаше. Бригадирът все заедно ги слагаше. И яденето си деляха наполовина, и на един нар спяха, горен. И когато стояха в колоната или висяха на развода, или се тъкмяха за лягане — все си бърбят помежду си, и все тихичко, кротичко. Пък да бяха братя, да речеш, не бяха, ами се запознаха тука, в 104-а. Единият, разправят, рибар бил, от крайбрежието, другият, като дошли Съветите, родителите му още

малко дете в Швеция го отвели. А той израсъл и на своя глава — в Естония институт да завършва отишъл.

А, чувал съм да казват де, че нацията нищо не значела, във всяка нация лоши хора имало. Но от естонците, колкото ги беше срещал Шухов, лоши хора не му се бяха случвали.

И всички седяха, кой по плочите, кой на кофража, кой на земята направо. За приказки рано-рано езикът не се обръща, всеки си мисли своето, мълчи. Фетюков, чакалът му, насъбрал кой знае къде фасове (той и от плювалниците да е, ще ги измъкне, не ще се погнуси), сега ги развива на коленете, неизгорелият тютюнец насипва на една хартийка. Три деца има Фетюков, но като го вкарали — всичките се отрекли от него, а жена му се омъжила: тъй че от нийде нищичко.

Буйновски го погледа, погледа, па току му викна:

— Защо я събираш тая зараза бе? Ще хванеш някой сифилис, та цял ще се изприщиш! Хвърляй ги!

Капитанът втори ранг — той да командва е свикнал, приказката му с всички хора е все такава, като да командва, но на Фетюков не му пука от Буйновски — и на капитана не му пращат колети, та със злобна усмивка на почти беззъбата си уста се обажда:

— Потрай, капитане, кат изкараш осем години — и ти ще почнеш да ги събираш. И по-важни от тебе съм виждал в лагера...

Фетюков по себе си съди, ама той, капитанът, може и да се удържи.

— Кво, кво? — недочува възглухият Сенка Клевшин. Мисли, разправят се те, за онова де, за днес, за развода, когато Буйновски загази. — Не трябваше да се топорчиш! — жално поклати глава той. — Щеше да се размине.

Сенка Клевшин, завалията, е тих. Ухото, едното, се пукнало още в четирийсет и първа, после попаднал в плен, бягал, хванали го, тикнали го в Бухенвалд. В Бухенвалд едва отървал кожата и сега кротува, срока си отбива. Вземеш ли да се ежиш, отишъл си си.

Тъй е, пъшкай, ама се превивай. Опреш ли се — ще се пречупиш.

Алексей е заврял лице в длани, мълчи. Молитви чете.

Дояде си Шухов хлебеца до троха, ама една огризана коричка — закръглената горна коричка остави. Защото с никаква лъжица не можеш обра кашата от паницата, така че да лъсне, както с хляб. Коричката той пак в бялото парцалче загърна за обед, парцалчето ската

във вътрешния си джоб, под памуклийката, стегна се за студа и вече е готов да го пращат на работа. Пък ако почакат, още по-добре.

Трийсет и осма бригада стана и се разшета: кой към бетонобъркачката, кой за вода, кой на арматурата.

Но нито Тюрин идваше при бригадата си, нито помощникът му Павло. И макар да седеше 104-а няма и двајсет минути, а работният им ден — зимен, намален, да беше до шест — струваше им се вече на всички голямо щастие, сега и вечерта като да не е толкова далече.

— Ей, виелици отдавна не е имало! — въздъхна червендалестият кръвен латвиец Килгас. — Цяла зима — нито една виелица! Каква е тая зима?!

— Да... виелици... виелици — завъздиша и бригадата.

Като духне из района тукашната виелица, не на работа да ги изкарват, ами от бараката да ги изведат не смеят: от бараката до столовата, не си ли опънал въже, ще се заблудиш. То да замръзнеше някой затворник в снега — кучета го яли. Ами да не избяга? Не че не се е случвало. Той, снегът, по време на виелица уж ситничък, ситничък, ама като стане на преспа, сякаш е пресован. Ей по такива преспи, превалени през оградата, и бягаха. Вярно, не стигаха далече.

На виелицата, като разсъдиш, ползата ѝ никаква: зековете под ключ, възглицата закъсняват, топлото от бараките го издухва; брашно в лагера не могат докара — хляб няма; току гледаш — и в кухнята закъсали. И колкото и да вее виелицата — три дни ли, седмица ли — тия дни ги броят за почивни, та толкова недели поред на работа ги изкарват.

Но така или иначе зековете си обичат виелицата, надяват ѝ се. Щом рече вятърът да се понапъне, всички в небето се втрещват: материалаец, материалаец да има!

Снежец, значи.

Защото от тоя, дето е навалял по земята, виелица като света не става.

Ей го, някой се присламчва към печката на 38-а, ама го изчушкаха оттам.

И в тоя момент в залата влезе Тюрин. Навъсен един. Разбраха бригадниците: нещо има да се прави, хем бързо.

— Така-а, сто и четвърта — огледа се Тюрин. — Всички ли сте тука?

И без да проверява и брой, защото не е било някой да му избяга, започна бързо да разхвърля наряда. Естонците двамата и Клевшин с Гопчик прати наблизко, голямото корито за варта да вземат и да го носят в ТЕЦ-а. Оттук вече се разбра, че бригадата минава на недостроената, по късна есен изоставена ТЕЦ. Други двама прати в склада, дето Павло получаваше инструменти. Четирима прати снега да разчистват — около ТЕЦ-а и пред входа на машинната зала, а и в самата машинна зала и по скелето. На още двама нареди печката в същата тая зала да палят — където видят дърва, да цепят или въглища да носят. Един — цимент да откара с шейната, двама — вода да носят, двама — пясък, и още един — да разравя тоя пясък от снега и да го разбива с лоста.

И след всичко това останаха без нищо Шухов и Килгас — най-личните майстори в бригадата. Та ги дръпна настрани бригадирът и им каза:

— Вижте какво, момчета! (Не че беше по-стар от тях, но навикът си му е такъв — „момчета“.) Подир обед ще зидате стената на втория етаж, дето есенес шеста бригада го заряза. А сега трябва да се попритопли машинната зала. Три големи прозореца има там и на първа ръка с нещо трябва да се запушат. Аз ще ви дам още хора помощ, само мислете с какво да ги запушим. Машинната зала ще ни бъде и за разтвор да бъркаме, и за топлик. Не я ли позакътаме — ще изпукаме като кучета, ясно ли е?

И още нещо може да кажеше, ама дотърча Гопчик, хлапе шестнайсетгодишно, розово като прасенце, и го задърпа, че коритото за варта другата бригада не им давала, биели се. И Тюрин се понесе нататък.

Колкото и да беше тежко да започваш работа в такъв студ, нямаше как, пък и той е само отначало, майката му е веднъж да почнеш.

Шухов и Килгас се спогледаха. Не им беше за пръв път да работят заедно и се уважаваха един друг и като дюлгери, и като зидари. Да изнамерят на голия сняг с какво да запушат прозорците не беше лесно. Но Килгас каза:

— Ваня! Там, дето са сглобяемите къщи, знам едно местенце — има цяло руло покривна мушама. Аз го скътах веднъж. Да бяхме отскочили ли, а?

Килгас, макар и да е латвиец, но руският му е като роден, край тях имало староверско село, от мъничък го научил, а по лагерите той е само от две години, но вече всичко знае: на бога се моли, ама зъби стискай. Малкото му име на Килгас е Йохан и Шухов също му вика Ваня.

Решиха да вървят за мушамата. Но Шухов по-напред отърча в строящия се корпус на авторемонтната да си вземе мистрията. Мистрията много значи за зидаря, ако е лека и ти приляга. На обектите без изключение редът е така: всичкия инструмент заран го получаващ, вечер го сдаващ. Та какъв инструмент ще ти се падне на сутринта, туй вече е според късмета. Но Шухов веднъж метна склададжията и го завлече с най-хубавата мистрия. Оттогава всяка вечер ѝ сменя мястото, а заран, ако има за зидане, си я взема. Разбира се, да бяха погнали отзарана 104-а към социално-битовия комплекс, пак щеше да си остане той без мистрия. А сега отмести камъчето, мушна пръсти в пролуката — ето ти я, измъкна я.

Шухов и Килгас излязоха от авторемонтната и се запътиха към сглобяемите къщи. Гъста пара излизаше от устата им. Слънцето беше вече отскочило, но беше без лъчи, като в мъгла, а от двете му страни се вирнали, виж ти, стълбове.

— Стълбове ли са това, а? — кимна Шухов на Килгас.

— Стълбовете не ни пречат — махна Килгас и се засмя.

— Стига от стълб до стълб бодлива тел да не са опнали, туй гледай ти.

Килгас без шега не го бива, затова и цялата бригада го обича. А как го почитат латвийците от целия лагер! Е, което си е право, право си е: храни се Килгас нормално, два колета всеки месец, червендалест един, сякаш лагер не е мирисал. Ще се шегува, ами.

На техния обект зоната му голяма — докато я прекосиш, ехе... На пътя им момчета от 82-ра бригада — пак ями да рият ги карат. Дупките не са големи: петдесет на петдесет и надолу петдесет, ама земята и лете е като камък, а сега студът я е сковал, върви, че откърти нещо. Копаят с кирки — кирката отскача, искри пуца, а земя — никаква. Стоят момчетата, всеки над своята си дупка, колкото и да се озърташ наоколо — няма де да се сгрееш, нито да мръднеш нанякъде — така че само кирката ти остава. Всичката топлина е от нея.

Съзря сред тях Шухов познат един, вятчанин, и се обади:

— Я слушайте бе, копачите, да бяхте на всяка дупка огън наклали. Ще да се поотпусне малко земята.

— Не дават — въздъхна вятчининът. — Дърва не дават.

— Ами намерете си, я.

Килгас се изплю:

— Виж ги само, Ваня, да имаше мозък началството, щеше ли да тури хората в тоя студ с кирки земята да блъскат?

Изпсува той още няколко пъти под нос и млъкна, на тоя студ не е за приказки. Вървяха, вървяха и стигнаха мястото, дето бяха погребани под снега разпарчетисаните сглобяеми къщи.

Шухов обичаше да работи с Килгас. На него само едно му е лошото — че не пуши и в колетите му тютюн няма.

Наистина си го бива тоя човек — повдигнаха двамата някоя и друга дъска, а под тях цяло руло покривна мушама навито.

Измъкнаха го. Ами сега — как ще го носят? От кулата да ги видят — няма страшно: те, гарваните, един дерт си имат; да не се разбягат зековете, а в работната зона, ако щеш, всички тия къщи на трески направи. И надзирател да те срещне, лагерен — все толкоз: нали и той само гледа къде какво може да му влезе в работа. И бачкатор да е, всичките пет пари не дават за тия сглобяеми къщи. Че и бригадирите, и те. Бере им грижата само строителят от волнонаемните, десетникът от зековете и оная върлина, Шкуропатенко. Никакъв не е този Шкуропатенко, просто зек. Пишат му цяла дневна норма само за туй, че сглобяемите къщи от зековете варди, да не ги изпоразвлекат. Та тъкмо тоя Шкуропатенко може да ги спипа на откритото.

— Слушай, Ваня, легнало няма да стане — намисли Шухов, — я дай да го изправим и да го преграбчим, ще си тръгнем ей тъй на — лекичко, помежду нас си ще го прикриваме. Отдалеко кой ще се сети?

Хубаво го намисли Шухов. Рулото е неудобно за хващане, та не го хванаха, ами го стиснаха помежду си — като трети човек — и потеглиха. А отстрани, само туй се вижда — двама души вървят притиснати един до друг.

— То после, като я види строителят на прозорците тая мушама, все едно ще се досети — рече Шухов.

— Па нас какво ни е? — учуди се Килгас. — Идваме в ТЕЦ-а, а там *тъй си беше*. Мигар ще я сваляме?

Така си е.

Ама пък пръстите му в протритите ръкавици, вкочанявали, просто не се усещат. А лявата валенка държи. Валенките са най-главното. Ръцете — те в работата ще се оправят.

Свърши снежната целина — излязоха на дия от шейна, от склада към ТЕЦ-а. Цимент трябва да са карали нататък.

ТЕЦ-ът стои на рътлината, а зад нея свършва и зоната. Отдавна вече никой не е стъпвал тук и всички пътища нататък са покрити с гладка снежна пелена. Още ясна е дията на шейната и пъртината е прясна — следите дълбоки, нашите са минали. И разчистват вече с дървените лопати около ТЕЦ-а и пътя за камионите.

Добре ще е подежникът да работи. Да де, ама нали му прегорят моторът и оттогава май не са го пускали. Та пак, значи, всичко на гръб до втория етаж ще се носи. Варта. И сгурбетоните блокчета.

Стърчи ТЕЦ-ът два месеца, като скелет сив, сняг, запустяло. И ето дойде 104-а. И на какво им се държат душиците само? — празни стомаси, с платнени колани стегнати: студено, та се пука; нито завет, нито искрица огън. И все пак дойде 104-а — и животът наново започна.

Край сами входа на машинната зала цялото корито с ворта разковано. Прогнило си беше коритото, Шухов и не вярваше да го домъкнат здраво. Бригадирът поизпсува, колкото за адет, но сам вижда — никой не е виновен. А ето ти ги и Килгас и Шухов мушамата помежду си носят. Зарадва се бригадирът и тутакси захвана да размества хората: Шухов — кюнец за печката да нагласи, че по-скоро да я запалят, Килгас коритото да поправи, а естонците двамата да му бъдат помощ; на Сенка Клевшин — ей му брадвата, дълги летви да нацепи, та по тях мушамата да се накове: че тая мушама е по-тясна от прозорците точно два пъти. Ами дъски откъде? Топлик да си правят, за такова нещо строителят дъски няма да им изпише. Огледа се бригадирът и другите се огледаха, едно е спасението: да отковат две-три дъски, дето са сложени за перила на стълбите за втория етаж на скелето. Ще си отварят очите къде стъпват и няма да паднат. Какво да се прави?

Ще речеш, защо му е на зека десет години в лагера кръст да превива? Карай колкот можеш. Гледай там да се мръкне, а нощта е твоя.

Ама и така не може. Затуй са я измислили те нея, бригадата! Не само че бригада, дето на Иван Иванович заплатата си му отделно и на Петър Петрович и тя отделно. В лагера бригадата — така е измислена тя, че не началството да гони зековете, ами зековете един друг да се гонят. Така е тук — или на всички *допълнително*, или всички ще изпукат. Ти не работиш, гадино, а аз зарад теб гладен ли ще стоя? Не, бачкай, мършо!

А пък като си в сегашното положение, иди, че седи. Щеш не щеш, ще рипаш, ще надрипваш, размотаване няма. Ако до два часа не позакътаме залата, всички по дяволите ще идем.

Инструментът Павло вече го донесе, плюй си на ръцете и давай. И малко кюнци донесе. Тенекеджийски инструмент вярно, че няма, ама едно чукче шлосерско има и секирче. Криво-ляво, ще стане.

Удря Шухов ръкавици една о друга и нади кюнците, очуква ги по краищата, пак удря и пак нади (а мистрийката, и тя е скатана тук наблизно. Макар и в бригадата да са си свои хора, ама за смяна, като нищо я сменяват. И то същият тоя Килгас).

И — като да ги ометоха всички мисли от главата му. За нищичко Шухов сега не си спомня и не се кахъри. Само едно му е наум — как кривулите да нагласи и да изведе, че да не пуши. Изпрати Гопчик за тел, та да хванат кюнците за прозореца на излизане.

А в тъгля има и друга печка, нисичка, с тухлен комин. Плочата ѝ отгоре е желязна, нажежава се и върху нея пясъкът размръзва и съхне. Тая печка я бяха вече запалили и капитанът, и Фетюков мъкнат с таргите пясък. Тарги да мъкнеш, ум не се иска. Та бригадирът слага на тая работа все бивши началници. Тоя Фетюков бил голяма клечка в някаква кантора. С кола се разкарвал.

Отначало дори беше нещо взел да се репчи на капитана, да му подвиква. Но оня взе, че му фрасна един по зъбите и се разбраха.

Току се заприсламчваха към печката с пясъка момчетата, да се посгреят, ама бригадирът предупреди:

— Ще сгрея аз някого по врата, ама де да видим! Свършете работата, че тогаз.

На бито куче само тояга му покажи. И студът е лют, ама бригадирът е по-лют. Пръснаха се момчетата, всеки по работата си.

А бригадирът, чува го Шухов, тихичко реди на Павло:

— Ти стой тука, дръж здраво. Аз сега отчета трябва да вървя да оформям.

От отчета повече зависи, отколкото от самата работа. Който бригадир е умен, отчета гони. Той ни храни. Каквото не си свършил, докажи, че си го свършил; за каквото плащат евтино — тъй я извърти, че по-скъпо да излезе. Глава се иска за това от бригадира. И да се имаш с номуричките. На номуричките също трябва да се *бутне* нещичко.

А като речеш да се поразмислиш — за кого са всички тия проценти в отчета? За лагера. Лагерът чрез тях хиляди изстиска от строителството, че и на своите лейтенанти премии раздава. На тоя същия Волковой, за камшика му. А на тебе — хляб, двеста грама повече на вечеря. Двеста грама живота управляват.

Донесоха вода, две кофи, а тя по пътя на лед станала. И Павло реши — няма какво да я мъкнат. По-добре направо сняг да се топи. Туриха кофите на печката.

Гопчик опънал отнякъде тел, алуминиева, нова, дето електричарите теглят жици. Докладва:

— Иван Денисич! Тъкмо за лъжица тел. Ще ме научите ли как да я отлея?

Пустият му Гопчик, шмекерът му с шмекер, обича си го него Иван Денисович, син умря мъничък, вкъщи са две големи щерки. Затворили бяха Гопчик, задето на бендеровците в гората мляко носел. Присъда му дали като на голям. А той на малко теленце прилича, все край мъжете, все да се погали... Пък и един хитрец се е извъдил: колетчетата сам си ги яде, понякога и нощем преживя.

То и като си помислиш, всички не мож нахрани.

Отчупиха парче от жицата, скриха го в ъгъла. Измайстори Шухов от две дъски нещо като бояджийска стълба и прати по нея Гопчик да окачи кюнеца. Момчето като катеричка лекичко, хоп-хоп по летвите, заби гвоздеа, върза телта, прекара я под кюнеца. Не го беше домързяло Шухов самия край на кюнеца с още едно коляно нагоре да направи. Вятър днес няма, ама утре ще излезе, та да не връща пушека. Тъй е, тая печка си е за нас.

Сенка Клевшин вече нацепил дълги летви. Пак Гопчик-тропчик пратиха да ги накове. Катери се дяволчето недно, провиква се отгоре.

Слънцето отскочи по-високо, мъглицата се разнесе и стълбовете вече ги няма, и вътре зааления. Ето ти и печката запалиха с крадените дърва. От това по-хубаво — здраве.

— Януарското слънце като ланската месечина грее! — обяви Шухов.

Килгас закърпи коритото за варта, поочука го оттук-оттам с брадвичката и се провикна:

— Чувай, Павло, аз за тая работа по-малко от сто рубли от бригадира не вземам!

Хили се Павло:

— Сто грама ще получиш.

— Прокурорът ще ти ги отпусне! — вика Гопчик отгоре.

— Стойте, стойте! — припря Шухов. (Бяха захванали да режат покривната мушама наопаки.)

Показа им как.

Пак накачулиха тенекиеното кюмбе, пак ги разгони Павло. На Килгас хора даде и нареди корита за варта да правят, за разнасянето. На пясъка още двама души сложи. Горے прати — да чистят снега от скелето и зидарията. И още един вътре, размръзналия пясък да прехвърля от печката в коритото.

А навън моторът забръмча — сгурбетонови блокчета взеха да карат. Камионът пробива през снега. Изскочи Павло, ръце размахва — показва къде да стоварят.

Наковаха една ивица покривна мушама. Втора. От мушамата какъв ти завет? Хартията си е хартия. Ама все пак стената стана като цяла. И притъмня вътре. Та и печката като да светна.

Альошка донесе въглища. Едни му викат: туряй! Други: не туряй! Чакай на дървата да се погреем! Стои, не знае кого да слуша.

Фетюков се изтъпанчил до печката и тика, глупакът му неден, валенките си в самия огън. Ама капитанът го вдигна за яката и хайде към таргите:

— Върви пясък да носиш, мършо!

Капитанът, той и на лагерната работа като на морска служба гледа: щом е казано прави — значи ще правиш! Здравата я е охладил за последния месец, ама тегли ли, тегли колата. Криво-ляво и трите прозореца са запушени с мушама. Сега светлинка иде само от вратата.

И студът е от нея. Разпореди се Павло горната част на вратата да запушат, а долу да оставят колкото да се провери човек. Запушиха я.

Междувременно три самосвала сгурбетонови блокчета докараха и ги стовариха. Сега е въпросът как ще ги вдигнат без хаспана.

— Я, зидарите, ха да вървим да поогледаме — подкани Павло.

Това е вече задача почетна. Тръгнаха Килгас и Шухов нагоре с Павло. Тя, стълбата, дето си беше тясна, ами сега, като ѝ откърти Сенка перилата, притискай се до стената, току да не се хързулнеш надолу. Отгоре на всичко снегът замръзнал по пречките, закръглил ги, кракът няма опора — как ли ще я носят тая вар?

Огледаха де ще се зида. Ето тук. Вече са почнали да разгребват снега от старата зидария. Ама ще трябва и с брадвичка ледът да се очука и с метличка да се подмете.

Направиха сметка откъде ще подават сгурбетоновите блокчета. Надникнаха надолу. И решиха: дето ще ги мъкнат по стълбата, четирима да се поставят да ги хвърлят ей на това скеле там, и още двама да ги прехвърлят, а на втория етаж пак двама да разнасят, все по-бързо ще стане.

Горе ветрецът не е силен, ама си пронизва. Като те надуха, върви, че зидай. Но нищо, минеш ли отсам зида, все е завет, ядва се.

Шухов вдигна глава нагоре и ахна: небето се избистрило, слънцето почти западнило. Да се чудиш и маеш: как си минава времето, като се улисаш в работа! И друг път е забелязвал той: дните в лагера си се търкалят, не мож ги улови, а присъдата, хич не мърда, все си е толкова.

Слязоха долу, а там всички сварили да се курдисат край печката, само капитанът и Фетюков пясък носят. Кипна Павло, веднага изкара осем души на блокчетата, на двама нареди цимент в сандъка да насипят и да го размесват на сухо с пясъка, тоя — за вода, оня — за въглища. А Килгас вика на командата си:

— Хайде, момчета, коритцата трябва да свършваме!

— То бива и аз да им бях помогнал? — Шухов сам се предлага на Павло.

— Ами помагайте! — Павло кима.

По едно време дойдоха с баката, сняг да топят за варта. Чули от някого си, че уж било вече дванайсет.

— Татък ще да е — обади се Шухов, — слънцето е на преваляне вече.

— Щом е на преваляне — намеси се капитанът, — значи, не е дванайсет, а един.

— И таз хубава — ококори се Шухов. — И баба знае: най-високо е слънцето по обед.

— Баба ти може и да знае! — отрязва капитанът. — Ама откак излезе декретът — слънцето в един е най-високо.

— Какъв декрет бе!

— На съветската власт, какъв!

Излезе капитанът втори ранг с таргата, а и Шухов не се впусна в препирни. Мигар и слънцето на декретите им ще се подчинява?

Почукаха още малко, потракаха, ей ги, четири коритца сковаха.

— Хайде да поседнем, да се посгреем — казва Павло на двамата зидари. — И вие, Сенка, подир пладне също ще зидате. Сядайте.

Седнаха край печката, законно. Все едно, до обед вече няма за кога да се зида, а вар да правят, не си струва, ще замръзне.

Въглищата малко по малко се подпалиха, взеха да топлят. Ама пак само около печката се усеща, а по цялата зала студено, както си беше.

Свалиха ръкавиците, въртят ръце до печката, припичат ги и четиримата.

А краката, то се знае, обути ли са, варди ги от огъня. Ако са обуца, кожата ще се напука, ако са валенки, ще овлажнеят, само пара ще вдигнат, по-топло няма да ти стане. Още по-близо до огъня да ги завреш — ще изгорят. Тъй до пролетта ще си изкараш с дупката — хич не чакай други.

— Абе на Шухов какво му е? — Килгас се подкача. — Шухов, братлета, с единия крак е, дето се казва, вкъщи.

— Ей с тоя, с босия — подхвърли някой. Разсмяха се. (Шухов е събул лявата, кърпената валенка и си суши партенката.)

— На Шухов срокът му свършва.

Пък на Килгас двайсет и пет му бяха лепнали. Беше тя тая, когато на всички наред все по десет раздаваха. А от четирийсет и девета като тръгна на всички по двайсет и пет, без значение. Десет, криво-ляво, можеш да издеяниш, без да вирнеш петала, ама я двайсет и пет изкарай, да те видим!?

На Шухов, то се знае, му е драго, че всички него сочат: ей го на, присъдата му изтича — ама той много-много не вярва. На, тези, дето през войната им свършваше присъдата, всички до второ нареждане ги държеха, чак до четирийсет и шеста година. Излезе, че които по начало си бяха с тригодишни присъди, по пет години отгоре излежах. Законът, той може и тъй, и инак. Изкараш един десетак, току си кажат — хайде още един. Или — на заточение.

А някога, като си го помислиш — дъхът ти се взема: та присъдата все пак е на свършване, кълбото е към края си... Господи! На двата си крака — и на свобода, а?

Само че гласно за това да се говори на стар лагерник не прилича. И Шухов подхвърля на Килгас:

— Ти твоите двайсет и пет не ги брой. Двайсет и пет ще ги лежиш ли, няма ли, с вила по вода е писано. А аз вече излежах пълни осем, туй е точното.

Тъй на, живееш ден за ден и време не остава да помислиш: как те вкараха? И как ще излезеш?

Според както е в делото, Шухов е осъден за измяна на родината. И показанията са му такива, че тъкмо така де, предал се е в плен, искал бил да измени на родината, а сетне се върнал от плен, защото трябвало задача на немското разузнаване да изпълни. Ама каква задача — нито Шухов можа да измисли, нито следователят. Така си го и оставиха — просто задача.

Сметката му на Шухов беше проста: не подпишеш ли — дървена шуба те чака, подпишеш ли, поне може да си поживееш още малко. Подписа.

А беше така: през февруари четирийсет и втора година на Северозападния обкръжиха тяхната армия, цялата, и със самолети никаква храна не им хвърляха, а ги и нямаше тия самолети тогава. Дотам я докараха, че взеха да стържат копитата на умрелите коне, разкисваха във вода тая роговица и я ядяха. И да стрелят нямаше с какво. Тъй по малко, по малко немците ги издавяха по горите, пленяваха ги. Та в такава една гора и Шухов изкара два дена плен, ама още там, в гората, избягаха и петимата. И пак заскитаха по гори и блата — по чудо стигнаха своите. Само че двамата автоматчикът ги остави на място, третият от раните си умря — та двама стигнаха. Да бяха по-умни, да бяха казали, че по гората са се лутали — нищо

нямаше да има. А те взеха, че си признаха: тъй и тъй, от немски плен избягахме. Плен ли? Вашата мамка! Да бяха петимата, може и да сравняваха показанията, може и да им повярваха, а на двамата къде ти: наговорили са се гадовете му за бягство.

Сенка Клевшин чу и той с глухите си уши, че за бягство от плен става дума, и каза високо:

— Аз от плен три пъти съм бягал. И трите пъти ме хващаха.

Сенка, сиромашът, все си мълчи повечето: хората не чува и в разговорите им не се меси. Та за него и знаят малко, само дето в Бухенвалд е бил и там е участвал в нелегалната организация, оръжие в зоната вкарвал за въстание. И как немците с тояги го били и на ръцете вързани отзад висял.

— Ти, Ваня, осем си ги изкарал, ама в какви лагери?

— Килгас си кара своята. — Все в битови си бил, с булчета там си живеехте. Номера не носехте. Я в каторжния осем години изкарай! Никой още не ги е изкарвал.

— С булчета!... С *бичмета*, не с булчета.

Трупи, значи.

Втренчи се Шухов в огъня на печката и му дойдоха пред очите тия неговите седем години на север. И как три години мъкна трупи и траверси на свлека. И огънят, същият такъв примигващ огън на сечището, само че не дневна, ами нощна сеч. Такъв му беше табиетът на началника: която бригада не изпълни дневната си норма, остава и за през нощта в гората.

Едва след полунощ ще се довлекат в лагера и на сутринта пак в гората.

— Нее, братлета... Тук, кажи-речи, е по-спокойно — изфъфли той. — Тук разписанието е закон. Изпълнил не изпълнил, марш в лагера. И в гарантийния ден хлебецът е сто грама повече. Тук се живее. Специален бил — та нека си е специален. Какво ти пречат номерата? Те, номерата, не тежат.

— Хм, спокойно — цеди Фетюков (наближава почивката и всички се примъкват към печката). — Хората в леглата им ги колят! Спокойно било!...

— Не хората, а портаджиите! — Павло се заканва на Фетюков с пръст.

И вярно, нещо ново започна в лагера. Двама известни портаджии право на нара ги заклаха след сигнала за ставане. А после един невинен бачкатор, мястото трябва да са сбъркали. Един портаджия пък сами при началството избяга, в БУР-а, в каменния карцер го скриха. Да се чудиш... Такова в общите го нямаше. Пък и тук го нямаше...

Ненадейно изсвири свирката на енерговлака. Не я наду изведнъж с всичка сила, а отначало тъй дрезгаво, сякаш гърлото си да прочисти.

Половината ден — отпиши го! Обедна почивка!

Ех, изтърваха! От кое време да са в столовата, ред да са хванали. На обекта има единайсет бригади, а столовата повече от две не побира.

Бригадирът го няма и няма. Павло припряно се огледа и взе, че реши:

— Шухов и Гопчик с мен! Килгас! Щом ви го пратя Гопчик — на часа вдигайте бригада!

Местата им край печката тутакси ги заеха, наобиколиха я тая печка, като женска всеки се натиска да я прегърне.

— Край на спането — викат момчетата. — Време е за цигара!

И се гледат един друг — кой ще запали. Ама никой не вади — или тютюн нямат, или се стискат, не щат да покажат.

Излязоха навън с Павло. И Гопчик подире им като зайче припка.

— Поомекнало е — веднага определи Шухов. — Осемнайсет градуса, не повече. Спорно ще се зида.

Хвърлиха по едно око към блокчетата — момчетата и до скелето са стигнали, че чак и на плочата на втория етаж има.

Попримижа Шухов към слънцето, провери как е там работата относно капитановия декрет.

Ама по голото, дето на вятъра му е просторно, все пак подухва, пощипва си. Не се забравяй, значи, помни — януари си е.

Производствената кухня — тя е една сбутана барака, скована около печката от летви, пък и обкована отвътре с ръждясала ламарина, та да се запушат пролуките. Вътрешността ѝ една преграда я дели на две — на кухня и столова. Каквато кухнята, такава и столовата — подът без дюшеме. Както си е била отъпкана земята, така си беше на буци и ями. А всичката му кухня — една печка квадратна и в нея казан вграден.

Разпореждат се в кухнята двама — готвачът и санитарният инструктор. Сутрин, на излизане от лагера, готвачът получава от

голямата лагерна кухня булгур. На глава, кажи-речи, по петдесетина грама, на бригадата — кило, а на обекта без малко нещо — пуд. То се знае, самият готвач няма да седне да ти мъкне тая торба с булгур на три километра, дава да я носи някое от *мекеретата*. Дето сам ще си троши гърба, по-добре на туй мекере да отдели една порция отгоре за сметка на бачкаторите. Вода да донесе, дърва, печката да запали — и туй не го прави готвачът, пак бачкатори и някои от закъснелите — хайде и на тях по една порция, то чуждото не му се свиди. Още, наредено е да се яде, без да се излиза от столовата: паниците и тях ги мъкнат от лагера (на обекта не можеш ги остави, през нощта волнонаемните ще ги изпокрадат), та носят по петдесетина, не повече, а тук ги мият и на бърза ръка ги пуцат отново, ей на и тия, дето събират паниците, и те — по една порция отгоре. А за да не се изнасят паници от столовата, поставят едно мекере и на вратата — да не пропуска паници. Но както и да варди, все тая, отмъкват си: или ще го кандърдисат, или ще го заплеснат. Та трябва на всичко отгоре по целия обект да се пусне паниците да събира, мръсните, и пак в кухнята да ги пренася. И на него порция. И на другото порция.

А самият готвач една-единствена работа има: булгур и сол в казана да сипе и мазнината да раздели — за казана и за себе си (хубавата мазнина до бачкаторите не стига, оная, дето не струва — всичката в казана отива. Та зековете предпочитат да отпускат от склада само калпави мазнини). И да забърка кашата, като вземе да втаса. А санитарният инструктор и това не върши: седи и гледа. Щом втаса кашата — веднага на санитарния се дава — яде до пръсване. А си е прасе и половина. Ей ти го и дежурния бригадир, сменят се те ката ден — проба идва да вземе, да провери уж годна ли е тая каша за бачкаторите. На дежурния бригадир — двойна порция.

Но ей ти го и сигнала. Ей ти ги и бригадирите заприиждали един подир друг и готвачът раздава през прозорчето паниците, а на тия паници дъното им едва покрито с кашица и колко е там твойт булгурец — нито да попиташ, нито да премериш, най-много да ти напълнят устата с псувни, отвориш ли дума.

Свири над голата степ вятърът, лете суховей, зиме мразовит. От памтивека в тая степ нищо не е расло, а между четирите бодливи тела — и от по-рано. Жито никне само в хлеборезницата, овесът в склада класи, в продоволствения. Та и да се утрепеш от работа, и по корем да

лазиш — от земята храна няма да изскубнеш повече, отколкото началството изпише, няма да получиш. Ама и него не получават зарад разните му готвачи, зарад мекеретата, зарад тарикатите. И тук крадат, и в лагера крадат и още по-напред, в склада крадат. И всички тия, дето крадат, не стигат до кирката. А ти бачкай и взимай, каквото ти дават! И се пръждосвай от прозорчето.

Кой когото свари, него натовари.

Влязоха Павло и Шухов с Гопчик в столовата — а там се залостили един връз друг, не се виждат зад гърбовете нито масите от криви по-криви, нито пейките. Кой сварил, седнал, повечето на крак ядат. 82-ра бригада, дето цяла сутрин копа ямите на студа, първите места след сигнала е пипнала. Сега и като се наядат, няма да излязат — къде ще намерят завет? Псуват ги другите, ама на тях им е все толкова — за тях сега по-лошо от студа няма.

Пробиха си с лакти път Павло и Шухов. Тъкмо навреме дойдоха: една бригада вече получава и само една стои на реда, все помощник-бригадири пред прозорчето чакат. Останалите, значи, след нас ще бъдат.

— Паниици! Паниици! — Готвачът крещи през прозорчето и вече му ги подават отсам, и Шухов и той събира и подава — не заради една каша повече, ами за по-бързо.

Там, отвъд преградката, мекеретата надве-натри мият паниците — и те за каша.

Почна да получава тоя помощник-бригадир, дето беше пред Павло. Павло се провикна през навалищата:

— Гопчик!

— Аз! — от вратата. Гласчето му тъничко, като на козленце.

— Викай бригадата!

Хукна.

Най-важното, кашата днес си я бива, най-добрата каша — овесена. Не е като да се случва често. Повечето върви все магара по два пъти на ден или гола брашнена чорбица. В овесената между зърната има гъсто, то засища, то си е скъпото.

С колко овес на младини е изхранвал Шухов конете си — и през ум не му е минавало, че отдън душа ще трепери за една стиска от същия тоя овес!

— Паниици! Паниици! — викат от прозорчето.

Идва и на 104-а редът. Предният помощник-бригадир си взе паницата със своята двойна, „бригадирска“, и се дръпна от прозорчето.

И то за сметка на бачкаторите върви — и пак всички си траят. На всеки бригадир дават такава, ако ще сам да си я яде, ако ще на помощника си да я дава. Тюрин я дава на Павло.

Шухов сега си знае работата: завря се той зад масата, разкара двама от закъсалите, един бачкатор с добро помоли, очисти края на масата, колкото за двайсетина паници, ако ги наслагат една до друга, връз тях като втори етаж още 6 ще застанат, че и отгоре още две, а сега трябва от Павло паниците да поема, та и да ги брои след него и очите да си отваря да не би чужди да свият някоя паница от масата. А и да не го блъсне някой с лакът, та да ги разсипе. Тук, досами него, стават от пейките, седат, ядат. Трябва с око да се варди границата: своята ли паница ядат, или в нашата посягат?

— Две! Четири! Шест! — брои готвачът зад прозорчето. Едновременно по две с двете ръце подава. Така му е по-лесно, по една може да сбърка.

— Две, четири, шест — приглася му тихо Павло оттатък прозорчето и веднага две по две предава паниците на Шухов, а Шухов ги слага на масата. Той на глас не повтаря, ама води сметката внимателно от тях.

— Осем, десет.

Де се дяна Гопчик с бригадата?

— Дванайсет, четиринайсет... — върви сметката.

Ама в кухнята не достигаха паници. Покрай главата и плещите на Павло Шухов вижда: двете ръце на готвача са поставили две паници на прозорчето, държи ги той и стои, като да се е замислил. Сигур се е обърнал и псува миячите. И вече през прозорчето още една купчина паници опразнени му тикат. Пусна си той ръцете от тия долните паници, купчината празни назад предава.

Шухов зарязва цялата си камара паници на масата, праметна крак през пейката, дръпна двете паници и не толкова за готвача, ами за Павло повтори тихичко:

— Четиринайсет.

— Стой! Къде влачиш? — кресна готвачът.

— Наш! Наш! — потвърди Павло.

— Ваш не ваш, да се не сбърка сметката.

— Четиринайсет — сви рамене Павло. Не би седнал той да *плячкосва* паници, като помощник-бригадир трябва да се държи на положение, ама сега повтори след Шухов, на него може и да го стовари.

— Аз четиринайсет вече казах! — крещи готвачът.

— Че какво като си казал бе! Пък самият ти не ги даде, в ръцете си ги задържа — подвикна и Шухов. — Върви ги брой, ако не вярваш? Ей ги, всичките са на масата.

Шухов уж вика на готвача, ама зърна и двамата естонци да се промъкват към него и им бутна набързо двете паници. Че свари и да се върне при масата и на око да премери всичко ли си е на мястото, съседите не се бяха усетили да свият нещо, а можеха.

В прозорчето цяла се подаде червендалестата мутра на готвача.

— Де ги паниците? — строго запита той.

— На, молим! — викаше Шухов. — Дръпни се бе, човече божи, не си прозрачен — блъсна той някого. — Ето две! — повдигна малко две паници от горния ред. — И ето ти три реда по четири, на, брой си ги.

— Ами бригадата няма ли я? — недоверчиво занича готвачът през малкото пространство, което му открива прозорчето, тясно, та да не могат от столовата да гледат колко артисва в казана.

— Тцъ, няма я още бригадата — поклати глава Павло.

— За каква майна заемате тогава паниците, като ви я няма бригадата? — освирепя готвачът.

— Ей я, ей я бригадата — завика Шухов. И всички чуха откъм вратата виковете на капитана като от капитански мостик.

— Какво сте се наблъскали. Наял си се — излизай! Дай и на другите!

Готвачът помърмори, помърмори, изправи се и в прозорчето пак се появиха ръцете му.

— Шестнайсет, осемнайсет...

Насипа и последната, двойната:

— Двайсет и три. Край! Следващата!

Започнаха да се провират бригадниците и Павло взе да им раздава паниците, на някой през главите на седналите, на другата маса.

На една пейка лете и по пет души сядаха, но сега, както дебело са навлечени — едва по четирима се побираха и пак се бутаха, като

гребяха с лъжиците.

Шухов разчиташе, че от двете плякосани порции поне едната ще е негова. Та бързо се зае със своята си, полагаемата се. Сви едното си коляно, дясното, към корема, измъкна от кончова на валенката лъжицата „Уст-Ижма 1944“, свали си шапката, пхна я под лявата мишница, развъртя лъжицата, обра кашата докрай.

Ей сега трябва в тая минутка цяла-целеничка само за яденето да си мисли и кашицата, с тънката корица, като я обира до дъното, право в устата да слага и бавно-бавно да я примлясква с език. Ама ще трябва да побърза, та Павло да види, че вече е свършил, и да му предложи втората каша. Пък на всичко отгоре и Фетюков, нали дойде с естонците заедно — не му убягна как свиха двете каши и е застанал право срещу Павло, яде прав и току поглежда накъм четирите останали, нераздадени порции. Исква, види се, да подсети, че и на него трябва да се даде, ако не цяла, поне половин порция.

Мургавият млад Павло обаче преспокойно си ядеше своята, двойната, и по лицето му не личеше да се замисля кой е тук, наоколо, та камо ли да помни, че две порции повече има.

Шухов си дояде кашата, от това, че си беше раздразнил корема изведнъж за две, не се засити от едната, както ставаше винаги след овесена каша. Бръкна във вътрешния си джоб, извади от бялото парцалче незамръзналата си закръглена горна коричка и взе старателно да обира каквото се беше полепило от кашата по дъното и по широките краища на паницата. Като понасъбереше, облизваше с език кашата и пак събираше с коричката почти още толкова. Накрая паницата лъсна като измита, само дето малко нещо мътнееше. Подаде я през рамо на събирача и се помая още минута-две гологлав.

Макар паниците да ги беше свил Шухов, ама стопанин им беше помощник-бригадирът.

Павло го помъчи още малко, докато също свърши своята каша, ама не взе да омиа дъното, ами само облиза лъжицата си, прибра я и се прекръсти. И тогава чак побутна — леко да ги помести, нямаше къде — две паници от четирите, като да ги даваше на Шухов.

— Иван Денисович. — Едната за вас, а другата на Цезар отнесете.

Шухов хем знаеше, че една паница има да се носи на Цезар в кантората (самият Цезар никога не се унижаваше да ходи в столовата,

нито тук, нито в лагера) — знаеше, но когато Павло побутна едновременно и двете паници, сърцето му секна: дали пък не му дава Павло и двете, дето са в повече. И тутакси пак си затупка сърцето, както си тупкаше.

И тутакси се наведе над своята законна плячка и почна да яде бавно и напрегнато, не усещаше как го блъскат в гърба новите бригади. Яд го беше само да не би втората каша на Фетюков да дадат. Майстор е Фетюков ръка да подлага, дума няма, ама сам нещичко да отмъкне, не му стига барутът.

... А на масата близо до тях седеше капитан втори ранг Буйновски. Той отдавна вече беше свършил кашата си и не знаеше, че в бригадата има повече, и не се озърташе колко са останалите там, при помощник-бригадира. Беше се позатоплил, размекнал се беше, та сили събираше да стане и да иде на студа или в студения незатоплящ се топлик. Сега и той заемаше незаконно място и пречеше на новодошлите бригади, като тия, които преди пет минути гонеше с металния си глас. Отскоро беше в лагера, отскоро на обща работа. Минути като сегашната бяха за него (той не знаеше това) особено важни минути. Те го превръщаха от властен и гръмогласен морски офицер в трмав, предпазлив зек, който само с тая своя трмавост може да насмогне отредените му двайсет и пет години затвор.

... Вече му викаха и в гърба го блъскаха да освобождава мястото. Павло каза:

— Капитане! Ей, капитане!

Буйновски трепна, като да се пробуди, и се огледа.

Павло му протегна кашата, без да го пита дали иска.

Веждите на Буйновски се вдигнаха, очите му гледаха яденето като чудо неவிжданo.

— Вземайте, вземайте — успокои го Павло и като вдигна последната каша за бригадира, излезе.

... Виновна усмивка мръдна напуканите устни на капитана, дето беше обикалял Европа и великия северен път, и той се наведе щастлив над половинката черпак рядка овесена каша, без капчица мазнинка — над овеса и водата.

... Фетюков злобно измери и Шухов, и капитана и обърна гръб.

А според Шухов, правилно, дето на капитана я дадоха. Ще дойде ред и капитанът ще се научи да живее, ала засега не умее.

И още една слаба надеждица си имаше Шухов — дали няма и Цезар да му остави своята каша? Макар че едва ли, защото колет не беше получавал вече две седмици.

След втората каша, след като пак омете дъното и краищата на паницата с коричката и пак я облиза няколко пъти, Шухов накрая изяде и самата коричка. После взе изстиналата каша на Цезар, тръгна.

— В кантората бе! — отблъсна той мекерето на вратата, дето уж не пропускаше паници.

Кантората беше стъкмена от дялани трупи барака край пропуска. Из комина й, както и сутринта, си бълваше пушек. Поддържаше топлото там дневалният, той е и за разсилен, него като надничар го водят. Дървата и треските за кантората не жалят.

Изскърца Шухов с вратата на преддверието, после още една врата имаше, обкована с факли, влезе вътре, помъкнал край себе си облаци мразовита пара, и бързо притегли вратата подире си (дордето не са му викнали: „Затваряй вратата бе, левак!“).

Топлината в кантората го удари като в баня. През размръзналите се стъкла на прозорците слънцето играеше, ама не зло като там, на върха на ТЕЦ-а, а веселичко. И плуваше в лъчите му тежкия дим от лулата на Цезар, като тамян в черква. Печката една причервенияла, та чак светнала, тъй са я нафраскали чукундурите му недни. И кюнците червенят.

В такава горещина само подвий коляно и ще заспиш в момента.

Стаите в кантората са две. На втората, на строителската, вратата е открехната и оттам гърми гласът на строителя:

— Имаме преразход на фонд работна заплата и преразход на фонд строителни материали. Най-ценните дъски, да оставим сглобяемите секции, затворниците ви ги цепят на дърва и ги горят по къшетата, а вие нищо не виждате. От оня ден пък арестантите разтоварваха на силния вятър цимент край склада, а и с носилки го пренасяха десетина метра още. Цялата площадка там е потънала до кокалчетата в цимент, а работниците си отидоха не черни, ами сиви. Колко загуби!?

Съвещание значи има при строителя. С десетниците сигур.

Край входа, в къшето, седи дневалният, целият се разплул на табуретката. Край него Шкуропатенко, Б-219, върлината му крива,

блещи се през прозореца, пак дебне да не отвлекат къщите му сглобяеми. Ама мушамата пробля, байно.

Счетоводителите, двамата, и те зекове, хляб припичат на печката. Да не им подгаря — скаричка такава една измайсторили, от тел.

Цезар си смуче лулата, разположил се е на масата си. Към Шухов е гърбом, не го вижда.

А срещу него седи Х-123, двайсетгодишният, каторжник по присъда, жилав старчок. Каша яде.

— Не, драги — едно меко, както си пуфка с лулата, говори Цезар, — обективността изисква да се признае, че Айзенщайн е гениален. Йоан Грозни — нима не е гениално? Танцът на опричниците с маските! Сцената в катедралата!

— Лиготене! — спира лъжицата пред устата си, сърди се Х-123. — Толкова много изкуство, че вече не е и изкуство. Чер пипер и анасон вместо хляба насъщен! И при това най-гнусна политическа идея — оправдания на единоличната тирания. Подигравка с паметта на три поколения руска интелигенция! (Гълта кашата надве-натри, каква му е ползата от нея.)

— Но каква трактовка биха пуснали иначе?...

— Аа, биха пуснали! Тогавя не казвайте, че е гений! Кажете, че е подлизурко, че кучешка повеля е изпълнявал. Гениите не приспособяват трактовките си към вкуса на тираните!

— Кхъ, кхъ — изкашля се Шухов притеснен, че ще прекъсне интелигентния разговор. Ама пък и да стърчи, тук не върви.

Цезар се обърна, протегна ръка за кашата. Хич и не погледна Шухов, сякаш кашата сама беше пристигнала по въздуха и пак неговата си подхвана:

— Но, моля ви се, изкуството не е *какво*, а *как*?

Скочи Х-123 и издумка на верев с ръка по масата:

— Не, да прощавате, по дяволите вашето „как“, ако не буди в мен благородни чувства!

След като даде кашата, Шухов постоя точно колкото го изискваше приличието. Изчакваше дали Цезар няма да го почерпи една цигара. Но Цезар съвсем беше забравил, че е там, зад гърба му.

И Шухов се обърна и тихо си излезе.

Търпи се, не е чак толкова студено навън. Като по вода ще се зида днеска.

Вървеше си Шухов по пътеката и току съзря на снега парче стоманена ножовка, от счупена лента парче. Не че щеше да му свърши някаква работа, ама знаеш ли предварително какво ще ти дотрябва някога. Вдигна го, пхна го в джоба на панталона. Ще го скрие в ТЕЦ-а. Предвидливият е по-богат от богатия.

Като дойде до ТЕЦ-а, най-напред взе, та измъкна мистрийката си и я затъкна във въженцето, дето се беше препасал. И чак тогава се мушна в залата.

Там след слънцето съвсем тъмно му се видя и не, да речеш, потопло, отколкото навън. Влажно едно такова.

Струпали се бяха всички край кюмбето, дето го беше нагласил Шухов, и край оная печка, дето размръзващият се пясък пускаше парата си. За когото не стигнало място, седи на ръба на коритото за варта. Бригадирът край сами печката се е настанил. Кашата си дояжда. Стоплил му е Павло кашата на печката.

Шушукат си момчетата. Развеселили са се те. И на Иван Денисович тихичко му съобщават: бригадирът оформил хубаво отчета, доволен си дошъл.

Къде и каква работа там е намерил да отчете, туй вече неговата бригадирска глава си го знае. Днес например какво за половин ден са свършили. Нищо. Дето поставяха печката, няма да платят, и дето запушваха прозорците, няма да платят. Това за себе си са го правили, не за производството. А в наряда все нещо трябва да се пише. Може пък и Цезар да подслажда нарядите, котка го него бригадирът, не ще да е току-така.

„Хубаво го е оформил“ — значи, сега пет дена хлебната дажба ще бъде добра. Пет, да речем, не са те пет, ами четири само: от петте дни единият си го туря в джоба началството, бута на гарантийна целия лагер, дето добрите, там и лошите. Уж никой да не се обижда, за всички да било еднакво, а икономисват, от залька ни късат. Ама карай, на зека стомахът всичко мели. Днес как да е, но утре ще се натъпчем. С тази мечта ляга да спи лагерът в деня на гарантийната работа.

А всъщност излиза — пет дена работим, четири — ядем.

Закротила се е бригадата. Който си има тютюнец — пуши си тихомълком. Скупчили са се в тъмното, огъня гледат. Досуц като семейство голямо. То си е и семейство бригадата. Слушат какво разправя бригадирът край печката на двама-трима. Не е от

приказливите, та щом го е ударил на приказки — значи е в добро настроение.

И той не се е научил с шапка да яде, Андрей Прокофич. Без шапка главата му е вече стара. Остригана е ниско, като всички, ама и на огъня от печката личи колко бели косми между възсивата му коса има пръснати.

— ... Аз и пред командира на батальона треперех, а изведнъж — полковият! „Червеноармеец Тюрин се явява по ваша заповед...“ Вторачил се под рунтавите си вежди: „Как те викат, а по баща?“ Отговарям. „Година на раждане?“ Отговарям. Тогава, в трийсета година, колко да съм имал, двасет и две да съм бил, хлапе. „Е, как върви службата, Тюрин?“ — „Служа на трудовия народ!“ Бре, че като кипна оня ми ти човек, че с две ръце по масата — фрас! „Служел бил той на трудовия народ! Ами ти самия кой си бе, подлецо?!“ Мен сякаш ме попариха отвътре!... Но се държа: „Стрелец-картечар първи номер. Отличник по бойната и полити...“ — „Какъв първи номер бе, гад! Баща ти кулак, сведение дойде от Камени. Баща ти е кулак, а ти си се укривал, втора година те търсят!“ Побледнях аз, мълча. Цяла година писмо не бях писал вкъщи, следата ми да не намерят. И живи ли са там, нищо не знаех, нито пък те за мене. „Ти съвест имаш ли, бе — дере се, четирите му ромба на петлиците се тресат, — да лъжеш работническо-селската власт?“ Мислех — ще ме бие. Не, не рачи. Подписа заповед — шест часа и да ме няма... Пък беше ноември. Смъкнаха ми зимната униформа, дадоха лятна, една износена, вече за брак и възмъничко шинелче. Ама аз си бях селяндур тогава, не знаех, че мога да не сдавам, да ги пратя на майната им... И още едно мръсно документче на ръка. „Уволнен от редовете... като кулашки син.“ Само работа да искаш с туй ми ти документче. Пък имам четири дена в железницата — кредитен билет не ми издадоха и суха храна не ми дадоха за един ден поне. Нахраниха ме на обед за последен път и ме изхвърлиха от казармата.

... Между впрочем в трийсет и осма на Котлаския етапен пункт срещнах аз бившия си взводен — и на него един десетак му хързулнах. Та от него научих: оня полкови командир и комисаря, и двамцата ги разстреляли в трийсет и седма. Па пролетарии ли били там, кулаци ли. Имали ли били съвест, нямали ли... Прекръстих се аз и думам: „Все пак имало господ на тоя свят. Забавя, ама не забравя.“

След двете паници каша дощя му се на Шухов да запали, ама до смърт. И намерявайки да купи от латвиеца от седма барака две чаши домашен тютюн и тогава да си оправи сметките, прошепна на естонец-рибар:

— Чувай, Айно, заеми ми за една цигарка до утре. Нали знаеш, не замъквам.

Айно погледна Шухов право в очите, после бавно се обърна към побратима си. Всичко им е по равно на тях. Шушка тютюн самичък не разходва. Измотолевиха си по нещо и Айно измъкна кесията, украсена с розов ширит. Взе от тая кесийка щипка с фабричен тютюн, сложи я върху дланта на Шухов, попретегли я на око и още няколко листенца притури отгоре. Тъкмо за една цигарка, не повече.

А вестниче Шухов си има. Откъсна, завъртя цигарката, вдигна въгленчето, дето се беше търколило между краката на бригадира и дръпна! И то как дръпна! Та тръпки по цялото му тяло полазиха и даже като да му се подкосиха краката и главата да му се позамая.

И едва запуши, ето ти през цялата зала две зелени очи го стрелнаха: Фетюков. То бива и да се смилеше, да му дадеше на тоя чакал, ама днес вече му бяха давали, видя Шухов. По-добре на Сенка Клевшин да остави фасата. Той и не чува завалията какво разправя там бригадирът, клечи пред огъня, главата му настрани клюмнала.

Сипаничавото лице на бригадира е осветено от печката. Приказва сурово, сякаш за другото става дума.

— Вехториите, дето ги имах, пробутах ги тях на битпазара за четвърт цена. Купих на черно два хляба, купони по туй време имаше. Правех сметка с товарните да се дотътря, ама и за тях едни закони бяха наиздавали, строги. А билети, който помни, и с пари да купиш, не можеше, та камо ли без пари — само с документче и на командированите. Па и на перона не мож припари: на вратата милиция, от двете страни на гарата охрана се шляе по релсите. Онуй слънце, студеното, взе да клони, взеха да мръзнат локвите — къде ще се ношува?... Озори ме каменният зид, гладък, пущината му, ама се прехвърлих с хлябовете — та в нужника на перона, повъртях се малко — никой не ме гони. Излизам си като пътник, войниче. А на линията тъкмо стои „Владивосток-Москва“. За вряла вода — бой. Ще се избият с канчетата по главите. Гледам, върти се с двулитров чайник насам-натам едно момиче със синя блузка, не смее да пристъпи към казана.

Краката му едни мънички, ще го попарят или ще го премачкат. „На, казвам, дръж хлябовете, за минутка ще ти наляя!“ Дордето налях, той, влакът, потегли. Тя тия моите хлябове държи, плаче, къде да ги дене, майната му на чайника. „Тичай, викам, тичай, аз съм подир теб!“ Тя отпреде, аз по нея. Настигнах я, с едната ръка я качвам, а влакът вече пердаши! Метнах се и аз на стъпалото. Не ме перна кондукторът по пръстите, нито пък да ме изблъска: пътуваха и други бойци във вагона, та той ме обърка с тях.

Сръга Шухов Сенка в хълбока: хайде, на ти фаса, нескретнико. С цигарето си, дървеното, му го даде, нека си посмуче пък, какво толкова. А Сенка, чешитът му с чешит, като артист: слага ръка на сърцето, кланя се. Абе глух човек, какво да го правиш!...

Разказва бригадирът:

— Шест момичета в отделно купе пътуваха, ленинградски студентки, от практика се връщат. На масичката наредили масълце-фуйсълце, мушамички се поклащат на кукичките, куфарчетата в калъфчета. Гратис си го живеят те живота, навсякъде зелени семафори... Поговорихме, посмяхме се, чай заедно пийнахме. Ами вие, питат, от кой вагон сте?! Въздъхнах аз и се открих: от такъв вагон съм аз, момичета, че да не ви дава господ.

Тихо е в залата. Печката гори.

— Ахкаха, охкаха, съвещаваха се... Па накрая ме затулиха с мушамичките си на багажника. Тогава кондукторите с милиция ходеха. Работата не беше до билета — до кожата опираше. До Новосибирск ме криха, докараха ме... Между впрочем на едно от тези момичета аз на Печора му се отблагодарих: нея в трийсет и пета Кировската вълна я емнала, все си беше отишла на *общите*, аз в шивалнята я уредих.

— Може да бяхме забъркали вар, а? — Павло шепнешком пита бригадира.

Ама не чува той.

— Вкъщи нощя влязох, откъм градините. Бащата вече го бяха откарали. Майка ми с дечурлигата само партидата си чакаше. И за мене вече телеграма имало, и от селсъвета ме търсили да ме арестуват. Ни живи, ни умрели, угасили сме лампата и седим на пода край стената, че активистите щъкат из селото и през прозорците заничат. И още същата нощ забрах аз малкото братче, па го поведох към топлите страни, във Фрунзето. Ама къде ти, няма прокопсия ни за него, ни за

мене. Гледам аз във Фрунзето дзифт варят в един казан, а край него разни апашори насядали. Приседнах и аз до тях: „Я чуйте бе, господа гащници! Я вземете братлето на обука, научете го на ум и разум!“ Взеха го те...

Съжалявам, че и аз с апашите не се хванах...

— И оттогава не сте ли се срещали с братчето си? — това капитанът попита.

Тюрин се прозя.

— Не, не съм го срещал повече — пак се прозя. Каза:

— Е, горе главите, момчета! Ще се наредим и на ТЕЦ-а! Я, който ще бърка вар, да почва, не чакайте сигнала.

Туй е то, бригадата. Началството и в работно време не може помръдна бачкаторите, ама бригадирът и през почивката като рече хайде, значи хайде! Защото той ни храни, бригадирът. Пък и няма да те разкарва той току-така.

Почнат ли след сигнала да бъркат вар, значи, зидарите — стой и гледай?

Въздъхна Шухов и се надигна.

— Да ида леда да очукам.

Взе със себе си бравичката и метличката за леда, а дето ще зида, зидарско чукче, мастар, канап, отвес.

Килгас, черведалестото, погледна Шухов, нацупи се, ще рече, какво се вреш и ти, пръв ли и в пъкъла искаш да влезеш! Да, ама Килгас не му прави сметката какво ще яде бригадата: пука му него на голото теме, двеста грама ли е хлябът или по-малко — с колетите ще издеяди.

Но и той стана, разбра. Бригадата да държи заради себе си не бива.

— Чакай, Ваня, и аз ида! — вика го той.

Де, де, шкембо. За себе си да работеше, още по-рано щеше да скочиш.

(Ама и друго има, дето се е разбързал Шухов — отвеса преди Килгас да пипне, че само един отвес са взели от склада.)

Павло пита бригадира:

— На три ръце ли ще зидат? Да турим още един, а? Или ворта няма да стига?

Бригадирът се смръщи, помисли.

— Четвърти аз ще застана, Павло. А ти тука — варта! Коритото е голямо, тури шест души и карайте: от едната половина готовата да се изгребва, в другата половина нова да се бърка. И да ги нямаме никакви такива, нито за минутка!

— Ех! — Павло скочи, младо е момчето, кръвта му кипи, още не са го разбрицали лагерите, личат си по него украинските самуни. — Вие като ще зидате, аз пък вар ще бъркам! Па да видим кой кого! Де я тук най-дългата лопата?

На, това е то бригадата. Тоя Павло, дето е пушкал из горите и по районите нощем е грабил — да седне и той да ти се напъва! Но щом е за бригадира — друга работа!

Изкачиха се Шухов и Килгас горе, слушат и Сенка подире им скърца по стълбата. Сетил се е глухарът.

На втория кат стените само дето са ги подкарвали, навред по три реда и тук-там малко по-високо. Най-спорната зидария е тая от коленете до гърдите, без скеле.

А скелите, дето по-рано са били тук, и козлите — всичко са отмъкнали зековете: кое на други постройки отнесли, кое изгорили, само и само на чужда бригада да не остане. Ама сега нали е тяхно, още утре трябва козли да строят, че инак ще закъсат.

Надалеко се вижда от върха на ТЕЦ-а: и цялата зона се бялнала от край до край, жива душа няма (изпокрили са се зековете, топло събират до сигнала), и черните кули, и стълбовете, заострени като бодлива тел. Бодливата тел на слънцето ще се види, а инак — не. Пък едно слънце пекнало, очите ти ще изкара.

А още по-отсам се вижда енерговлакът. Ама как пуши само, небето чак опушва! И току се запъхтя. Все тъй пъхти зиморничаво, преди да изсвири. Ей го — забуча. Не сме, да речеш, кой знае и колко подранили.

— Ей, стакановец^[7]! Я, там по-живо се оправяй с отвеса! — Килгас го поддява.

— Бе ти си виж своята стена, що лед е! Ще го очукаш ли тоя лед до мръкнало? Мистрията поне да не беше влачил нагоре-надолу — поднася го и Шухов.

Тъкмо да подхване всеки стената си (както се бяха сговорили отзарана), бригадирът отдолу викна:

— Ей, момчета! По двама ще застанем, та да не мръзне варта в коритата. Шухов! Ти на твоята стена Клевшин вземи, аз с Килгас ще бъда. А Гопчик зарад мен ще очисти стената на Килгас.

Спогледаха се Шухов и Килгас. Право е. По ще спори.

И пипнаха секирчетата.

И не вижда вече Шухов нито ширинето, дето слънцето играе по снега, нито как из зоната се разшетаха от скривалищата си бачкаторите — кой ями да рине, от сутринта недоринати, кой арматура да връзва, кой мертеци да кове в работилниците. Виждаше Шухов само стената си — от кръстачката отляво, дето зидът се вдигаше на стъпала над пояса, до десния ъгъл, дето се срещаха неговата стена и Килгасовата. Показа на Сенка къде да кърти леда и самият той тъй сърцато заудря ту с тъпото, ту с остро, че на всички страни се разхвърча лед, та чак и в лицето му, и я вършеше тая работа припряно, без да разсъждава. А умът и очите му като да опипваха под леда стената, външната фасадна стена на ТЕЦ-а на два реда блокове. Стената на това място преди я е зидал неизвестен зидач — или не е отбирал човекът, или е карал през куп за грош, та сега Шухов ѝ свикваше, като да бе негова. Ей тук на има хлътнало, не мож го изравни за един ред, ще трябва на три реда всеки път да наддава по повечко вар. Тук пък стената се е изшкембила откъм лицето — туй ще се сравни за два реда. И на око раздели той стената и си забеляза нишани — докъде ще зида от лявата стълбчата кръстачка и откъде Сенка — надясно от Килгас ще кара. Там на ъгъла, направи си сметка, Килгас няма да се удържи и от Сенковото малко ще подзида, ей го, че и на него по-леко ще му стане. А докато те там се попипкват, Шухов ще изкара половин стена, че и повече, та да изпреварва нашата двойка. И си набеляза къде колко блока ще му трябват. И едва носачите се подадоха горе, той тутакси запримчи Альошка:

— На мене носи! Ей тука туряй! И тука.

Сенка още леда доочуква, а Шухов вече грабна телената метличка, с две ръце я грабна и насам-натам, насам-натам забръска по стената да очисти горния ред, то до сухо не може, ама сняг поне да няма и особено по фугите.

Качи се горе бригадирът и докато Шухов още се моташе с метличката, закова мастара на ъгъла. По краищата при Шухов и Килгас отдавна вече стърчат.

— Ей! — вика отдолу Павло. — Има ли хора горе? Хайде на варта!

Шухов чак се изпоти: канапът още не е опнат! Разбърза се. И си науми: канапът ще опъне не на ред, не на два, ами наведнъж на три, запас да има. Че и на Сенка да му е по-леко, ще му подзида от външния ред, а малко от вътрешния ще даде нему.

Докато опъваше канапа по горната черта, обясни на Сенка, кое с думи, кое със знаци, къде да зида. Разбра го глухият. Хапе устни, очи върти, към бригадировата стена намига — ще има да ни гонят, нали така? Няма да се излагаме, я! Смее се.

А по стълбата вече иде варта. Нея четири двойки ще я носят. Тъй реши бригадирът: коритца край зидарите никакви да няма — само ще мръзне при прехвърлянето. Ами щом донесат коритото — грабвайте двамата зидари и право на стената — зидайте. През това време носачите, за да не мръзнат за тоя, дето духа на откритото, блокове ще прехвърлят нагоре. Щом изгребат коритото, отдолу на часа ще им се носи друго, а първите носачи — марш долу. Пък там гледайте край печката да размразите коритото от замръзналата вар, че и себе си колкото успеете.

Донесоха две корита наведнъж — на Килгасовата стена и на Шуховата. Диша варта, дими, то и топлинката ѝ е колкото да се каже, че я има. Плеснеш я с мистрията на стената и докато се обърнеш, хванало се. Сетне върви, та го кърти с чукчето, с мистрията не мож го отби. А и блокчето, само да го сложиш малко по-инак — и вече замръзнало на една страна. Тогава единствено с тъпото на брадвичката това блокче мож го откърти, че и варта му чисти.

Но Шухов не бърка. Те, блокчетата, не са точ в точ. Дето е с отчупен ъгъл, със смачкано ребро или пък тумбесто, Шухов веднага го вижда, вижда и на коя страна на туй блокче му се ще да легне и вижда онова място на зида, дето тъкмо него чака.

Загребва Шухов с мистрията димящата вар и право там хвърля и помни къде минава долната фуга (връз тази фуга средата на горното блокче после ще натъкми). Вар хвърля колкото за под едно блокче. И взема блокче от купчината (ама като взема, пази да не си съдере ръкавицата, сгурбетонните блокчета страшно жулят). И като поразравни варта с мистрията — шльоп отгоре блокчето. И тутакси го подравнява, с мистрията го почуква, ако не е както трябва. Външната

страна да върви по отвеса и надлъж блокчето нацяло да ляга. И напреки — също нацяло. И край, вече се е хванало, втвърдило се е.

Сега, ако отстрани под него е излязла вар, с реброто на мистрията ще я клъцне и от зида ще я бръсне (лете под следващото блокче върви, ама сега и дума да не става), и пак долните фуги ще погледне — случва се там да не е цяло блокче, ами парчетии — та пак на варта идва ред — под левия край повечко трябва да е и не слага блокчето току-така, ами го провлича от ляво на дясно, та то да подгребе съседа отляво. Едно око по отвеса. Едно око по реда. Хванало се е. Следващото.

Потръгна работата. Два реда като наложим, старите сокатлъци ще изравним, съвсем гладко ще тръгне.

А засега си отваряй очите.

И подкара, подгони външния ред срещу Сенка. Сенка, и той се е разминал там на ъгъла с бригадира, и той кара насам.

Удари око Шухов на носачите — вар, вар давайте, да е подръка, по-бързо! Тръгна тя една — няма кога носа си да обършеш.

Че като се пресрещнаха със Сенка и хванаха от едно корито да гребат, току дъното му застъргаха.

— Вар — дере се Шухов през стената.

— Идеее! — провиква се Павло.

Донесоха ново корито. Изгребаха и него, колкото имаше рядко, а там, дето по стените се беше хванало — да си го стържат долу! Че като направи дебела кора, ще си го мъкнат залудо! Заминавай, следващото!

И Шухов, и другите зидари вече не усещаха студа. От бързата трескава работа ги изби първият огън, тоя огън, дето изкарва пот под ватенката, под памуклийката, под горната и долната риза. Но те за миг не спряха, ами още по-припряно подгониха зида. И след час усетиха втория огън — тоя, дето суши потта. В краката студът не ги удряше, то е главното, нищо друго, нито дори лекият ветрец, дето пръскаше, не можеше да ги откъсне от зидането. Само Клевшин току подритва ту с единия, ту с другия крак: той, нещастникът, четирийсет и шести номер носи, подбраха му валенки от разни чифтове, ама теснички са му, личи си.

Бригадирът, мине не мине, се провикне: „Ваар!“ И Шухов и той: „Ваар!“ Който влачи дебелия край — той за съседа си нещо като

бригадир става. Шухов гледа да не остане назад от онази двойка, сега и на брата си роден душицата изкарва с това корито по стълбите.

Първо, по обед, Буйновски мъкнеше коритото заедно с Фетюков. По стълбата хем стръмно, хем хлъзгаво, не му спореше много отначало, та Шухов тъй, лекичко, го подмушваше:

— Капитане, по-живо! Блокчета, капитане!

Само че с всяко корито капитанът по-чевръст ставаше, а Фетюков, по-ленив: кара малко, кара, кучешката му верица, па току наклони носилката и плисне от варта, та да му е по-леко за носене. Перна го Шухов по гърба веднъж:

— У, змийо недна! Пък директор си бил — сигур душата на работниците си вадил!

— Бригадире — вика капитанът. — Тури ме с човек бе! Не ща с този л... нар да нося!

Размести ги бригадирът: Фетюков блокчета да вдига отдолу на скелето, ама тъй го сложи, та отделно да се види колко ще прехвърли, а Альошка — с капитана. Альошка, той е хрисим, не го командва само който не е поискал.

— Давай, новобранецо! — внушава му капитанът. — Виждаш, зидат хората!

Усмива се Альошка отстъпчиво:

— Щом трябва по-бързо, по-бързо. Както кажете.

И затрополяха обратно.

Кроткият в бригадата е имане.

Бригадирът крещи някому долу. А-ха, още един камион блокчета са докарали. Половин година ни един не дойде, а сега се занизаха. То толкова ще му е и работата — докато блокчета карат. Първия ден. Пък после ще има да си висят, докъдето стигнали, стигнали.

Разпсува се бригадирът. Нещо за хаспаната става дума. И хем му се ще на Шухов да разбере каква е работата, хем време няма: зида, равни. Нейсе, качиха се носачите, разказаха: дошъл монтьор на хаспаната мотора да поправи, та с него и техникът по електрикаджийските работи, волнонаемен. Монтьорът нещо там си чоплел, техникът гледал.

Както си му е редът — един работи, един зяпа.

Сега да поправеха хаспаната, че да може и блокчетата да вдигат, и разтвора.

Точно подкарваше Шухов третия ред (и Килгас третия подкачи), ето ти го по стълбата се носи още един зяпач, още едно началство — строителният десетник Дер. Московчанин. Разправят, в министерство работел.

Шухов беше близо до Килгас, сочи му...

— Аа! — маха ръка Килгас. — Аз с началствата работа си нямам. Само ако се изтресе от стълбата — тогава ме викай.

Сега ще се изтъпани отдире и ще гледа. Ей тези съгледвачи най-вече не ги трае Шухов. Инженер се пише, свинята му със свиня! А веднъж взе да показва как да връзват тухлите, та Шухов се подмокри от смях. Според нас, вземи построй една къща с двете си ръце, пък тогава признавай, че инженер си бил.

В Темгенъво кой ти знаеше зидано, само дървени къщи. И училището, и то дървено, от горското трупи караха по шест сажена. Но лагерът учи, та потрябва ли ти зидар, на ти зидар. Който умее две да върши, той и десет ще свърши.

Не, не се изтресе от стълбата Дер, само се спъна един път. Изкачи се горе, почти на бегом го взе.

— Тю-у-рин! — ревна и очите му изхвъркнали. — Тюрин!

А подире му по стълбата се е залетял Павло, с лопатата както си е.

Ватенката на Дер е лагернишка, ама новичка, чистичка. И шапката — екстра, кожена. Пък номерът и на нея като всички: Б-731.

— Е? — Тюрин застана отпреде му с мистрията. Шапката на бригадира се е килнала връз едното око.

Каква ли ще е тая, хем не е да изтървеш, хем варта замръзва в коритото. Зида Шухов, зида и слухти.

— Абе, ти къде се намираш бе? Дер крещи, плюнки хвърчат. — И карцерът е нищо за тая вашта! Чисто престъпление си е, Тюрин. Трета присъда ще получиш, да знаеш!

Една сега загря Шухов каква била работата. Погледна към Килгас — и той е разбрал. Мушамата! Мушамата на прозорците е видял. За себе си Шухов хич не го е еня, бригадирът няма да го издаде. За бригадира го е страх. За нас бригадирът е майка и баща, ама за тях си е нула. На север за такива работи като нищо им лепваха на бригадирите по втора присъда.

Брех, че се сгърчи лицето на бригадира! Като фрасна мистрията в краката си! И към Дер — крач! Дер се огледа — Павло вдига лопатата над главата си.

Лопатата, я! Лопатата не я е взел току-така той...

А Сенка, нищо че е глух — и той разбра: свил пестници и крачи ли, крачи. Пък е як, дяволът.

Дер запримига, дръпна му се водата, взе да се оглежда за петото кьоше.

Наведе се бригадирът към Дер и тихо така, едвам, ама горе всяка дума се чува:

— Мина ви времето, мръсници, години да лепите! Ако думица продумаш, кръвопицецо — туй ще ти е последният ден, тъй да знаеш!

Тресе се бригадирът, целият. Тресе се и не може да се съвземе.

На Павло му се опнала физиономията, с един поглед заколва Дер, ама наистина го заколва!

— Абе, хора, полудели ли сте! — пребледня Дер и гледа подалечко от стълбата да е.

Нищо повече бригадирът не му рече, поправи си шапката, прибра изкривената мистрия и тръгна към зида.

И Павло с лопатата закрачи бавно надолу.

Баавно...

И тук да стои, го е страх Дер, и да слезе, го е страх. Скрил се зад Килгас, не мърда.

А Килгас си зида — тъй теглят лекарства в аптеката: моята е докторска, бърза работа нямам. Загърбил се е към Дер, като да не го е видял изобщо.

Примъква се Дер към бригадира. Де му се дяна фасонът?

— Ами на строителя какво да кажа, а, Тюрин?

Бригадирът си зида, дори глава не извъръща:

— Ще кажеш — *тъй си беше*. Дойдохме — тъй си беше.

Постоя още малко Дер. Ясно, няма да го убиват сега. Попристъпи тихичко насам-натам, бръкна си в джобовете.

— Ей, Щъ осемстотин петдесет и четири — избоботи, — що толкова тънко слагаш ворта бе?

Все на някого трябва да си го изкара. На Шухов и редът му ред, и фугите — фуги, та значи ворта му била тънка.

— Разрешете да кажа — изфъфли той, ама тъй малко на подбив го избива, — ако сега сложим дебел пласт, напролет тая ТЕЦ ще протече цялата.

— Ти си зидар и ще слушаш какво ти казва десетникът — намръщи се Дер и изду бузи, навик такъв имаше.

То тук-там може и тънко да е, можело е и по-дебелшко, ама ако не зидаш зиме, а когато си му е времето. Нали и човещина трябва да има. Норма се иска. Но какво да му разправяш, като не разбира човекът.

И Дер полекичка тръгна по стълбата.

— Вие хаспаната ми оправете! — От стената вика подире му бригадирът. — Да не сме магарета, я? На втория етаж блокчетата на ръка се мъкнат!

— На теб изкачването ти го плащат — обажда му се Дер от стълбата, ама едно кротко.

— „С колички“ нали? Я вземи количката, па я изкарай по стълбата. „С тарги“ плащайте!

— Мене да не ми се свиди нещо? В счетоводството не го минава „с тарги“.

— В счетоводството! Цялата ми бригада работи, та на четирима зидари да насмогне. Колко ще изкарам аз?

Кара се бригадирът, ама зида ли, зида без прекъсване.

— Ваар! — викат отдолу.

— Ваар! — подема Шухов. Всичко изравниха с третия ред, сега четвъртият ще тръгне по вода. То трябваше канапът един ред нагоре да се пренесе, ама ще мине и тъй, редчето и без канап ще го изкараме.

Върви Дер по откритото, на четири се е свил. Към кантората, на топло. Шубето му работи май. Ама да си беше помислил, преди да се опери на такъв вълк като Тюрин. С такива бригадири да се беше спогаждал, никакви ядове нямаше да си има: да бачка не го карат, дажбата му голяма, в отделна кабинка си живее — какво още? Ама не, ще се репчи.

Дойдоха отдолу, викат: и техникът по електромонтажите си заминал, и монтърът, и той заминал — хаспаната не можело да се оправи.

Значи да е яка гърбина!

Колкото Шухов производства да беше виждал, пустата техника все или сама се чупи, или зековете ще ѝ видят сметката. Транспортърът за трупи нали тъй го строшиха: бутнат във веригата някое по-дебело бичме и понатиснат. Та да отдъхнат малко. Греда до греда иска началството, не мож кръста си изправи.

— Блокчета! Блокчета! — вика бригадирът, развъртял се е. И мамка им, мамка им и на носачи, и на подавачи.

— Павло пита, как да е с разтвора? — надигат отдолу.

— Да се бърка, как ще е!

— Ама има забъркано половин корито.

— Значи едно корито още!

Стана тя. Петият ред подкараха. Кога още първия на два ката сгънати караха, а я гледай, току до пояса отскачил зидът! Къде няма да отскочи, като ни прозорец, ни врати — два калкана на къоше и блокчета колкото щеш. То трябваше канапът да се премести, ама свърши.

— Осемдесет и втора понесе инструмента да сдава — докладва Гопчик.

Бригадирът само с очи го стрелна.

— Твоята работа си гледай ти, сополанко! Тухли носи!

Огледа се Шухов. Да, слънцето е на залез. Червеникаво залязва, в мъглица такава, белезникава. Ама се развихрили — здраве му кажи! Сега вече, щом са почнали петия, ще го свършат. Ще го равнят.

Носачите, като коне запъхтени. Капитанът дори е прежълтял. Годишките му и да не са четирийсет, ама са татък.

Студът трупа градуси. Ръцете му работят, но пръстите пак понаболяват през протритите ръкавици. И в лявата валенка студът взе да свива. Туп-туп — потропва Шухов, — туп-туп.

Сега не иска да се навеждаш над зида, ама за блокчетата — чупи гръбнак за всяко, че и за всяка гребка вар.

— Момчета! Момчета! — Шухов ги дърпа. — Я блокчетата на стената, на стената да ми ги бяхте подавали!

Капитанът — иска човекът, ама сила няма. Не е свикнал той. А Альошка:

— Добре, Иван Денисич? Казвайте къде да слагам.

Няма отказване този Альошка, каквото и да го помолиш. Де всички на този свят такива да бяха и Шухов щеше да е такъв. Щом те

моли човекът, що да му не помогнеш? Имат си го те това.

По цялата зона и до ТЕЦ-а прокълня: по релсата бият. Край. Престараха се с варта. Ех, изсилиха се!...

— Дай вар! Дай вар! — вика бригадирът.

А долу цяло корито, едва-що забъркано! Сега — зидай, няма накъде: ако не го изгребат това корито, утре върви го кърти на майната му, варта ще каменяса, с кирка не мож я откърти.

— Ха сега, дръжте се наште! — вика Шухов.

Килгас зъл стана. Не обича авралите. Ама натиска и той, къде ще иде!

Отдолу Павло притича, с носилката се впрегнал, с мистрия в ръката. И той на зида. Пет мистрии.

Ха сега тичай междините да попълваш! Попремери на око Шухов коя тухла ще му пасне и тика чукчето на Альошка:

— На, очуквай, очуквай ми ги!

Бързата тя не става като света. Сега, като взеха всички да препират, Шухов вече не бърза, ами за стената следи. Премести Сенка наляво, а самият той надясно, към главния ъгъл. Изтумбят ли сега стената, или ъгъла да скосят — край, утре за половин ден работа се отваря.

— Стой! — избута Павло, сам намести тухлата. Ами оттук до ъгъла, я виж — при Сенка сякаш се е поиздуло. Хайде към Сенка, оправи го с две тухли.

Капитанът мъкне носилките като воденичарски кон.

— Още — вика — две носилки!

Не го държат вече краката капитанът, но влачи! Такъв един кон и Шухов имаше. Хем той си го вардеше, ама в чужди ръце попадна. И не издържа. Кожата му смъкнаха.

Слънцето и горния си край прибра зад земята. Сега и без Гопчик се виждаше: не само всички бригадири инструмента са отнесли, ами на тумби, на тумби се е понесъл народът към пропуска. (Веднага след релсата никой не излиза, няма балами да мръзнат на откритото. Всичко се е сгушило на завет. Но идва моментът, когато бригадирите се надумват и всички бригади вкупом потеглят. Ако не се сговорят, това арестантите са си калпав народ — един друг ще се извардват, до среднощ ще се свиват по ъглите.)

Усети се и бригадирът, сам вижда, че е прекалил. Склададжията сигур вече десет майни му е теглил.

— Ех — вика, — опустели му и лайната! Я, носачите! Хайде долу, остържете голямото корито и колкото съберете, хе таме в онази яма блъскайте, па го заринете отгоре със сняг, да не се вижда! А ти, Павло, грабвай двоица, събирай инструмента и влачи в склада. Аз по Гопчик трите мистрии ще си допратя, ей тия двете корита, последните, да опразним.

Нахвърлиха се. Чукчето му взеха на Шухов, канапа отвързаха. Носачи, подавачи — всичко се омете долу, в залата, нямат вече работа тук. Останаха горе тримата зидари — Килгас, Клевшин и Шухов. Бригадирът ходи, оглежда колко са иззидали. Доволен е.

— Добре сме я докарали, а? За половин ден. Без подежник, без фуемник.

Шухов гледа — на Килгас в коритото малко останало. Стяга му се душата на Шухов — да не псуват в склада бригадира зарад мистриите.

— Я момчета, слушайте — текна му на Шухов, — я носете мистриите на Гопчик — мойта е неброена, няма да се сдава, аз с нея ще довърша.

Смее се бригадирът:

— Ха де, как да те освободи човек? Без тебе и затворът ще проплаче!

Смее се и Шухов. Зида.

Отнесе Килгас мистриите. Сенка подава на Шухов блокчета, вар, Килгасовата — и нея, тук в коридорчето я пресипаха.

Запраши Гопчик по полето към склада Павло да догони. И 104-а сама пое през полето, без бригадира. Бригадирът е сила, ама конвоят е сила по-силна. Ще изпозапишат закъснелите и — в карцера.

Черно-почерняло край пропуска. Всички са се събрали. И конвоят като да е излязъл — преброяват.

(Броят на излизане по два пъти, веднъж на затворени порти, че да знаят могат ли ги отвори; втори път — като пропускат през отворената порта. А ако им се привиди нещо си — и отвъд портата броят.)

— Майната й на тая вар! — махна ръка бригадирът.

— Хвърляй я през стената!

— Върви, бригадире! Върви, ти там по трябваш!

— (Инак Шухов си му вика Андрей Прокофиевич, но сега с работата си той като да стана на една нога с бригадира. Не че мислеше: „Ей на, изравних се“, ама чувства, така си е то. И подмята подир спущащия се с широка крачка по стълбата бригадир: — Пък къс пустият му работен ден, а? Доде се развъртиш и — току край!

Останаха двамата с глухия. С тоя много няма да се разприказваш, то с него и от приказки няма нужда: най-умният от всинца е, всичко разбира.

Шльоп вар! Шльоп блокче! Наместихме го! Проверихме. Вар. Блокче. Вар. Блокче...

То и бригадирът нареди — да не я жалят пустата вар, на земята — и беж. Но тъй си е устроен Шухов, глупашки — и за осем години лагери не можа да се отучи, и туй то: всяко нещо и труд всеки му се свиди, зян да не става.

Вар! Блокче! Вар! Блокче!

— Свършихме, майка ти долна! — Сенка крещи.

— Баста!

Награби коритото — и по стълбата.

А Шухов, сега ако ще конвоят и кучета да насъска по него, отстъпи назад по плочата, погледна. Бива го. И отърча към стената, надвеси се, а наляво, а и надясно. Ех, око — метър! Равно! Още държи ръката!

Хукна по стълбата.

Сенка — изхвърча от залата и бегом по нанадолнището.

— Хаде де! Хаде де! — извърща се.

— Тичай, аз ей сегинка! — маха му Шухов.

И обратно в залата. Мигар ще зареже току-тъй мистрията. Може утре Шухов да не излезе на работа, може бригадата на Социално-битовия да лашнат, може още половин година тук да не стъпят, значи, по дяволите мистрията, така ли? Като ще е, да е!

В залата всички печки са изгасени. Тъмно. Страшно. То страшното не е от тъмнината, ами всички си отидоха, ще видят на пропуска, че него само го няма, ще има да го бяхти конвоят.

Тъй, ама се поозърна тук-там, забеляза един голям камък в ъгъла, поповдигна го, пхна под него мистрията и го захлупи. Готово!

Сега по-скоро Сенка да настигне. А той, отърчал на сто разкрача, не мърда по-нататък. Клевшин няма да те зареже в неволята, никога.

Ще се отговаря ли — значи, заедно.

Хукнаха двамата — малък и голям. Сенка глава и половина по-висок от Шухов, че и главата му една такава яка се пръкнала.

А си има безделници — надбягват се по стадионите, хем по тяхна си воля. Тях да подгониш, дяволите, след цял работен ден, както си още изгърбен, с мокрите ръкавици, с протритите валенки — и на студа.

Запъхтели са се като кучета бесни, само едно хъркане се чува: хъ-хъ! хъ-хъ!

Ама нали пък бригадирът е на пропускат, ще обясни.

Хем право връз тълпата тичат, страшничко си е.

Стотици гърла като че по команда ревнаха: и на майка, и на баща, и в устата, и в носа, и в ребрата. Да зинат насреща ти петстотин души — не било страшно, а!

Но най-важното — конвоят как е?

Не, конвоят си трае. И бригадирът е тук, най-отзад. Обяснил е значи, върху си е взел вината.

А момчетата се дерат, псуват ли, псуват! Тъй ги редят, че дори Сенка много нещо дочу, пое си въздух, че като им тегли една, както си беше дълъг! Все си мълчи — ама като гракна! Юмруци вдигнал, ей сега ще налети да се бие. Замълчаха. Подсмиват се някои:

— Ей, сто и четвърта! Та той не бил глух, бе? — подвикват. — Ние само за проверка.

Смят се всички. И конвоят също.

— Строй се по петима!

А портите не отпират. Сами не си вярват. Изблъскаха тълпата назад от портите. (Налепили са се там като овце, сякаш по-бързо ще излязат.)

— Строй се по петима! Първа! Втора! Трета!...

И като извикат петорката, тя минава напред няколко метра. Поотдъхна си Шухов, огледа се — а месечината, майчице мила, една червена, намръщена и вече цяла се изтърколила на небето. И да се понащърбва, кажи го, е почнала. Вчера по туй време къде по-високо беше.

На Шухов му драго, че всичко мина гладко, муши капитана в ребрата и хвърля въдицата.

— Я чувай, капитане, ами как е там по вашата наука — старата месечина къде се дява сетне?

— Как къде? Невежество! Просто не се вижда!

Шухов върти глава, смее се:

— Че като се не види — отде знаеш, че я има?

— Ами как е според тебе? — слиса се капитанът. — Всеки месец луната нова ли е?

— Че какво има за чудене? Хората, ей го, ката ден се раждат, мигар месечината не може веднъж на четири недели?

— Пфу! — изплю се капитанът. — Досега такъв глупав моряк не съм срещал. А къде се дява старата?

Ами нали туй те питам и аз — къде? — на Шухов чак зъбите му се виждат от смях.

— Е? Къде?

Въздъхна той и профъфли:

— По нас тъй разправяха: старата месечина бог на звезди я троши.

— Ама че диваци! — капитанът се смее. — Никога не бях чувал такова нещо. Значи ти в бога вярваш, а, Шухов?

— Ами че как? — зачуди се Шухов. — Като тресне, върви, та не вярвай!

— И защо го прави туй господ?

— Кое?

— Месечината на звезди да троши, защо?

— Какво толкоз? — Шухов сви рамене. — Звездите те под час падат, да се попълват трябва.

— Обръщай се, вашата мама... — конвойт крещи. — Строй се!

Вече до тях опря сметката. Мина петорка дванайсета от петата стотица, и те двамата отдире — Буйновски и Шухов.

Конвойт се пипка, врачува по рабошите, бройките не излизат. Не излизат! Пак не им излизат. Поне да можеха сметки да водят!

Наброиха четиристотин шейсет и двама, а трябва да са, разправят, четиристотин шейсет и трима.

Пак натириха всички назад (по портата пак се бяха налепили) — и пак:

— Строй се по пет! Първа! Втора!

Тия проверки техните са най-гадните, щото време се губи вече не от режима, ами свое. Докато се дотътриш до лагера през степта, че и пред лагера реда си до тараша да дочакаш! Всички обекти презглава се юрват, от кожата си ще излязат, та по-първи на тараша да минат и, значи, в лагера по-рано да се вмъкнат. Който обект в лагера първи довтаса, той и царува: столовата го чака, за колетите — пръв, и в магазина — пръв, и в индивидуалната кухня, в културно-възпитателната част за писма или в цензурата свое писмо да предаде, в лазарета, в бръснарницата, в банята — навсякъде все той ще е пръв.

Пък и конвойт, речи го, и той бърза по-скоро да ни предаде — и в казармата си. Войникът, и на него не му е до разходки: работа много, време малко.

Ама на, не им излизат сметките.

Последните петорки като взеха да пропусчат, привидя му се на Шухов, че на самия край трима ще останат. Ама не, пак двама.

Броячите — при началника на караулното, с рабошите. Съвещават се. Началникът вика:

— Бригадирът на сто и четвърта!

Тюрин се изстъпи на половин крачка.

— Аз!

— От твоите на ТЕЦ-а никой ли не остана. Мисли!

— Не!

— Мисли, че главата ти ще откъсна!

— Няма, сигурно казвам!

А самият той към Павло поглежда — да не е останал някой там, в залата?

— Ст-рой се по бригади! — дере се началникът на караулното.

Пък бяха по петорки, както се падне, кой с когото сварил. Сега се разблъскаха, разгълчаха се. Там викат: „Седемдесет и шеста — при мен!“ По-нататък: „Трийсета! Тука!“ Другаде: „Трийсет и втора!“

А сто и четвърта както най-подире си беше, тъй си се и събра там. И гледа Шухов, цялата бригада с празни ръце, дотам се бяха залисали в работата, глупаците му с глупаци, че дори и трески не посъбраха. Само у двамина снопчета мъничка.

Тая игра си е всеки ден: при свършване събират бачкаторите де тресчица, де вършинка, де летви изпотрошени, я парцал някакъв, я с връвчица разпарцалисана ги свържат и носят. Първата хайка е при

пропуска: строителят или от десетниците някой. Ако са там, тозчас командват всичко да се остави (милиони профукват през комина, та с треските гледат да наваксат). Но и бачкаторите си правят сметките: ако всеки от бригадата стиска поне клечорях донесе, в бараката по-топло ще бъде. Инак дават на дневалните по пет кила пращище въглищно на печка, толкоз му и топлината от него. Та затова тъй и правят, начупят летви, нарежат ги на късо и ги мушнат под ватенките. Така се изнизват край строителя.

Тук на обекта конвойт не гепи за дърва: нали и на конвоя му трябва, сами да носят, не може. Едно — дето мундирът не дава, друго — ръцете са заети с автомата, та по нас да стрелят. Конвойт, той като ни докара до лагера, тогава командва: „От тоя до тоя ред дървата да се хвърлят тук!“ Но взимат с мярка: и за лагерните надзиратели да оставят трябва, че и за самите зекове, инак хич няма и да носят.

Тъй е тя: носи дърва всеки зек и всеки ден. Не знаеш кога ще ги донесеш, кога ще ти ги вземат.

Докато Шухов с очи шареше, не се ли намира някоя клечка по земята, да се наведе да я вземе, бригадирът вече всички изброи и доложи на началника на караулното:

Сто и четвърта — всички!

И Цезар е тук, отдели се от кантораджиите, към своите пристъпи, пуфка си луличката той, червени искри хвърчат връз него, черните му мустаци скреж хванали, и пита:

— Е, капитане, как е?

Сит на гладен не вярва. Що за въпрос — как е.

— Никак — свива рамене капитанът. — Каталясах, едва си изправам гръбнака.

Ти да беше се сетил цигарка да му дадеш.

Дава му Цезар цигарка. Той в бригадата единствено с капитана се води, с друг няма с кого да се разговори.

— В трийсет и втора човек няма! В трийсет и втора! — боботят всички.

Отпраши помощник-бригадирът на 32-ра и с него още някакъв момък — нататък, към авторемонтната да търсят. А тълпата: кой? ама какво? — разпитват. И стигна до Шухов, нямало го молдованчето, черничкото. Кое беше това молдованче? Не е ли онова, дето казват, шпионин румънски било, истински шпионин?

Шпиони има във всяка бригада — по пет човека са, те са все шпиони нарочени, уж де. По делата се водят шпиони, а са си просто бивши пленници. И Шухов е от тия шпиони.

А това молдованче си е истински.

Началникът на караула, както погледна в списъка, тъй си и почервения целият. Само да е имал късмет точно шпионинът да е избягал — тежко му!

А тълпата, цялата, както и Шухов, дяволите ги хващат. Виж го ти, изродът му с изрод, гадина такава, мърша, мръсник, мерзавец! Вече и небето притъмня, светлинка, кажи го, от месечината идва, я колчави звезди са, студът сила нощна набира — а него, копелето, го няма! Не се ли наработи бе, мършо? Малко ли ти е целият ден, единайсет часа, от тъмно до тъмно? Прокурорът няма така да те остави, гледай си работата!

И Шухов се чуди и мае — да си остане някой да работи, та чак сигнала да не забележи.

Съвсем забрави той, че сам току-що тъкмо това правеше, а се и косеше, че много рано ги събират на пропускат. Но сега зъзнеше заедно с другите и се лютееше наред с тях. И още, вика си, половин час да ги забави туй молдованче, че да го даде конвойят на тълпата — разкъсват го като вълци теленце!

Бре, че сви студът! Никого не го свърта на място — или тъпче, или крачи, две напред, две назад.

Мъдрува народът — дали е сварило да офейка молдованчето? Да речем, още през деня да е драснало — друга работа, но ако се е закотило и чака да смъкнат часовите от кулите, има да си почака. Няма ли следа под телта, дето да е пропъзляло — три дни в зоната да не го намерят, три дни на кулите ще стърчат. Та и седмица. Такъв си им е на тях уставът, старите арестанти знаят. Изобщо, избяга ли някой край за конвой, като ги емнат, няма спане, няма ядене, докато не го хванат. Затова и се настървяват понякога, че жив не го докарват.

Цезар увещава капитана:

— Например увисналото пенсне на корабните въжета нали помните?

— М-да... — Капитанът си пафка цигарата.

— Или детската количка по стълбите — подскача ли подскача.

— Да... Но морският живот там е малко кукленски.

— Какво да ви кажа, ние сме разглезени от съвременната снимачна техника...

— И червеите по месото просто като дъждовници. Мигар чак такива са били?

— Но по-малки със средствата на киното не могат да се покажат!

— Мисля си, туй месо сега в лагера да ни го бяха дали вместо тая нашата рибка, че и без миене, и без стъргане да го бяха бутнали в казана, щяхме да...

— Ааа! — ревнаха зековете. — Чуу!

Видяха от авторемонтната три фигурки изскочиха, значи молдованчето.

— Ууу! — реве тълпата при портата.

А като понаближиха, ей ти:

— Чу-маа! Мръсниик! Хайта! Кучка развилняла! Мерзавец! Гадина!

И Шухов крещи:

— Чу-ма!

— Абе, какво си мислиш ти — повече от половин час на петстотин души изяде.

Свило глава, търчи като мишле.

— Стой! — крещи конвойният. И записва: — Къ четиристотин и шейсет. Къде беше?

И отива към него и обръща приклада на карабината. От тълпата още се обаждат:

— Мръсник! Бълвоч! Кучка!

А другите, щом сержантът взе да обръща приклада на карабината, притихнаха.

Мълчи молдованчето, глава навело, отстъпва от конвойния. Помощник-бригадирът на 32-ра излезе напред:

— Качил се, мършата му с мърша, на скелето, от мен се е криел, там да вземе да се унесе и да заспи.

И с юмрук по врата! И по гърбината!

А по този начин той от конвойния го отървава.

Залитна молдованчето, от същата тая 32-ра бригада един маджарин изскочи, та го зарита по задника, само по задника:

Туй не ти е тебе шпионаж. Да шпионира и баба знае. На шпионина животът му е уреден, весел. Ама я опитай в каторжния

лагер да изтеглиш един десетак на *общите*.

Отпусна конвойният карабината.

А началник-караулът се дере:

— Драапни се от портата! Зааставай по петима!

Пак ще броят, кучетата! Какво ще броят сега, като и без това е ясно? Разшумяха се зековете. Всичката им злоба от молдованчето на конвоя се преметна. Разшумяха се и не отстъпват от портите.

— Квоо? — ревна началникът. — На снега ли искате да седите? Ей сега ще ви насадя. До сутринта ще ви държа!

Нищо чудно, ще ни насади. Малко ли са седели. И са лежали дори: „Лягай! Пушки за стрел-ба!“ Имало го е туй всичкото, знаят зековете. И почнаха лекичко да отстъпват от портата.

— Драапни се! Дра-пни се! — подкарва конвоят.

— Ама к'во все по портата се лепите бе, мърши? — задните се ядосват на предните. И отстъпват под натиска.

— За-ставай по петима! Първа! Втора! Трета!

А пък месечината вече е в пълната си сила. Проясни се, червенината ѝ се изгуби. Вдигнала се на цяла капраля. Отиде си вечерта! Молдованчето му проклето! Конвой проклет! Живот проклет!

Предните — преброените се извърщат, на пръсти надничат — в последната петорка двама ли ще останат или трима. От туй сега целият живот зависи.

Стори му се на Шухов, като да оставаха в последната петорка четирима. Изтръпна от страх: в повече! Пак преброяване! А се оказа, че Фетюков, чакалът му с чакал, фасата от капитана дочаквал, заплеснал се, със своята петорка не тръгнал овреме, та се видя като в повече.

Помощник-началникът на караула от яд му тресна един по врата.

Пада му се!

И в последната — трима души. Излезе, слава тебе, господи!

— Дра-пни се от портата! — пак вика конвоят.

Но тоя път зековете не мърморят, гледат: излизат войниците от пропуска и ограждат плаца оттатък портата.

Значи, ще ги пускат.

Десетници волнонаемни не се виждат, строителят също, носят си момчетата дръвцата.

Разтвориха портите. А отвън, край дебелия пармаклък, пак началника на караула и контрольорът:

— Пърр-ва! Втора! Трета!...

И този път ако излязат — ще свалят часовите от кулите.

Пък от най-далечните кули покрай телта — що път има! Като изведат последния зек от зоната и сметката излезе, чак тогава по телефона на всички кули ще наредят: слизай! И ако началникът е умен — на часа потегля, знае, че зекът няма да бяга и че тия от кулите ще настигнат колоната. Пък който началник е глупак — той се бои, че войска няма да му стигне против зековете, и чака.

От тия дръвници е и днешният началник на караула. Чака.

Цял ден са на студа зековете, не премръзнали, ами живи умрели. И след сигнала цял час зъзнат на крак. Ама не им е толкова до студа, колкото ги е яд: отиде си вечерта! Къде ти — никаква работа в зоната не мож свърши.

— А откъде вие тъй добре познавате бита на английския флот? — питат от съседната петорка.

— Аз, знаете ли, живях месец почти на английски крайцер, имах си там своя каюта. Морски конвой съпровождах. Бях офицер за свръзка при тях. И на всичко отгоре, представете си, след войната английският адмирал, който дявол го бе накарал дар да ми праща. „В знак на признателност.“ Досега се проклинам!...

Да се чудиш и маеш. Да се чудиш и маеш, като погледнеш: степ гола, зоната опустяла, снегът блести на месечината. Конвойните вече са се наредили — на десет крачки един от друг, оръжието за стрелба. Черното стадо на зековете и в същата такава ватенка — Щ-311 — човек, дето никога не си е представял живота без златните си пагони, с адмирала английски вземане-даване имал, а сега с Фетюков тарга мъкне.

Човека може и тъй да го обърнеш, и инак...

Хайде, събра се конвойт. Без молитва, направо:

— Ходом марш! По-живо!

Ама не, сега ще има да вземате — по-живо! От всички обекти изостанаха, за какво да бързат. Зековете и без да се сговорят, всички са на един акъл: вие нас ни мотахте, сега пък ние вас ще помотаем. И на вас на топличко ви се ще...

— По-широка крачка! — вика началникът на караула.

— По-широка крачка, направляващият!

На — „по-широка крачка“! Вървят зековете равно, приведени, като на погребение. Ние вече няма какво да губим, все едно, в лагера сме последни. Като не щя по човешки — сега може да се съдереши от викане.

Повика, повика началникът „По-широка крачка!“, пък разбра: няма зековете да тръгнат по-бързо. И да се стреля, не може: вървят си по петорки, в колона, мирно и тихо. Няма власт той да ги гони по-бързо да вървят. (Сутрин само туй ги спасява тях, че на работа се влачат едва-едва. Който бързо тича, той срокът си в лагера няма да издеядни, ще се разсипе, ще си загине.)

Тъй и тръгнаха, лека-полека, в редици. Поскърцва си снегът. Кой разговаря тихичко, кой не. Взе Шухов да си припомня — какво беше дето той още от сутринта в зоната не го свърши? И си спомни лазарета! Ама че работа, а, съвсем за лазарета забрави, докато работеше.

Тъкмо сега приемат в лазарета. Още може да свари, ако не вечеря. Ама сега като да не го кърши. И температура няма да му намерят... Само време ще губи! Съвзе се и без докторите. Тия доктори едно могат — в гроба да те вкарат.

Не го блазнеше лазаретът сега, ами как на вечеря да изкара още нещичко. Всичката му надежда беше Цезар колет да получи. Отдавна му е време.

И изведнъж колоната зекове сякаш да я смениха. Люшна се, обърка крачката, политна, забуча, забуча — и ето ти вече петорките от опашката, и сред тях и Шухов, взеха да изостават от предните, взеха да подтичват подире им. Извървят няколко крачки и пак бегом.

Излезе и опашката на хълма, та и Шухов видя: наядсно от тях, далече в степта се чернее още една колона и върви тя на нашата колона напреки, сигур, като са ни видели, и те са се юрнали.

Тая колона ще е само от механичния завод, триста души са били там. И на тях, значи, не им е потръгнало, и тях са ги размотавали. Тях пък за какво ли? То се случва и по работа да те задържат: машина някаква да не са доотремантирали. Ама тяхната е лесна, цял ден на топло са.

Е, сега кой кого! Търчат момчетата, ама търчат! Конвойт взе да подтичва, само началник-караула подвиква:

— Не разтягай!? Прибери се! Прибери се!

Абе, майно недна, какво си се разлаял? Де пък ние да не бързае?

И кой каквото говорил, кой каквото мислел, всичко забравят, и един е на цялата колона интересът:

— Да ги предварим! Да ги върнем!

И тъй се обърка тя, тъй се докара, че на зековете конвойт вече не им е враг, а приятел. Врагът е оная колона, другата.

Развеселиха се изведнъж всички и ядът им мина.

— Давай! Давай! — задните на предните викат.

Докопа се нашата колона до улицата, а механозаводската зад жилищата се скри. Почна надбягване слепешката. Тук на нашата колона по й е спорно, наред улицата е. И конвойните отстрани също не се препъват толкова. Тук му е мястото за преднина!

Да се преварят трябва механозаводските и затуй, защото тях на лагерния пропуск сума време ще ги тарашат. От она случай, когато взеха да колят в лагера, началството си е наумило, че ножовете се правят в механичния завод и оттам идват в лагера. Та затуй на влизане тях особено ги препипват. И по късна есен вече земята мръзне, а на тях все им викаха:

— Сваляй обувката, механозавода! Обувката в ръка! Тъй, боси ги тарашеа.

То и сега, студ не студ, току посочат наслуки:

— Я, я събуй дясната валенка! А ти — лявата сваляй! Сваля валенката зекът и трябва, докато на един крак подскача, тая валенка да я обърне и партенката да изтърси. Няма, виждаш, нож.

Пък Шухов беше дочул, де да знае — вярно ли е, не е ли, — че механозаводските още лятос два волейболни стълба в лагера пренесли и в тия стълбове всичките ножове били скрити. По десет ками във всеки. Чат-пат и досега в лагера намират от тях — ту там, ту тук.

Тъй с подтичване, клуба новия задминаха и жилищата, и дърводелския, и се изтърсиха на завоя за лагерния пропуск.

— У-ху-ху! — ревна колоната като един.

Тоя кръстопът и гонеха. Механозаводските на сто и петдесет метра вдясно изостанаха.

Сега вече си тръгнаха спокойно. Радват се всички в колоната. Заешка им е тя, радостта: виж ги ти, горките жаби, как само треперят от нас.

Но ето го и лагера. Какъвто сутринта го оставиха, такъв си го и заварват — по зоната над зидовете лампи горят и пред пропуска — лампа до лампа светят, цялата площадка за тараша като да е от слънце заляна.

Но още преди да стигнат пропуска...

— Стой! — крещи помощник-началникът на караула. И като дава автомата си на един войник, притичва към колоната (с автомати не им се разрешава да наближават) — всички отдясно с дърва в ръцете, хвърляй дървата надясно!

А крайните открито си ги носеха, вижда ги той. Снопчетата — едно, друго, трето, полетяха. Някои искат да скрият дървцата вътре в колоната, ама съседите им не дават:

— Зарад тебе на друг ще вземат! Хвърляй с добро!

Кой му е на затворника най враг? Друг затворник. Де да не се кучеха един с друг арестантите, не би им излязло наглава началството.

Маарш! — крещи помощник-началникът.

И тръгнаха към пропуска.

На пропуска се събират пет пътя, преди час всички обекти по тях са се тълпили, да бяха застроили всичките тия пътища отстрани, тъкмо тук, на мястото на този пропуск и тараша щеше да бъде главният площад на бъдещия град. И както сега обектите от всички страни напират, тъй и тогава манифестациите щяха да прииждат.

Надзирателите вече се топлеха на пропуска. Излизат, посред пътя застават.

— Раз-пасвай ватенките! Памуклийките разкопчай!

И разперват ръце. Да ни прегръщат се канят. Да препипват. С една дума — както отзарана.

Сега и да се разпашеш не е страшно — вкъщи си отиваме.

Така и викаме всички — „вкъщи“.

За другата къща денем и да си спомниш няма време.

Вече главата на колоната я тараше, когато Шухов приближи Цезар и му рече:

— Цезар Маркович! Аз от пропуска ще хукна право в колетната и ще хвана ред.

Обърна Цезар към Шухов мустаци, дебели, черни, а сега подскрежени отдолу:

— Какво ще ходите, Иван Денисич? Може и да няма колет.

— Ех, като няма — мен какво ще ми стане? Десет минути ще почакам, не дойдете ли — в бараката.

(Ама Шухов си има едно наум: ако не Цезар, някой друг ще дойде, комуто да продаде реда на опашката.)

Види се доста е загорял Цезар за колетче:

— Хубаво, Иван Денисич, тичай, нареди се! Десет минути почакай, не повече.

А пък тараша ей го на, приближава. Днес Шухов няма нищо за криене, отива без страх. Разкопча ватенката бавно тъй, измъкна и памуклийката от брезентовия колан.

И макар и нищо забранено не помнеше да има върху си днес, но за осемте години лагер беше свикнал все да е нащрек. Та пхна ръка в панталоните, в джоба на коляното, да е сигурен, че и там е празно, както си го мислеше.

Но там беше ножовката, парчето лента! Ножовката, дето я прибра днес в работната зона само защото си беше къщовен, и през ум не му минаваше да я прекарва в лагера.

И през ум не му минаваше, ама сега, щом е донесена, жал му е донемайкъде да я хвърли. Нали да я наточи на малко ножче — и за обущарлък става, и при шиене!

Да бе решил да я прекарва, щеше да му измисли как да я скрие. А сега оставаха само два реда отпред и вече първата от тия петорки се отдели и тръгна към тараша.

И трябваше по-бързо от вятъра да решава: или да се затули зад последната петорка и незабелязано да я хвърли на снега (където рано или късно ще я намерят, ама няма да знаят чия е), или да я носи!

За тази ножовка, изкарат ли я нож, можеха като нищо да му лепнат десет денонощия карцер.

Но пък обущарското ножче си беше пари, хляб!

Да я хвърли му се свидеше.

И Шухов я мушна във ватената си ръкавица.

В тоя момент изкомандваха да минава следващата петорка.

И под блесналите лампи оставаха само последните трима: Сенка, Шухов и момъкът от 32-ра бригада, дето беше търчал за молдованчето.

Заради туй, че те бяха трима, а надзирателите стояха, срещу им петима, можеше да се изхитри да избере към кого от двамата десни да тръгне. Шухов избра не младия, червендалестия, а беломустакатия,

стария. Старият беше, то се знае, опитен и лесно би я намерил, да поискаше, но тъкмо защото беше стар, на него службата трябва да му се беше втръснала повече от бърза вода.

А в туй време Шухов двете ръкавици — с ножовката и празната, смъкна от ръцете си, взе ги в едната ръка (тъй че празната щръкна отпред), в същата ръка взе и въженцето, дето се препасваше, разкопча памуклийката до долу, пешовете на ватенката и памуклийката угоднически завърна нагоре (никога не е бил такъв услужлив на тараша, ама сега искаше да покаже, че е като от майка роден — на, гледай ме!) — и след командата приближи беломустакатия.

Беломустакатият надзирател препипа Шухов по страните и по гърба, по джобовете на коляното, отгоре го тупна — нищо няма, помачка с ръце пешовете на памуклийката и ватенката — също няма, и вече като го пропускаше, за всеки случай смачка в ръка и щръкналата ръкавица на Шухов — празната.

Надзирателят стисна ръкавицата, а Шухов отвътре като с клещи да го стегнаха. Още едно такова стискане по втората ръкавица и карцерът с тристате грама хляб дневно и топла храна чак на третия ден не му *мърда*. Веднага си представи как ще отмалее там, ще омаломощее и сетне трудно ще му бъде да се върне в това стегнато, нито гладно, нито сито състояние, в което е сега.

И тутакси горещо, отдън душа се помоли: „Господи! Спаси ме! Отърви ме от карцера!“

И всички тия мисли му се мярнаха само докато надзирателят стисна първата ръкавица и протегна ръка, за да стисне и втората, задната (той щеше да ги стисне наведнъж с две ръце, ако Шухов беше държал ръкавиците в двете си ръце, а не в едната). Но в тоя миг се чу как старшият на тараша, бързайки по-скоро да се освободи, извика на конвоя:

— Хайде, карай механозавода!

И беломустакатият надзирател, вместо да хване втората ръкавица на Шухов, махна ръка — хайде, минавай. И го остави.

Шухов затича да настигне своите. Те вече бяха навървувени по пет между двата дълги дървени пармаклъка, прилични на пазарско вървило за коне, в които колоната влизаше като в кошара. Тичаше леко, земята не сещаше и поне да се беше помолил втори път, да поблагодари, ама нямаше време, пък и вече мина.

Сега конвоят, дето водеше тяхната колона, целият отстъпи в страни, отваряйки пътя за конвоя на механозавода, и само чакаше началника си. Всичките дърва, които ги бяха хвърлили преди тараша от тяхната колона, конвойните бяха прибрали за себе си, а дървата, взети на самия тараш от надзирателите, бяха струпани накуп край пропуска.

Месечината се изтърколваше все по-нагоре, бялата светла нощ ставаше все по-студена.

Началникът на караула, тръгнал към пропуска да си взема разписката за четиристотин шейсет и трите глави, каза нещо си на Пряха, помощника на Волковой, и оня извика:

— Къ-четиристотин и шейсет!

Молдованчето, както се беше спотаило в навалищата, изпъшка и се изтегли до десния пармаклък. Все тъй, с клюмнала и вбита в раменете глава.

— Ела тук! — посочи му Пряха да заобиколи вързилото.

То го заобиколи. И му заповядаха да си тури ръцете отзад и да чака.

Значи, ще му лепнат опит за бягство. В карцера ще го тикнат.

Отсам портите вляво и вдясно на кошарата застанаха двама пропускатели, портите, високи три човешки боя, бавно се отвориха и се разнесе команда:

— Заставай по петима! (От „Дръпни се от портите!“ сега няма нужда: всички порти винаги навътре към зоната се отварят, та ако ще зековете до един да напънат отвътре, да не могат ги отпря) Първа! Втора! Трета!...

Ей на това вечерно преброяване, като излиза през лагерните порти, зекът най го взема вятърът, най премръзва, най изгладнява за целия ден — и черпакът пареща вечерна гола чорбица за него сега е като дъжд по суша — наведнъж ще я поеме, до капка. Тоя черпак сега му е по-скъп от свободата, по-скъп му е от живота, целия досегашния и целия му бъдещ живот.

При влизане през лагерната порта зековете са като бойци след поход — шумни, дръзки, курназлии — варда!

Лекетата от щабната барака при вида на вълната прииждащи зекове страх ги хваща.

Ей от това преброяване насетне за пръв път откакто в шест и половина сутринта дадат сигнала за развод зекът става свободен човек. Минаха големите порти на зоната, минаха малките порти на предзонника, по плаца още между две колена тараби минаха и хайде, драпай, кой накъдето види.

Те, кой накъдето види, а бригадирите нарядчикът ги поема:

— Бригадирите! В ППЧ-го!

Шухов удари покрай карцера между бараките — и в колетното. Цезар тръгна полекичка, с фасон, на другата страна, дето около дирека вече беше станало гъмжило, а на дирека имаше закована шперплатена дъсчица и на нея с химически молив бяха написани всички, които днес имаха колет.

На хартия в лагера почти не пишат, повечето — шперплатови дъсчици. То си е някак по-сигурно, по-стабилно е на дъсчицата. По нея и ченгетата, и нарядчиците водят сметка на главите. А заран си го изстъргваш и пак пиши. Икономия.

Тия, дето не излизат от зоната, и тъй си *докарват*. Прочетат на дъсчицата кой има колет, посрещат го още тук, на плаца, и направо номера му съобщават. Има-няма, ама една цигара все ще му дадат на такъв.

Дотърча Шухов до колетното — пристройка към една барака, че и преддверие лепнато на таз пристройка. Преддверието, то отвън е без врата, студът си влиза, както си ще, ама все си е по-дружко, нали е под стряха.

В преддверието опашката по стената се източила.

Нареди се Шухов. Петнайсет души са отпред, повече от час ще се чака, тъкмо до отбоя. Пък който от тецовската колона е отишъл списъка да гледа, той вече подир Шухов ще бъде. И механозаводските — и те. То те май ще се наложи втори път да идват за колетите рано сутринта.

Стоят на опашката с торбички, с чувалчета. Там, отвъд вратата (самият Шухов в тоя лагер нито веднъж не е получавал, ама ги слуша да се разправят), отварят колетното сандъче с бравичка, самият надзирател едно по едно вади, преглежда. Кое разреже, кое отчупи, кое опипа, пресипе. Ако е течност някаква, в буркан или тенекиена кутия, отварят и преливат, а ти ако щеш — шепи подлагай, ако щеш — в шапката си го налей. А бурканите не дават, боят се от нещо. Пък ако се

случи я курабии, я благина някаква по-засукана или пък салам или риба, тогава надзирателят може и да си отхапе. (И а̀ си рекъл да се опънеш, веднага ще се заяде — туй е забранено, онуй не се полага — няма да ти го даде. От надзирателите като се почне, който получава колет, все трябва да дава, да дава, да дава.) А като претършуват колета, не да ти дадат сандъчето, ами тъпчи всичко в торбичката, под мишница го вземи, ако щеш — и заминавай, следващият. Тъй шашардисват някого, че той току и забравил нещо на тезгяха. За него хич не се връщай. Било каквото било.

Навремето, в Уст-Ижма, Шухов получи колети на два пъти.

Но сам написа на жената: празна работа е тая, не пращай, не късай от децата.

Макар и на свобода той по-лесно да прехранваше цялото семейство, отколкото тук сам себе си, знаеше добре какво им струват тия колети, знаеше, че десет години от семейството не мож ги измъкна. Та по-добре е без тях.

Отдавна тъй го беше решил, ама всеки път, когато някой от бригадата или бараката получаваше колет (т.е. почти всеки ден) жегваше го, че колетът не е негов, и макар от строго по-строго да беше забранил на жената дори за Великден да му праща и никога да не ходеше при стълба със списъка, освен когато е за някой тежкар от бригадата — кой знае защо, от време на време се надяваше, че ще дотърчат и ще му кажат:

— Шухов! Абе ти що стоиш бе? Колет имаш!

Но досега никой не е дотърчавал.

А да си спомни за село Темгеньово и за родната стряха, случвало се е, ама от дъжд на вятър... Тукашният живот го подмяташе от тъмно до тъмно, не оставаше да се мисли за празни работи.

Сега, изправен сред тия, дето си залъгваха коремите с близката надежда да забият зъби в сланината, да си намажат хляба с масло или да си подсладят със захарчица чая, Шухов си имаше само едно наум: да сколаса в столовата с цялата бригада и чорбата да я изяде гореща, а не изстинала. Изстиналаа чорба пет пари не струва в сравнение с горещата.

Правеше сметка той, че ако Цезар не се е намерил в списъка, вече отдавна ще е в бараката и се мие. Ако ли името му го има, значи,

торбички сега си приготвя, чашки пластмасови, съдинки разни. Затуй и обеща Шухов да почака десет минути.

Тук, на опашката, чу и новината; пак няма да има неделя тази седмица, пак им режат неделата. Така си и знаеше той, и всички го знаеха: ако са пет недели в месеца — трите ти ги дават, а двете изкарват на работа. Хем си знаеше, ама като го чу — смъдна го под лъжичката, пресече го: една-едничка неделя си имат, как да не ти е жал? То си е тъй, право казват на опашката: почивният ден и в зоната през носа ти го изкарват, все нещо ще измъдрят — или банята ще се достройва, или стена ще градят, та да не може да се минава, или двора ще чистят. Че и смяна на дюшеците, тупане, трепане на дървеници по наровете. И я проверка на личността по снимките ще им текне или инвентаризация: хайде всичките вещи навън и виси половин ден.

От всичко най-много им се зловидеше да спи зекът подир закуска.

Опашката, макар и бавно, ама помръдваше. Без ред, нито да попитат някого, влязоха и изтикаха предния — бръснар един, един счетоводител и един от културно-възпитателната част. Не са ти това прости зекове, ами закоравели лагерни лекета, най-личните мръсници от тия, дето не излизаха от зоната. Тях бачкаторите ги брояха по-долу от лайното (както и те бачкаторите). Но да се караш — никакъв смисъл: *лекетата* помежду си се държат, а и с надзирателите се имат.

Оставаха пред Шухов десетина души и отзад седмина се бяха скупчили, когато през отвора на вратата, приведен, се вмъкна Цезар с новата си кожена шапка, отвън му я бяха пратили. (На, и шапката да вземеш: пак е пробутал Цезар някому нещо, та да му разрешат да носи чиста, нова, градска шапка. А на другите, даже старите, фронтовашките, обраха и им дадоха лагерни, от свинска кожа, с четината.)

Усмихна се Цезар на Шухов и тутакси се лепна за чешита с очилата, дето и на опашката пак вестниче си четеше:

— Аа-а! Пьотр Михалич!

И разцъфнаха един срещу друг като макове. Чешитът:

— А пък аз имам нова „Вечорка“^[8], гледайте! Препоръчано ми я пратиха.

— Хайде де!? — завря нос и Цезар в същото туй вестниче. А под тавана лампичката едва примижала, за четене ли са ситните преситни

буквички?

Има много интересна рецензия за премиерата на Завадски!...

Те, московчаните, отдалеко се подушват, като кучетата. И съберат ли се, все току се сешват, сешват се по тяхному си. И като се разбъбрят, надпреварват се кой повече думи ще изрече. И както си бъбрят тъй, я чуеш руска дума, я не, да ги слушаш — все едно като да са латвийци или румънци.

Ама торбичките и те тук, всичките, стиска ги Цезар в ръка.

— Че аз, такова... Цезар Маркович... — фъфли Шухов. — Да взема да си вървя, а?

— Разбира се, разбира се — Цезар надига черните си мустаци от вестничето. — Та значи зад кого съм аз? А зад мене кой е?

Обясни му Шухов кой зад кого и не чака Цезар сам да си спомни за вечерята, ами запита:

— А вечерята да ви донеса ли?

(Туй ще рече — от столовата в бараката, в канче. Носенето е строго забранено, затова много заповеди имаше. И ги ловят, и изливат канчетата на земята, и в карцера заpirат — но все едно, носят и ще носят, защото който си има някаква работа, той никога с бригадата в столовата не ще свари.)

Пита той, да му носи ли вечерята, а вътрешно си мисли: и таз добра, дотам да стигнеш? Една вечеря да не ми харижеш? Та на вечеря каша няма, гола чорбица е!...

Не, не — усмихна се Цезар, — вечерята ти изяж, Иван Денисич.

Това само и чакаше Шухов! Изхвъркна той като волна птичка от навеса — дим да го няма!

Щъкат зековете по всички посоки. По едно време началникът-лагер и такава заповед беше издал: никакви затворници да не се шляят поединично из зоната. Дето може, да се води цялата бригада под строй. А дете не може цялата бригада наведнъж — да речем, в лазарета или в нужника, да се правят групи по четири-пет човека и един за старши да им се назначава, да ги води под строй нататък, да ги чака там и обратно — пак под строй.

Много държеше на тая си заповед началникът на лагера. Никой не смееше да се обади. Издавяха надзирателите, който им паднеше самичък, номерата записваха и в карцера пращаха — ама се провали и тая заповед. Тихомълком, както много гръмки заповеди се провалят. Да

речем, самите те викнат някого при ченгето — няма да пращат с него цяла команда я? Или теб ти е припряло в складчето за своите си продукти, пък аз какво ще диря с тебе? Някой си в културно-възпитателната част се накарал вестници да чете, кой е тоя, дето ще тръгне с него? А друг — валенките на поправка понесъл или към сушилнята отива, пък някой просто от барака в барака (от барака в барака най-вече е забранено!) — но как ще ги спреш?

Със заповедта си началникът искаше и последната свобода да им отнеме, ама и неговата не стана, шкембелията му неден!

Срещна Шухов един надзирател по пътя, поповдигна си шапката за всеки случай и се отби в бараката. В бараката шумотевица, някому свили през деня дажбата, крещи на дневалните, дневалните на него. А в ъгъла на 104-а никой няма.

Приберяха ли се вечер в зоната и дюшеците да не са разбишкани, да не е имало тараш в бараката през деня, Шухов го смяташе, че му е провървяло.

Юрна се той към нара си, хем и ватенката си в движение сваля. Хоп, ватенката горе, ръкавиците с ножовката и тях горе, поопипа, поопипа дюшека — сутрешното парче хляб си е на мястото! Добре стори, че го заши.

И бегом навън! Към столовата!

Промъкна се до столовата, не срещна никакъв надзирател. Само зекове вървяха насреща му и се разправяха за дажбите.

Навън става все по-видело от месечината. Лампите навсякъде са помръкнали — от бараките черни сенки. В столовата се влиза през широка площадка на четири стъпала, сега и тази площадка и тя засенена. Но отгоре ѝ се поклаща лампичка, скрибуца на студа. От студа ли, от мръсотията ли — лампичките светят на талази, на талази.

И друга строга заповед беше издал началникът-лагер: бригадите да ходят в столовата под строй по двама, а по-нататък заповедта беше: като стигнат столовата, да не се качват на площадката, ами да се престроят по петима и да чакат, докато дневалният по столова ги пусне.

За туй дневалство по столова като удавен се държеше Куция. Инвалид се беше изкарал с кривия си крак, а инак е як, мръсникът му. Сдобил се беше с брезова патерица и с тая патерица пердашеше от площадката, който не му върви по командата. Ама не когото случи.

Окат е Куция и в тъмното по гърба познава — няма да удари този, дето ще му го върне по мутрата. Утрепаните бие. Веднъж и Шухов фрасна.

Само името му е „дневален“. А всъщност — княз! — все с готвачите се води!

Днес, дали щото бригадирите всички по едно време са надошли и ред дълго време са въвеждали, ама са се налепили един връз друг край площадката, а на площадката — Куция, мекерето на Куция и самият завеждащ столовата. Без надзирател се оправят, кучетата му недни.

Завеждащият столовата — една охранена гадина, главата му като тиква, плещите — цял аршин. Тъй е напрацял от сила, че върви, сякаш на пружини стъпва, сякаш пружинени крака има, та и ръцете, го речи. Шапката му бяла, ярешка и без номер, никой от волнонаемните с такава шапка няма. И агнешки кожен елек носи, само на този елек на гърдите мъничко номерче, като пощенска марка, колкото за хатър на Волковой, а на гърба си такъв номер няма. Завеждащият столовата никому шапка не клати и от него всички зекове треперят. В една ръка само хиляди живота държи той. Щяха да го бият веднъж, ама всички готвачи наскочаха да го вардят, все отбор побойници.

Лошо ще е, ако 104-а вече е минала. Куцият целия лагер познава по лице и пред завеждащия за нищо на света няма да те пусне в чужда бригада, даже нарочно ще се погаври.

То и зад гърба на Куция през пармаклъка да се провират се е случвало, провирал се е и Шухов, ама днес пред завеждащия не мож се провря — ще те светне по ченето, та пътя за лазарета не мож намери.

Я по-бързо към площадката, сред черните все еднакви ватенки, та дано разбереш в тъмното тук ли е още 104-а.

И тъкмо сега напяха, напънаха бригадите (няма вече накъде — приближава отбоят!), вървят като на щурм, едно, две, три, четвъртото стъпало взеха, ей ги на площадката.

— Стой... рви! — Куция крещи и размахва тоягата връз предните. — Назад! Сега ще строша някому главата!

— Ние какво сме криви? — викат предните. — Отзад блъскат.

То че е отзад, отзад е, вярно, там са бутачите, ама и предните не се опират кой знае колко, правят си сметка дано ги избутат в столовата.

Тогавя Куция хвана патерицата си напъряко, пред гърдите, като спусната бариера, и връхлетя с все сила връз предните. Че и

помощникът, мекерето, и той за патерицата се хванал, та чак и самият завеждащ столовата не го догнуса да си прежали ръцете.

Натиснаха те яката, пък и силата им сила, месо плюскат, надделяха. Събориха отгоре предните върху задните, право връз задните ги повалиха, като снопи.

— Куцо копеле... мамка ти мръсна!... — крещят от тълпата, ама се притулят. И другите мълчешком паднаха и мълчешком се навдигат, хем по-живо, докато не са ги стъпкали.

Очистиха стъпалата. Завеждащият се дръпна назад, а Куция, застанал на горното стъпало и не млъква:

— По петима заставай, овнешки глави, колко пъти да ви повтарям?! Като му дойде редът, тогава ще ви пусна!

Мярна Шухов край сами площадката сякаш на Сенка Клепшин главата, страшно се зарадва и хайде с лактите, дано си пробие път нататък. Къде ти, човек до човек сили няма, на мож проби.

— Двайсет и седма! — вика Куция. — Минавай!

Юрна се двайсет и седма по стъпалата и право във вратата! А след нея всички се накачулиха и задните пак напират. И Шухов, и той, натиска ли, натиска. Площадката се тресе, лампата над площадката скрибуца.

— Пак ли бе, мърши? — Куция беснее. Че като замлати с тоягата връз плещите, по гърбовете, и ги тръшка, тръшка ги един връз друг.

Пак очисти стъпалата.

Гледа Шухов, отдолу застава до Куция Павло. Той води тук бригадата, Тюрин в тая блъсканица хич не идва да се мърси.

Строй се по пет, сто и четвърта! — вика Павло отгоре. — Па вие се поотдръпнете, приятелчета!

— Други път ще ти се дръпнат приятелчетата!

— Абе пусни ме бе, главо! Аз съм от тая бригада бе! — тегли се Шухов.

Той да го пусне човекът, ама и него са го стиснали отвсякъде.

Люшка се тълпата, ще се издушат — за чорбицата! За законната чорбица!

Тогава Шухов друго реши: докопа се отляво до пармакълъка, протегна се през дирека, прихвана веднъж, дважд с ръце и увисна, отдели се от земята. Краката му се люшнаха в нечий колене, сръгаха го в ребрата, препсуваха го два-три пъти, ама той вече се измъкна: стои с

единия крак на перваза на площадката, до горното стъпало, и чака. Видяха го неговите момчета, подадоха му ръце.

Завеждащият столовата, като си тръгваше, изви врат от входа:

— Куцо, дай още две бригади!

— Сто и четвърта! — вика Куция. — Ами ти къде се завираш бе, мършо? — и с патерицата по врата оня, чуждия.

— Сто и четвърта! — Павло вика и своите пропуска.

— Уфф! — вмъкна се Шухов в столовата. И без да чака, докато Павло да му рече, тръгна за табли, табли свободни да дири.

В столовата както всякога — кълбета пара от вратата, по масите един връз друг насядали, като семки в слънчогледова пита, разкарват се между масите, блъскат се, някои си проправят път с пълна табла. Но Шухов за толкова години му е свикнал на всичко туй, окото му е набито, шари: на, Щ-208 носи на таблата само пет паници, значи — последната табла за бригадата, инак що да не я напълни?

Настигна го и му шепне отзад на ухото:

— Братле! След туй таблата на мен!

— Абе там до прозорчето чака един, обещах му я...

— Майната му, като чака, да не се зазяпва!

Спогодиха се.

Занесе я той до мястото си, разтовари я, хвана Шухов таблата, ама и оня дотърча, на когото било обещано, дръпна другия ѝ край. Пък е по-хилав от Шухов. Лашна го Шухов с таблата, както беше задърпал и той отлетя към дирека, ръцете му се откопчиха. А Шухов — таблата под мишницата и бегом към кухнята.

Павло стои на опашката пред прозорчето, без табла, крив. Зарадва се:

— Иван Денисович! — и предният помощник-бригадир, на 27-а, избутва: — Я варда! Какво само се пречкаш! Не видиш ли, че съм с табла!

А ето ти го и Гопчик, хитрецьт му с хитрец, и той табла влаци.

— Заплеснаха се там едни хили се — и аз им я свих!

Добър лагерник ще излезе от Гопчик. Още две-три годинки да се поотрака, да поотрасне — най-малкото хлеборезач ще се нагласи, то си му е писано.

Другата табла Павло даде на Ермолаев, бабачкото сибирец, да я държи (и той в плен бил, и той отнесъл един десетак). Гопчик изпрати,

дано намери някоя маса, дето да са на привършване с вечерята. А Шухов подпря таблата си с единия край на прозорчето за раздаване и зачака.

— Сто и четвърта! Павло докладва през прозорчето.

Прозорчетата са всичко пет: три за обща храна, едно за тия, дето по списък се хранят (десетина души язваджии, а по втория начин и цялото счетоводство), и още едно, дето връщат съдините (край това прозорче става бой кой да оближе някоя паница). Прозорчетата са на ниско, едва над кръста. През тях самите готвачи не се виждат, виждат се само ръцете им и черпаците.

Ръцете му на готвача, едни бели, отчувани, пък космати, яки. Не готвач, ами чист боксьор. Взема молив и си отмята по списъка на стената:

— Сто и четвърта — двайсет и четири!

Я, Пантелеев се е домъкнал в столовата. Нищо му няма на него, кучката му недна!

Готвачът хвана големия черпак, има-няма три литра, бръкна в баката и бърка ли, бърка (таз бака пред него тъкмо са я налили, почти догоре е, вдига ли се, вдига парата). После го остави, взе черпака от седемстотин и петдесет грама и захвана да загребва, ама не го топи целия.

— Една, две, три, четири...

А Шухов си забележи кои паници са насипани, преди още гъстото да се е утаило на дъното, и кои по-после, водица само. Натуря на таблата си десет паници и я понесе. А Гопчик му маха от втория ред диреци:

— Тука, Иван Денисич, тука!

Паници да носиш, то не ти е молитви да четеш. Равно Шухов пристъпва, та да не трепне дори таблата, и с гърлото повече работи:

— Ей ти, Хъ деветстотин и двадесет!... Варди се бе, нашия... Път, момче!

В такава блъсканица и една паница да отнесеш, без да разплискаш, майсторлък се иска, а тук са десет. И въпреки всичко на очистения от Гопчик край на масата таблата като да кацна, капка разляно по нея няма. Хем си направи и сметката тъй да я завърти, та откъм от оная страна на таблата, дето самият той ще седне, да са двете най-гъсти паници.

И Ермолаев дойде с още десет. А Гопчик отърча и с Павло четирите последни на ръце донесоха.

Ей го и Килгас с хляба на една табла. Днес според работата хранят. На кой двеста, на кой триста, а на Шухов — четиристотин грама. Взе той за себе си четиристотин, крайшник, и за Цезар двеста, от средата.

И бригадниците взеха да се стичат от цялата столова да си получат вечерята, пък за ядене — сърбай, дето намериш място. Шухов раздава паниците, запомня кому е дал и своя си край на таблата попоглежда. В една паница от гъстите лъжицата си остава — заета е, значи. Фетюков с първите още си взе паницата и се разкара: усети се, че сега в бригадата няма да падне къораво, ами по-добре из столовата да се поразмърда, току-виж плячкосал нещо — току-виж някой не доизял всичкото си (ако отместят недогребана паница, връз нея като лешояди се пуцат по неколцина отведнъж понякога).

Преброиха с Павло порциите — излизат май точно. Отдели Шухов една паница от гъстите за Андрей Прокофиевич, а Павло я преля в сплеснатото немско канче с капачка: него и под ватенката ще го пренесеш, до гърдите притиснато.

Таблите ги дадоха. Седна Павло с двойната си порция и Шухов със своите си две. И не отвориха вече дума за нищо, свещени минути настанаха.

Свали Шухов шапката, върху коленете си я сложи, провери с лъжицата едната паница, провери и другата. Иди-доди, и рибета са се случили. Изобщо вечер чорбата е къде-къде по-рядка от сутрешната: заран зекът трябва да го нахраниш, че да работи, а пък вечер и тъй ще заспи.

Почна той да яде. Първо, чорбицата, направо си я излочи. Разлива се горещото, разнася се по тялото му — тръпки го побиха от сладост. Екстра! Ей ти я тебе минутката, зарад която и живее зекът!

В тоя момент нищо не му пречи: нито че присъдата му е дълга, нито че денят е дълъг, нито че неделя пак няма да има. Сега си мисли: ще издеядим някак! Всичко ще се издеяди, да ще господ, ще му дойде краят!

Като изсърба горещата течност и от двете паници, пресиipa втората в първата, изтръска я и с лъжицата я обра. Все си е друго тъй, нито ще я мислиш втората паница, нито ще я вардиш и с очи, и с ръка.

Освободиха му се очите, в съседските паници надзърна. На съседа отляво — гола водица. Гледай ги гадовете какво правят, хем свои са, зекове.

И се залови Шухов за зелето с остатъка от чорбицата. Картофче едно му се случи, от Цезаровата паница. Средно такова картофче, измръзнало, то се знае, твърдо и сладникаво. А риба почти няма, чатпат само някой гол гръбнак ще се мерне. Но и всяко рибе гръбначе, всяка костичка трябва да сдъвчеш — от тях сок излиза, сокът е полезен. За всичко това, разбира се, време се иска, ама сега Шухов няма закъде да бърза. За него днес е празник: на обед две порции, че и на вечеря две откочи. В такъв случай останалите работи бива и да ги зарежеш.

Може само към латвиеца да отскочи, за тютюнец, че до заран, току-виж, и шушка не останало.

Вечеряше си той без хляб: две порции, а и хляб отгоре — много ще му дойде, хлябът за утре да остане. Коремът, той е хайдук, добро не помни, утре пак ще иска.

Шухов си дояждаше чорбата и много-много не се заглеждаше наоколо, защото не му и трябваше: друго не диреше, своето ся ядеше, законното. Ама пак забеляза, че право срещу него на масата се освободи място и седна един висок старец — Ю-81. Той беше, знаеше го Шухов, от 64-а бригада, а на опашката в колетното се чу, че тъкмо 64-а е била днес на социално-битовия вместо 104-а и цял ден без огън, без нищо, тел бодлива опъвали — сами за себе си ограда правили.

За този старец му бяха казвали на Шухов, че по лагери и по затвори лежи безчет и ни една амнистия не го е хванала, а изтечал ли му един десетак, веднага нов му бутали.

Сега го разгледа Шухов отблизо. Сред превитите лагернишки гърбини, неговият гръб си личеше, че е изправен и през масата изглеждаше като да е подложил нещо на пейката отдолу си. На голата му глава отдавна нямаше нищо за стригане — косата му, всичката, беше окапала от много добруване. Очите на стареца не шареха насам-натам по столовата, ами бяха неподвижно втренчени над Шухов в нещо си свое. Той отмерено сърбаше голата си чорба с дървена нащърбена лъжица, но не навираше глава в паницата като всички, а високо поднасяше лъжицата към устата си. Зъби нямаше ни отгоре, ни отдолу — нито един: кокаленните му ченета дъвчеха хляба вместо зъби.

Лицето му беше до немай-къде изпосталяло, ама не личеше като да е на грохнал с единия крак в гроба инвалид, ами като от чер камък дялано стоеше. И по ръцете, големи, целите напукани и почернели, се виждаше, че комай не му се беше случвало през всичките тия години да клинчи по канцелариите. Има си го у него това. Да не се превие: тристате си грама не ги слага като всички на мръсната маса по рязлятото, ами върху прана кърпила.

Шухов обаче нямаше време дълго да го разглежда. Като свърши яденето, като си облиза лъжицата и я пхна във валетата, нахлупи шапка, стана, взе хляба — своя и на Цезар, и излезе. Изходът на столовата беше през другата площадка; и там двама дневални стояха, дето само това им беше работата — да махат куката, да пускат хората и пак куката да закачат.

Излезе Шухов с натъпкан корем, от себе си доволен, и реши той, че макар отбойт да наближава, ще вземе да отърчи до латвиеца. И без да отнася хляба в девета, с големи крачки запраши към седма барака.

Месечината беше къде-къде отскочила и стои на небето като изрязана, чиста, бяла. Небето от ясно по-ясно. И звезди тук-там, най-ярките. Но да зяпа по небето Шухов нямаше никакво време. Едно знаеше той — студът не намалява. Някой от волнонаемните чул да съобщават: вечерта чакат трийсет градуса, заранта към четирийсет.

Чуваше се нейде отдалеко: трактор бучи в селището, а откъм шосето току прискърцва екскаватор. И от всеки чифт валенки, дето в лагера ходят насам-натам или притичват — скърцане.

А вятър нямаше.

Тютюнът щеше да го купи Шухов, както го беше купувал и порано — рубла за чаша, макар навън такава чаша да струваше рубли, а според сорта и по-скъпо. В каторжния лагер всички цени си бяха свои, такива, каквито нийде ги нямаше, защото тук не можеше да се държат пари, малко кой ги имаше, и много скъпи бяха. За работата в тоя лагер не плащаха пукната пара (в Уст-Ижма поне трийсет рубли на месеца получаваше Шухов). А ако домашните изпратеха някому по пощата, тия пари все едно не ги даваха, ами си ги записваха на сметка. По сметка веднъж на месеца можеше да се купува в лавката тоалетен сапун, мухлясали курабии, цигари „Прима“. Ама харесва ли ти стоката, не ти ли харесва — за колкото си писал заявление до

началника, за толкова вземай. Не вземаш ли — все едно, парите са ти отишли, вече са изписани.

На Шухов пари му падаха само от частното бачкане: терлици да ушиеш с парцали на някого — две рубли, памуклийка да закърпиш — как се спогодите.

Седма барака не е като девета, не е на две големи половини. Седма барака има дълъг коридор, десет врати и във всяка стая бригада, наблъскани са по седем четворни нара по на два ката в стая. Е, и кабинки — за парашите и за старшия на бараката. А в отделна кабинка художниците живеят.

Влезе Шухов в стаята, дето беше неговият латвиец. Лежи латвиецът на долния нар, вирнал си краката нагоре, на напречника, и си бърбри нещо по латвийски със съседа.

Седна край него Шухов. Здравейте, значи. Здравейте, оня не си и спуща краката. Стаята мъничка, отвред почват да слухтят — кой е дошъл, защо е дошъл. И двамата го разбират това, та Шухов седи и си кара неговата си: как сте, значи? Ами, горе-долу. Студено е днеска. Да.

Изчака Шухов, докато всички пак си подхванат своите си приказки (за войната в Корея се препират: дали като са се вмесили китайците, ще стане световна война, или не), наведе се към латвиеца:

— Тютюн има ли?

— Има.

— Я да го вида.

Латвиецът свали крака от напречника, спусна ги в пътеката, понадигна се. Стиснат си е тоя латвиец, като пълни чашата, цял трепери, страх го е да не насипе за една цигарка повече.

Показа на Шухов кесията, охлаби връвта.

Взема Шухов една щипка на дланта си, гледа: същият като миналия път, кафеникав и пак тъй рязан. Към носа си го доближи — помириса го, същият е. Ама на него му рече:

— Май не ще да е от същия.

— Същият! Същият! — разсърди се латвиецът. — Аз друг не държа. Все един и същ е.

— Добре тогава — съгласи се Шухов. — Натъпчи ми ти сега една чаша, да запуща аз, та може и втора да взема.

Затуй каза *натъпчи*, защото оня все рехаво го насипва.

Измъкна латвиецът изпод възглавницата друга кесия, потумбеста от първата, и чашата от шкафчето си извади. Чашата, макар и пластмасова, ама Шухов я е мерил, колкото водна събира.

Сипва.

— Че ти го понатъпчи бе, понатъпчи го! — вика му Шухов и сам посяга да тъпче с пръст.

— Аз знае, знае! — дръпва сърдито чашата латвиецът и тъпче, ама лекичко. И пак сипва.

А Шухов в туй време си разкопчава памуклийката и напипва отвътре във ватата под хастара само нему знайната хартийка. Претърколи я, претърколи я с две ръце по ватата към малката дупчица, съвсем на друго място пробита и с две кончета едва-едва хваната. Като я прекара по тая дупчица, скъса с нокти конците, прегъна хартийката още на две по дължината (тя и без туй на дълго е сгъната) и я изкара през дупчицата. Две рубли. Старички, мекички.

А в стаята крещят:

— Как не, ще ви се смиле оня с мустаците. Той на брата си роден не вярва, та на вас ли, абдалите!

Едно му е хубавото на каторжния лагер — туй дето е от свободно по-свободно. В Уст-Ижменския лагер само да си пошушнал, че навън примерно кибрит няма, и хайде, новият десетак не ти мърда. А тук — викай чак от горния нар, каквото си щеш викай — портаджиите затова не клепат, ченгетата са вдигнали ръце. Само че време няма тук за много приказки...

— Ех, рехавичко го сипеш — оплаква се Шухов.

— На бе, на! — сложи оня още една щипка отгоре.

Шухов измъкна от скришния си джоб своята си кесия и пресипа в нея тютюна от чашата.

— Хайде — реши се той, не му се щеше първата, сладката цигарка да пуши надве-натри. — Тъпчи втора. То се е видяло.

Попрепира се още малко и си пресипа и втората чаша. Даде двете рубли, кимва на латвиеца и излезе.

И щом излезе навън, хайде пак бегом, бегом в своята барака, че да не изтърве Цезар, като се върне с колета.

Но Цезар вече си седеше на долния нар и се *любуваше* на пратката. Каквото беше донесъл, наслагал го беше по нара и по

шкафчето, само че страницата на Шуховия нар препречваше светлината на лампата, та всичко оставаше в тъмното.

Шухов се наведе, мушна се между леглата на капитана и Цезар, протегна ръка с вечерната хлебна дажба:

— Ето ви хляба, Цезар Маркович.

Не каза: „Получихте ли го, а?“ — щеше да излезе, като да намеква, че щом е пазил ред, сега значи има право на дял. Той и без това си знаеше, че има. Но не беше изгубил човещината дори след осемте години по лагерите и колкото по-нататък отиваше, толкова по-здравео я спазваше.

Ама на очите си да заповяда не можеше. Очите му, ястребовите лагернишки очи, с един поглед обхванаха, плъзнаха се за миг по пръснатия върху нара и шкафчето Цезаров колет и макар хартийките тук-там да не бяха развити, торбички някои да не бяха отворени, с тоя бърз поглед и острия си нос Шухов в миг разузна, че Цезар е получил салам, сгъстено мляко, тлъста пушена риба, сланина, сухари от миризливите, бисквити някакви с друг дъх, захар на бучки към две кила и още нещо, прилично на краве масло, след туй цигари, тютюн за лула и други, и други неща.

И всичкото го разбра само докато казваше:

— Ето ви хляба, Цезар Маркович.

А Цезар, възбуден, разрошен, също като пиан (получи ли колет с ядене, всеки такъв става) — махна с ръка на хляба:

— Вземи го за себе си, Иван Денисич!

И чорбата, че отгоре и двеста грама хляб, то си е вече цяла вечеря и, знае се, целият дял на Шухов от Цезаровия колет.

И Шухов на часа, с един замах, си пресече мераците за каквото и да било друго от неизвадените Цезарови храни. Няма по-лошо от това да си настървиш корема и да останеш с пръст в устата.

Ето ти ги четиристотин грама хляб, че и още двеста, че и в дюшека не са по-малко от двеста. И стига. Двеста сега да излапа, утре заран да се натъпче с петстотин и петдесет, че и на работа четиристотин като вземе, кой е като него? А тоя хлебец в дюшека да си стои. Хубаво, че Шухов свари да го зашие — на, в 75-а свили някому хляба от шкафчето, върви сега — оплаквай се, дето си щеш.

Някои си мислят: колетаджията е като брашнен чувал, колетаджия ли е — скуби! Пък то, каквото му дошло с леснина, лесно

си и отива. Не да не е било преди получаване и колетаджии да се усукват за една извънредна каша. И фасове да търсят. То на надзирателя, то на бригадира, ами на лекето, дето се разправя с колетите, как да не дадеш? Та нали той другия път тъй ще ти забута колета, че цяла седмица няма да се видиш в списъка. Ами домакина на склада, дето всичките тия продукти се предават, дето още утре, преди развод, и Цезар ще понесе колетчето си в чувалче (и от крадци да го уварди, и от тарашите, пък и заповедта на началника е такава) — нали ако на тоя домакин не му бутнеш, както трябва, той тебе перце по перце ще те ощице. По цял ден стои там, чумата му недна, с чуждите работи на заключено, върви, та го проверявай! Ами за услуги — ей на, като на Шухов? Ами на баняджията, та по-свястно бельо да ти бутне, и отделно — колкото и да е все да дадеш трябва, а? А бръснарят, дето го бръсне с *хартийка* (т.е. избърше бръснача на листче, а не на голото си коляно) — много-малко, три-четири цигари все си отиват. Ами в културновъзпитателната част, да му отделят писмата настрана, да не ги забутват. Че ги се доще и да *изкръшкаш* един ден, в зоната да са полежиш — на доктора трябва да се бутне. Ами съседът ти, дето с теб на едно шкафче се храни, както капитанът с Цезар — как да не му дадеш? Та нали той всеки залък ти брой, колкото и да си дебелоок, няма да устискаш, ще дадеш.

Тъй че да завиждат онези, на които чуждото яйце все с два жълтъка им се привижда, а Шухов разбира живота и за чуждото не лампи.

В това време той успя да се събуе, покатери се горе, извади парчето ножовка от ръкавицата, огледа го и реши на сутринта да почне да търси някое хубаво камъче и на туй камъче да го наточи за обущарски нож. За три-четири дена и вечер да поработва, екстра ножче ще стане, със закривенко острие ще се получи.

А сега, макар и до заранта само, ножовката трябва да се потули. В своя си нар, под напречната страница ще я завре. И докато капитанът го нямаше долу — няма да му набоклучи в лицето значи — повдигна Шухов откъм главата тежкия си дюшек, набит не с талаш, ами с дървени трици, и взе да завира ножовката.

Видяха го горните му съседи: Альоша баптистът, а през пътеката, на съседния нар — двамата побратими — естонците. Но от тия Шухов не се боеше.

Хлипайки, мина по бараката Фетюков. Прегърбен. По устните му кръв размазана. Пак значи са го били там заради паниците. Никого не поглежда и сълзите си не крие, мина той покрай цялата бригада, качи се горе и завря лице в дюшека.

Като помислиш — жалко за човека. Няма да си изкара присъдата. Не умее той да се постави.

Ей го и капитанът довтаса, весел такъв, носи в канчето чай, истински. В бараката стоят две бъчви чай, ама чай ли е то? Само дето уж е подтоплен и има цвят, а инак си е помия, на престояло, спарено дърво от бъчвата дъха. Този чай е за простите бачкатори. А Буйновски значи е взел от Цезар истински чай, сложил го е в канчето и е отърчал до казана с врялата вода да го попари. Доволен такъв, намества се край шкафчето.

— За една бройка да се попаря под струята! — хвали се. Постла там долу Цезар хартия, реди по нея едно-друго. Шухов пусна дюшека, та да не гледа и да се дразни. Ама пак без него не могат — става Цезар, изправя се на пътеката досами главата му и намига:

— Денисич! Я виж там... десетте дена дай!

Това значи — ножчето им дай, джобното, мъничкото. И такова Шухов има, и него в страницата си го държи. Да си свиеш кутрето, пак по-малко ще дойде туй ножче, пък реже дяволското му, педя сланина. Сам си го направи той него, сам си го издокара и сам си го точи.

Надигна се, извади ножа, даде го. Цезар кимна и се скри долу. Ей го, ножа да вземеш — и от него се припечелва. Нали зарад него можеш да идеш в карцера. Съвсем трябва човещината да си загубиш, та да речеш: дай си ножчето да си нарежем ние салама, пък после ме хвани за средния пръст.

Сега Цезар пак заборчля на Шухов.

Оправи се Шухов с хляба и ножовете, дойде ред да измъкне кесията с тютюна. И най-напред взе от нея една щипка тъкмо колкото му бяха дали назаем, и през пътеката я протегна на естонец: благодарим, значи.

Естонецът разтегна устни, като да се усмихна, избоботи нещо на съседа си — на побратима си, и свиха те от таз щипка отделна цигарка — да опитат значи бива ли си го Шуховия тютюнец.

Бе не е той по-лош от вашия, пушете, да ви е сладко! Той и Шухов би запушил, ама отвътре му сякаш часовник някакъв щрака,

усеща, че ей я де, иде проверката. Сега пък надзирателите току щъкат по бараките, да запушиш сега, трябва в коридора да излизаш, а на Шухов горе на нара като да му е по-топло. Не че е топло в бараката, същият скреж си е по тавана. Нощес ще се мръзне здравата, но засега се трае.

Всичко това си го вършеше Шухов, че и от хлебеца си отщипва, от двестата грама, а без да ще слушаше и приказката на капитана и Цезар, които пиеха чай долу под него.

— Яжте, яжте, капитане, не се стеснявай; е! От пушената риба си вземете, салам вземете.

— Благодаря, вземам.

— Франзела си намажете с масло! Същинска московска франзела.

— Брейй, просто не ми се вярва, че на тоя свят имало и франзели, знаете ли, това внезапно изобилие ми напомня един случай. Отивам аз веднъж в Архангелск...

Двеста гърла вдигаха шум в половината на бараката, но Шухов пак разпозна — като да звъняха по релсата. Ама никой не чува. Забеляза Шухов и друго: влезе в бараката надзирателят Курносенки — съвсем младо момче с румено лице. Носи в ръка хартийка някаква и по това, и по държанието му си личеше, че не е дошъл пушачите да лови, нито на проверка да ги изкарва, ами някого дири.

Курносенки погледна листчето си и запитва:

— Къде е сто и четвърта?

— Тук — отговориха му. А естонците скриха цигарата и разпъдиха дима.

— Де го бригадирът?

— Е? — обажда се Тюрин от нара, приседна, колкото да се каже.

— Написаха ли обяснителни записки, на когото е казано?

— Пишат ги! — уверено отвърна Тюрин.

— Да са предадени вече трябваше.

— На моите граматиката им куца, не е лесна работа. (Това за Цезар и капитана. Бива си го бригадира, все ще намери какво да каже.) Писалки няма, мастило няма.

— Трябва да има!

— Свиват ги!

— Хм, бригадире, опичай си ума, ако много приказваш, и тебе ще вкарам! — беззлобно се закани Курносенки. — Утре сутрин преди развода обяснителните да са в надзирателската и да се посочи, че непозволените неща са предадени в склада за личните вещи. Ясно ли е?

— Ясно.

(„Размина му се на капитана!“ — помисли си Шухов. А самият капитан нищичко не чува, похапва си саламец и ги реди едни сладки, пресладки.)

— Сега другоо — каза надзирателят. — Щъ-триста и единайсет — имаш ли такъв?

— Трябва по списъка да се види — усуква го бригадирът. — Мигар можеш ги запомни номерата му кучешки? (Разтака той, иска поне за през нощта да отърве Буйновски, да го проточи до проверката.)

— Имаш ли Буйновски?

— А? Аз! — обади се капитанът отдолу, под Шуховото легло.

Тъй е то, бързата въшка първа пада в огъня.

— Ти ли? Да, правилно. Щъ-триста и единайсет. Стягай се.

— Къ-де?

— Ти си знаеш.

Въздъхна само капитанът и изпъшка. По-леко ще му е било сигур в тъмна нощ да тръгва с ескадрата си миноносци в бурното море, отколкото сега от сладките приказки в ледения карцер.

— Колко дена поне? — със свито гърло попита той.

— Десет. Хайде, давай, давай, по-бързо!

И в тоя момент се развикаха дневалните:

— Проверка! Проверка! Излизай за проверка!

Значи надзирателят, който е пратен за проверката, е вече в бараката.

Огледа се капитанът — да взема ли ватенката? Все едно, ще му я смъкнат там, по памуклийка само ще го оставят. Излиза, трябва да върви, както си е. Надявал се беше той, че Волковой ще забрави (а Волковой никому нищо не прощава), и не се беше подготвил, дори тютюнец в памуклийката не беше скрил. А в ръка да го понесе — загубена работа. На тараша веднага ще му го вземат.

Все пак, докато си слагаше шапката, Цезар му бутна няколко цигари.

— Е, прощавайте, братлета — безпомощно кимна капитан втори ранг към 104-а бригада и тръгна подир надзирателя.

Обадиха се няколко гласа — кой дръж се, кой кураж, какво ли да му кажеш? Те са го зидали тоя карцер, знае 104-а: стените там са каменни, подът циментов, прозорец никакъв няма, печката палят колкото ледът по стените да се поразтопи, та подът да стане на локви. Ще спи на голи дъски, ако останат цели зъбите от тракане пак добре, хляб, триста грама на ден, чорба само на третия, шестия и деветия ден.

Десет дена са това! Десет денонощия тукашен карцер, ако ги лежиш строго и до края — значи за цял живот здравето си да затриеш. Туберкулозата пипваш и вече няма излизане от болниците.

А петнайсет дни строг които са ги изкарвали — те със сигурност си отиват в черната земя.

Докато си в бараката, моли се на бога и гледай да не те пипнат за нещо.

— Излизайте бе, до три ще броя! — старшият на бараката вика. — Който не излезе до три, записвам му номера и на гражданина надзирател го давам.

Не старши на бараката, ами старши мръсник е той. Тъй де, заедно с нас го заключват в бараката за през нощта, а се носи като началство и от никого не се бои. Напротив, от него треперят. Кого ще наклепа пред надзирателите, кого сам ще фрасне по муцуната. Инвалид се води, защото единият му пръст е откъснат при сбиване, а мутрата му — бандитска. Та той си е бандит, параграфът му е криминален, но между другите му лепнали и петдесет и осем — четиринайсетата^[9], затова и в тоя лагер е попаднал.

Като нищо ще те запише на листчето, ще го даде на надзирателя и не ти мърдат две денонощия карцер с извеждане. Та както едва-едва се влачеха към вратата, изведнъж взеха да се трупат, да се блъскат, че и от горните нарове рипат като мечки и всички напират в тясната врата.

Шухов, стиснал свитата вече отдавна жадувана цигарка, пъргаво скочи долу, навря крака във валенките и понечи да тръгне, ама му дожаля за Цезар. Не че пак искаше да изкара нещичко, ами тъй просто от душа го пожали: за много нещо се има Цезар, а в живота хич го няма: като си получил колет, какво толкова ще му се любуваш, влачи го по-скоро в склада още преди проверката. Яденето може и да се поотложи. А сега закъде е с голя колет? Да помъкне цялото туй торбите

на проверка — ще го вдигнат на ура! Петстотин гърла ще зинат да му се смеят. Тук да го остави — току-виж, чопнали го първите, дето ще нахълтат в бараката след проверката. В Уст-Ижма още по-лошо се бяха научили: там още на връщане от работа кримките току ръгнат напред и докато задните влязат, шкафчетата им вече очистени.

Гледа Шухов — щурка се Цезар — шът-мът, ама късно. Тъпче салама и сланината в пазвата си с тях поне на проверката да излезе, тях да спаси.

Дожаля му на Шухов и го подучи:

— Стой си ти тука, Цезар Маркович, докато не се ометат всички, затули се в тъмното и чакай, до последния чакай, пък чак когато надзирателят вземе да обикаля наровите с дневалните, по всички дупки да занича, тогаз излизай. Един вид болен! А аз ще изляза пръв и пръв ще се върна. Само така...

И запраши.

Първо, зор докато се провреш, блъска се Шухов (ама цигарата, дето си я беше свил, стиска в шепа). Пък в коридора — общия за двете половини на бараката — и в преддверието никой вече не напирал напред. Хитро племе са туй, зековите! — ама са се налепили по стените в две редици отляво и две отдясно и само по средата оставили пътека, колкото за един човек. Върви на студеното, като си глупак, пък ние можем и тук да си постоим. И тъй цял ден студуваме, та и сега ли, десет цели минути да мръзнем. Няма го майстора, байно! Ти пукай днес, ние утре!

Той друг път и Шухов подпира стената. Ама сега крачи ли, крачи, че се и репчи:

— Абе, гяволи, изплашихте ли се? Сибирски студ не сте ли виждали, а? Я марш да се грееш на вълчето слънчице! Дай, дай огън бе, бае!

Запали в преддверието и излезе на площадката. „Вълче слънце“ — тъй викат по тях на месечината. На шега де.

Доста е отскочил месецът! Още толкова и ще иде до най-горе. Небето белее, та чак на зелено избива, звездите ясни, ама редки. Снегът бял блести, на бараките стените и те бели — а лампите като да ги няма.

Хе и край оная барака се е чернала тълпата — излизат, строят се. И край оттатъшната. И от барака до барака не толкова глъч се носи,

колкото снегът скърца.

Долу пред стъпалата са застанали с лице към вратата пет души и още трима подире им. С тия тримата от втората петорка и Шухов се нареди. Като си си похапнал хлебец и така, с цигарката в уста, и тук се ядва. Бива си го тютюнецът, не го е метнал латвиецът — хем силничък, хем миризлив.

Лека-полека и той отстъпва от вратата, две-три петорки са вече подир тяхната. Сега те надават вой, излезлите: какво се тутляват ония гадове в коридора, та не тръгват? Ще мръзнем тук зарад тях.

Нито имат часовници зековете, нито виждат часовник, то и за какво ли им е? На зека едно му трябва да знае — скоро ли ще се става, колко има до развода, до обеда, до отбоя?

Ама пак разправят — вечерната проверка била в девет. Само че не свършва тя в девет никога, мотаят с тая проверка по два, че и по три пъти. Преди десет сън няма. А ставането, викат — в пет било. Не е за чудене, че молдованчето го откърти днес на прибиране от работа. Намери ли зекът къде да се постопли, откъртва го в момента. По цяла седмица се трупа тоя сън недоспан, та ако в неделя не ги засият на работа, до един спят като заклани по бараките.

Бре, че се юрнаха! Юрнаха се зековете от площадката! То е, щото старшият на бараката и надзирателят са ги подбрали с ритници по задниците. Само така тия зверове!

— А? — реват им първите редици. — Ще маневрирате, гадове? От лайната каймака ще сбирате? Досега да бяхте излезли, откога да са ни преброили.

Изкараха цялата барака навън. Четиристотин човека са в бараката — осемдесет петорки са това. Навървулиха се всички на опашката, отначало по петима, точно, а по-нататък — както дошло.

— Подредете се, задните! — дере се старшият на бараката от стъпалата.

Мож ли ме фана? Не се подреждат, дяволите.

Излезе от вратата и Цезар, едва пристъпя, уж болен де, подире му двамата дневални от оная половина, двамата от тая и един кьопав още! Най-отпред се изтъпаниха, та Шухов остана в третата петорка. А Цезар най-накрая изблъскаха.

И надзирателят излезе на площадката.

— Стррой се по пет! — крещи на опашката, хем пък и гърло има.

— Стррой се по пет! — рече старшият на бараката, гърлото му на тоя още по-голямо.

Не слушат, тяхната мамица!

Че като рипна старшият на бараката от площадката — псувни, бой, бой, псувни!

Ама не посяга на който свари. Само на хрисимите налита.

Подредиха се. Върна се. И заедно с надзирателя:

— Първа! Втора! Трета!...

Която петорка викнат — плюе си на петите — и в бараката. За днес си очистиха сметките с началството!

Очистиха си ги те, ама да не е втората проверка. Тия дембели за пет пари ум нямат и колкото последния говедар не могат да смятат: той е неук човекът, ама си се оправя със стадото — и насън да го бутнеш, си знае телците. Пък тези все уж ги помпат, ама полза никаква.

Миналата година в лагера ни една сушилня нямаше, нощем всичките валенки в бараките стояха — та и за втора, и за трета, и за четвърта проверка все навън ги изкараха. Че вече не се обличаха, ами право в одеялцата загърнати излизаха. Тази година построиха сушилни, не като за всички да има, ама пак — през два дни, на третия, на всяка бригада се пада да си суши валенките. Та сега другите пъти взеха да ги преброяват в бараката: лашкат ги от едната половина в другата.

Нахълта Шухов вътре, ако и да не беше пръв, поне от първия вперените си очи не сваля. Притича до Цезаровия нар, седна. Изхлузи валенките, покатери се горе и оттам присегна, та на печката ги остави. Тука е, който превари. — И назад, към Цезаровото място. Седи, подвил крак, едното му око в Цезаровата торба, да не я измъкнат изпод възглавницата, другото — да не му съборят валенките тия, дето връхлитат връз печката.

— Ей, не мина без кавга. — Ти бе! Рижият! Да не изкараш някоя валенка по мутрата! Слагай си своите, ама чуждите не барай!

Прииждат, прииждат зековете в бараката. В 20-а, бригада викат:

— Сдавай валенките!

Сега ще ги пуснат от бараката с валенките и ще я заключат. Пък после има да подтичват:

— Гражданино началник! Пуснете ни в бараката!

А надзирателите ще се съберат в щабната и по рабошите ще си оправят сметките — има ли някой да липсва или всички са налице.

Да, ама Шухов днес хич не го е еня за това. Ето ти го и Цезар се носи между нарове.

— Благодаря, Иван Денисич! — Шухов кимна и като катерица за миг се намери горе. Може двестате си грама да дояде, може още една цигарка да си изпуши, може и да спи.

Само че от хубавия ден той повеселя, та чак и нему се ляга.

Колко му е то на Шухов постилането: едно черничко одеялце да смъкне от дюшека и — готово (на чаршаф Шухов не е спал има-няма от четирийсет и първа година, откак не е вкъщи, та дори му е чудно защо пустите му жени си измислят главоболия, чаршафи да си перат), главата на тричавото възглаве, краката в памуклийката, ватенката връз одеялото и:

— Слава тебе, господи, още един ден мина!

Сполай му, дето не спиш в карцера, тук пак се ядва.

Шухов легна с глава към прозореца, а Альошка на същия нар — само една дъска ги дели с него — на другата страна е, та да му пада светлината от крушката. Пак чете евангелието.

Крушката не е далеко от тях, може да се чете и да се шие дори може.

Чу Альошка, че Шухов споменава господа на глас, и се обърна.

— Видите ли, Иван Денисич, душата ви е петимна богу да се помоли. Защо не й давате воля, а?

Попогледна го Шухов. Очите му като свещички две блещукат. Въздъхна.

— Затуй, Альошка, защото молитвите, те са като заявление, или не стига, дето трябва, или „искането се отхвърля“.

Пред щабната барака има четири такива сандъчета, пломбирани, веднъж на месеца ченгето ги изпразва. Мнозина пускат заявление в тия кутии. И чакат, броят дните: подир два месеца, подир месец все ще дойде отговор.

Ама го няма. Или: „отхвърля се“.

— Затуй, Иван Денисич, защото малко се молите вие и лошо, без усърдие, затуй не ви се сбъдват молитвите. Молитвата трябва неотстъпна да бъде! А ако имате вяра и кажете на тая планина — помести се! — ще се помести.

Усмихна се Шухов, още една цигарка си завъртя. Запали от естонеца.

— Какви ги дрънкаш бе, Альошка. Не съм виждал аз планини да се движат. То, правичката да си кажа, и планини не съм виждал, ама нали вие там в Кавказ цял клуб баптисти сте се молили, поне една планина да е тръгнала?

И тяхната е една: молили се хората на бога, кому са пречили? На всички — по двайсет и пет им нанизали, наред. Тъй е дошло сега: по двайсет и пет, на един кантар.

— Ние затуй не се молим, Денисич — поучава го Альошка. Примъква се с евангелието си към Шухов, досами лицето му. — Господ е завещал от всичко земно и тленно само за хляба насъщни да се молим: „Хлеб наш насущный дажд нам днес!“

— Дажбата ще рече, така ли? — пита Шухов.

А Альошка неговата си кара — очите му горят от думи повече, че и ръката му взема, поглажда я.

— Иван Денисич! То да не е да се молиш колет да ти пратят или за една паница чорба повече. Кое то е стремление за хората, то е долно за бога! За душата си трябва да се молим: да махне господ чернилката от сърцата ни...

— Виж какво ще ти кажа аз. У нас, в Поломенската черква, попът...

— Остави го ти твоя поп! — моли се Альошка, чак челото му се набръчква от болка.

— Не, ама ти чуй да ти кажа. — Шухов се изправи на лакти. — В Поломня, енорията де, по-богат човек от попа няма. На, викат ни, да речем да слагаме покрив, от хората значи по трийсет и пет рубли на ден вземаме, а от попа — стотачка. И хич не му мига окото, дава! Той, тоя поп, поломенският, на три жени в три града издръжка плаща за деца и с четвърта се води. Архиерейт, и той е негов човек, маже попът архиерейската лапа, хем дебело я маже. И всички други попове, дето са ги пращали, разговор с никой не ще да дели...

— Защо ми разправяш за попа? Православната църква е отстъпила от евангелието. Тях затуй не ги затварят, защото вярата им не е твърда.

Вълнува се Альошка, а Шухов спокойно го гледа и си пуши.

— Альоша — отмести той ръката му и окади с тютюн лицето на баптиста. — Аз хич не съм против бога, чуваш ли, в бога аз на драго сърце вярвам. Не му вярвам аз в рая и в ада, туй е то. Що ни правите на простаци, та с рай и ад ни баламосвате? Ей това не ми харесва на мене.

Легна си пак по гръб Шухов, тръска пепелта зад главата си, между нара и прозореца, ама варди да не изгори на капитана нещата. Размисли се, не чува вече какви ги нарежда там Альошка.

— Вари го, печи го — реши той, — колкото и да се молиш, няма да ти намалят годинките. Тъй *от край до край* ще си ги излежиш.

— Затова хич и да се молиш не бива! — ужаси се Альошка. — За какво ти е тая свобода? На свобода и последната ти вяра ще буреняса! Радвай се, че си в затвора! Че имаш време за душата си да помислиш! Апостол Павел тъй казва: „Защо плачете и съкрушавате сърцето ми? Аз не само искам да бъда затворник, но съм готов да умра за името господне!“

Шухов мълчаливо гледаше в тавана. И той вече не знаеше иска ли я свободата, не я ли иска. Отначало много му се щеше, всяка вечер пресмяташе колко дни са изминали и колко му остават. Но после му омръзна. Пък лека-полека се и разбра, че такива не ги пущат вкъщи, ами ги пращат на заточение. И де ще я караш по-добре — тук ли, там ли — никой не знае.

То да го освободят, ама вкъщи да си се прибере.

А вкъщи не ще го пуснат...

Не лъже Альошка — и по гласа, и по очите му личи — радва се той, че е затворен.

— Виж, Альошка — Шухов му разяснява, — тя твоята е наред: дал ти Христос заръка да влезеш в затвора — зарад Христос си и влезнал! Ами аз за какво? Задето в четирийсет и първа за войната не се бяхме приготвили, затуй ли? Че аз какво съм им крив?

— Нещо се бави втората проверка... — Това Килгас мърмори от нара си.

— Даа! — обади се Шухов. — Да се запише трябва с въглен по оджака, дето втора проверка няма — и се прозина, — ще се спи май.

И докато го изрече, в притихналата запотена барака се чу как издрънча желязото на външната врата. Втурнаха се от коридора двамата, дето бяха носили валенките, и викат:

— Втора проверка!

И надзирателят подире им:

— Минавай в другата половина!

Пък някои вече и спяха! Замърмориха, размърдаха се, пъхат нозе във валенките (само тук-там някой по гащи, инак всички си спят с ватените панталони — без тях ще вкочанясаш под одеялцето).

— Бре, да ви се не види! — изруга Шухов. Ама не да се сърдеше кой знае колко, защото още не беше заспал.

Цезар присегна с ръка нагоре и му остави две бисквитки, две бучки захар и едно търкалце салам.

— Благодаря, Цезар Маркович — наведе се Шухов надолу между наровете. — Я ми подайте вие вашето торбе, под главата да е, за сигурно. (Отгоре по не могат да го чопнат, пък и кой ще ти дири у Шухов?)

Цезар подаде на Шухов бялото си завързано чувалче. Шухов го затисна с дюшека, почака да наизлязат повечето, та по-малко да стои бос на пода в коридора. Но надзирателят се озъби.

— Я там! В ъгъла!

И Шухов леко рипна долу с босите си крака (тъй хубаво си стоят валенките и партенките на печката — как да ги сваляш!) Що терлици беше ушил той, ама все на другите, до себе си не стига. Нищо, свикнал е, колко му е то стоенето.

Терлиците и тях ги обираха, у когото се хванат денем.

Бригадирите, дето си бяха предали валенките в сушилнята, и те са добре — кой по терлици, кой партенките намотал или бос.

— Шавай! Шавай! — ръмжи надзирателят.

— Майната си ли чакате бе, мърши! — бърза и старшият на бараката да не остане назад.

Изкараха всички в другата половина на бараката, а последните в коридора. И Шухов там, до преградката, край парашата. Под нозете му подът подмокрен, един студ тегне откъм преддверието!

Изгониха всичко живо — и надзирателят, и старшият на бараката още веднъж отидоха да огледат — не се ли е скрил някой, не се ли е сврял нейде в тъмното и да спи. Защото излязат ли по-малко — лошо, повече да излязат — пак лошо, пак проверка. Обиколиха, що обиколиха, върнаха се към вратата.

Първи, втори, трети, четвърти... Сега върви бързо, по един ги пропускат. Шухов се намърда осемнайсети. И беж — към нара, кракът

на подпорката, хоп! — вече е горе.

Туй е то. Краката пак в ръкава на памуклийката, отгоре одеялцето, над него ватенката и — сън! Сега оная, другата половина на бараката ще я прекарват отсам, ама на нас ни е все толкова.

Върна се Цезар, подаде му Шухов чувалчето.

Върна се Альошка. Не го бива него, на всички да угоди, пък нищичко не може да си докара.

— Альошка, на! — и му подаде едната бисквитка.

Усмива се Альошка.

— Благодаря! Ама и вие си нямате!

— Лапаай!

Ние си нямаме, ама ние всякак ще я наредим.

А търкалцето салам — в устата! Със зъби сега! Със зъби! На месо мирише! И то месо, истинско месо! Право в корема отиде.

Ей — няма го вече салама.

Другото — разсъди Шухов — за преди развода ще е.

И се зави през глава с одеялцето, излиняло, омърляно, и ни чува, ни вижда как между наровите се тъпчат зековете от другата половина: чакат си реда и тях да изброят.

Заспиваше Шухов напълно доволен. Сполуки му донесе днешният ден: карцера откачи, бригадата от Социално-битовия се спаси, на обед сви една каша, бригадирът стъкми отчета и работата му беше работа, и на тараша не го спипаха с ножовката, а вечерта си притури от Цезар, че и тютюнец свари да си купи.

Измина един ден от нищо непомрачен, кажи го, щастлив.

Такива дни в неговата присъда от края до края бяха три хиляди шестстотин петдесет и три.

А зарад високосните години — още три дни се притурияха.

[1] Зек — съкратено от „затворник“. — Б.пр. ↑

[2] БУР — Бригада с усилен режим. — Б.рус.ред. ↑

[3] ЧТЗ — Челябински тракторен завод. Произвеждал през войната широко разпространени обувки с подметки от автомобилна гума, а отгоре с плат, брезент или просто тънка кожа. — Б.пр. ↑

[4] Магара — трева, прилична на просо, но без зърно. — Б.пр. ↑

[5] ГУЛАГ — Главно управление на лагерите — Б.пр. ↑

[6] Авторът има предвид член 58-и от Наказателния кодекс на СССР, третиращ политическите контрареволуционни престъпления в целия им обхват — от измяна на родината до всички видове саботаж. — Б.пр. ↑

[7] Стакановец — игра на думи — стахановец-стакановец — от руски „стакан“ — „чашкаджия“. — Б.пр. ↑

[8] „Вечорка“ — вестник „Вечерняя Москва“ Б.пр. ↑

[9] Авторът има предвид алинея 14 от член 58-и отнасящ се за контрареволуционен саботаж. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.